

T.C.
TOKAT GAZIOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ
(Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Süleyman Örneğinde)

Hazırlayan

Neşe GÜRER

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman PAK

KUR'AN'DA PEYGAMBERLERİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 26 / 4 / 2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Hüseyin Gelik

Üye : Dr. Öğr. Ü. Enver Bayram

Üye : Dr. Öğr. Ü. Süleyman PAK

Üye :

Üye :

[Handwritten signatures of the jury members]

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..12../04../2019 tarih ve 24-18 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Enstitü Müdürü:

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğretim Üyesi Süleyman PAK danışmanlığında hazırlamış olduğum “Kur’an’da Peygamberlerin Karakter Özellikleri” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26 / 04 / 2019

Neşe GÜRER

ÖNSÖZ

Peygamberler vasıtasıyla insanı muhatap alan Allah, ona varlık âleminde özel bir konum vermiş ve kendisine sağladığı “ahsen-i takvim” imtiyazını emanet ve hilafet göreviyle irtibatlandırmıştır. Bilgi ve bilinç, insanı varlık âleminde özel bir statüye kavuşturduğu gibi onu göklerin ve yerin taşıyamayacağı kadar ağır bir sorumluluğun altına da sokmuştur. Bu görevde insana rehberlik etmek üzere vahiyle yetiştirdiği peygamberleri eğitici ve öğretici olarak görevlendirmiştir.

Allah insanı biyolojik yapısından farklı olarak, iç dinamiklerle donatmış, düşünce sistematiğini ve eylemlerini organize etmesini sağlayan mekanizmalarla ona yol, yöntem ve usul öğretmiştir. Onu dünyada yalnız ve başıboş bırakmamış, vahiyle ve vahyin tebliğcisi olan peygamberlerle desteklemiştir. Peygamberleri de yine insanlar arasından seçip ilahi vahye mazhar kılmıştır.

Karakter eğitimi, kişilik yapısı üzerine eklenen manevi, ahlaki, sosyal değerlerin kazandırılması sürecidir. Bu süreçte elbette en büyük hak ve pay sahibi peygamberlerdir. Onların Allah tarafından toplumlarının öncü ve önderleri olarak seçilmelerinin temelinde kişilik ve karakterlerinin etkisi büyüktür. Sağlam karakter ve ahlaka sahip oldukları için Allah onları seçmiş ve peygamberlikle görevlendirmiştir. Peygamberimizin “Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel terbiye etti!” sözü bu gerçeği dile getirmektedir.

Kur’an’da peygamber kıssaları farklı surelerde, değişik yönleriyle anlatılmıştır. Şüphesiz ki bu kıssaları önemli kılan hususların en başında onların insan olmaları, olaylar ve durumlar karşısında kişilik özelliklerinin tezahürü olan tavır ve davranışları gelmektedir. Bu anlamda verilmek istenen mesaj, peygamberlerin de tıpkı diğer insanlar gibi sabreden, şükreden, gayret eden aynı zamanda bazen kızan, sabırsız davranan, merak eden ve hata yapabilen insanlar olabileceğidir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle kişilik ve karakter kavramları üzerinde duruldu. Karakterin şekil almasında etki eden unsurlar hakkında genel bilgi verildi. İnsanın yaratılması, ona yüklenen ilahi sorumlulukla beraber yeryüzünün halifesi seçilmesi ve vahye muhatap olmakla birlikte Allah tarafından kendisine verilen değer ayet ve tefsir kaynaklarından yola çıkarak açıklamaya çalışıldı.

Son bölümde, toplumlarına karşı verdikleri mücadele de karakter özellikleri Kur’an’da açıkça ortaya konulan altı peygamberin kişilik ve karakter özellikleri incelendi. Bu peygamberler, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Süleyman’dır.

Bu çalışmada peygamberlerin davet metotları onların karakter özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağladı. Bunun sonucunda bazı peygamberlerin sabırlı, bazı peygamberlerin halim-selim, bazı peygamberlerin de iffet özelliği ile öne çıktığını tespit ettik. Bu özelliklere sahip peygamberlerin tevhit mücadelesinde onlarda var olan karakterin davaya kattığı motivasyonu, aktiviteyi anlayarak, ilahi emirleri uygulamanın daha kolay olacağı kanısına vardık. Bunu yaparken başta Kur'an'ı Kerim ve temel tefsir kaynakları olmak üzere, genel anlamda peygamberler tarihi ile ilgili kaynaklardan, ayrıca hem konumuzla alakalı hem de psikoloji ve sosyoloji üzerine yapılmış çağdaş araştırmalardan yararlandık.

Konunun tespitinde, hazırlık ve tashih aşamasında yardımlarını esirgemeyen, tez çalışmamın araştırılması, yürütülmesi ve oluşumunda destek veren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Süleyman PAK'a, varlıklarıyla huzur ve güven duyduğum kıymetli babama ve anneme, bu yoğun ve meşakkatli çalışmamda desteklerini her zaman yanımda hissettiğim değerli eşime, beni sabır ve anlayışla karşılayan sevgili çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

Neşe GÜRER
TOKAT/2019

ÖZET

İnsan, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme kabiliyeti ile yaratılmıştır. İnsana bitkiler ve hayvanlardan farklı olarak akıl bahşeden Yüce Allah, onu yürüyeceği yolda rehbersiz bırakmamıştır. Bu yol, Allah'ın dosdoğru yolu olan sırat-ı müstakim, rehber ve örnek olarak insanlar arasından seçilen, yiyip içen, çarşıda pazarda dolaşan, ağlayan, tebessüm eden peygamberlerdir.

Dinin amaç ve hedeflerinin doğru anlaşılması insan fitratının iyi bilinmesine bağlıdır. Çünkü bu dinin muhatabı ve mükellefi insandır. İman ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Din insan hayatında kendisini duygular, arzular, inançlar ve davranışlar içerisinde açığa vurur ve onun psikolojik yapısına nüfuz ederek kişiliğini şekillendirmektedir.

Bu çalışma bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde, kişilik ve karakter tanımları yapılarak insanın psikolojik ve sosyolojik yapısı incelenmiştir. İnsanın doğumundan ölümüne kadar geçen sürede onun psikolojik ve ruhsal aşamaları ele alınmıştır. Her insanın aslında küçük bir âlem olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, kâinat içerisinde insanın karakter ve kişilik yapısı incelenmiştir.

İkinci bölümde Kur'an'da yer alan ayetlerden hareketle insanın yaratılış aşamaları ele alınarak onun varlık âlemindeki özel konumu ve Allah katındaki değeri ortaya konulmuştur. Fıtratın insan kişiliğindeki rolü, kişiliğin bireysel ve toplumsal hayata tezahürü, insanlar için rol-model olarak takdim edilen peygamberlerin kişilik özellikleri hakkında genel değerlendirme yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise altı peygamberin karakter özellikleri, olaylar ve durumlar karşısında takındıkları tavır, çeşitli psikolojik hâlleri, pişmanlıkları, yalnızlıkları, mücadeleci ve kararlı tutumları, görevlerini icra ederken kişilik farklılıklarına bağlı olarak sergiledikleri özel tutum ve davranışları incelenmiştir. Böylece peygamberlerin kendi toplum, kültür, zaman ve mekân değişkenlerine bağlı olarak ümmetlerine vahyi tebliğ ederken ki metotları ve örneklikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karakter, Kişilik, Vahiy, Tebliğ, Peygamber

ABSTRACT

Human was created with the ability to distinguish right from wrong by Almighty Allah and was granted him mind different from the plants and animals, and was not left him alone without guidance on his path to follow. This path is the straight path of Allah. The guide and example are prophets, chosen among people, eating, drinking, walking in the market, weeping, and smiling.

Accurate understanding of the goal and objectives of religion depends on the well-known of human nature because the addressee and collocutor of this religion is the human. There is a mutual relationship between faith and personality. Religion reveals itself in human life through feelings, desires, beliefs and behaviors and influencing into his psychological state is formed his personality.

This study consists of an introduction and three main chapters. In the first chapter, the psychological and sociological state of human was examined by making the character and character definitions. Psychological and spiritual phases from the birth of human to death were discussed. Based on the fact that every human being is actually a small universe, the character and personality state of the human within the universe was investigated.

In the second chapter, analyzing human's creation phases based on the Qur'an verses, his special position in the existence universe and value in the sight of Allah were found out. The role of nature in human personality, the appearance of personality within individual and social life, and the human and personality characteristics of the prophets presented as role-models for people were evaluated.

In the third chapter, the characteristics of six prophets, their attitudes towards events and situations, their several psychological behaviors, regrets, loneliness, struggling and stable attitudes, special attitudes and behaviors during performing duties depending on personality differences were examined. Thus, the methods and examples of declaring revelation to their nation depending on their society, culture, time, and space variables of the prophets were found out.

Keywords: Character, Personality, Revelation, Islamic Declaration, Prophet

KISALTMALAR

as	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
c.	: Cilt
Çev.	: Tercüme eden
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Krş.	: Karşılaştırınız
MÖ.	: Milattan önce
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v	: Sallalâhü aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
MEB	: Mili Eğitim Bakanlığı
Edt.	: Editör

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	2
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
KİŞİLİK	3
1.1. KİŞİLİĞİN TANIMI	3
1.2. KİŞİLİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR	4
1.2.1. Benlik	4
1.2.2. Mizaç	5
1.2.3. Karakter	6
1.3. KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	7
1.3.1. Kalıtsal Özellikler	7
1.3.2. Sosyo-Kültürel Faktörler	8
1.3.3. Aile Faktörü	8
1.3.4. Coğrafi ve Fiziki Faktörler	9
1.4. KİŞİLİK VE KÜLTÜR	10
1.5. KİŞİ-DURUM TARTIŞMALARI	12
1.6. KİŞİLİK GELİŞİM KURAMLARI	12
1.6.1. FREUD'UN KİŞİLİK KURAMI	12
1.6.2. ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI	13
1.6.2.1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş)	14
1.6.2.2. Özerkliğe Karşı Utanma ve Kuşkuculuk (2-3 Yaş)	14
1.6.2.3. Girişkenliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş)	14
1.6.2.4. Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-12 Yaş)	14
1.6.2.5. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Kargaşası (12-20 Yaş)	14
1.6.2.6. Yakınlığa Karşı Yalnızlık (20-40)	15

1.6.2.7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (40-65).....	15
1.6.2.8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Duygusu (65 Yaş ve Üstü).....	15
1.7. BİREYİN AHLAKİ GELİŞİM	15
1.7.1.AHLAK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	16
1.7.1.1. Törel Davranış:	16
1.7.1.2. Bencillik:	17
1.7.1.3. Öykünme:	17
1.7.1.4.Vicdan:.....	18
1.7.2. PİAGET'E GÖRE AHLAK GELİŞİMİ	18
1.7.3. KOHLBERG'E GÖRE AHLAK GELİŞİMİ	19
1.7.3.1. Gelenek Öncesi Dönem	19
1.7.3.1.1. Ceza ve itaat eğilimi:.....	19
1.7.3.1.2. Saf çıkarıcı eğilim:.....	19
1.7.3.2. Geleneksel Dönem	20
1.7.3.2.1. Kişiler Arası Uyum:	20
1.7.3.2.2. Kanun ve Düzen Eğilimi:	20
1.7.3.3. Gelenek Sonrası Dönem	20
1.7.3.3.1. Sosyal Sözleşme Eğilimi:	20
1.7.3.3.2. Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi:.....	21
BÖLÜM 2.....	22
YARATILIŞ VE İNSAN	22
2.1. İNSANIN YARATILIŞI VE ALLAH KATINDAKİ DEĞERİ	22
2.2. İNSANIN ŞAHSİYET VE KİŞİLİĞİNİN İLAHİ EĞİTİMİ	24
2.3. KİŞİLİĞİN DİNÎ HAYATTAKİ TEZAHÜRLERİ	28
2.4. PEYGAMBERLERİN BEŞER OLMALARI	31
BÖLÜM 3.....	35
BAZI PEYGAMBERLERİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	35
3.1. HZ. ÂDEM'İN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	36
3.1.1. Kur'an'da Hz. Âdem Kıssası	36
3.1.2. Hz. Âdem'in Beyan Yeteneği	38
3.1.3. Hz. Âdem'in Muhakeme Yeteneği.....	39
3.1.4. Hz. Âdem'in Utanma Duygusu.....	40
3.1.5. Hz. Âdem'in Unutkanlığı ve Şeytanın Hilesine Aldanması	41
3.2. HZ. NUH'UN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	44
3.2.1 Kur'an'da Hz. Nuh Kıssası	44
3.2.2. Hz. Nuh'un Azim ve Kararlılığı	46

3.2.3. Hz. Nuh'un Tebliğdeki Direnci ve Üslubu	47
3.2.4. Mazlum ve Çaresizleri Koruyup Kollaması.....	49
3.2.5. Allah'tan Gelen Emri Sorgulamadan Harekete Geçmesi	51
3.2.6. Hz. Nuh'un Oğluna Karşı Zaafı	52
3.3. HZ. İBRAHİM'İN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	55
3.3.1. Kur'an'da Hz. İbrahim'in Kıssası.....	55
3.3.2. Hz. İbrahim'in İstidlal ve Araştırma Yeteneği	57
3.3.3. Hz. İbrahim'in Eylemci Yapısı.....	59
3.3.4. Hz. İbrahim'in Merhamet ve Hilmi	62
3.3.5. Haccın İbadet Şeklini Almasındaki Rolü.....	67
3.3.6. Allah Rızası için Evladından Vazgeçmesi	69
3.4. HZ. YUSUF'UN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	72
3.4.1. Kur'an'da Hz. Yusuf'un Kıssası	72
3.4.2. Sorunlarını Büyükleriyle Paylaşması.....	73
3.4.3. Kıskanç Kardeşlerine Karşı Tutumu	76
3.4.4. Hz. Yusuf'un İffeti	79
3.4.5. Zindanın Karanlığını Rüya Tabirleriyle Aydınlatması	82
3.4.6. Evlat Hasretinin Gönderilen Gömlek İle Teskin Edilmesi.....	90
3.5. HZ. MUSA'NIN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	95
3.5.1. Kur'an'da Hz. Musa'nın Kıssası	95
3.5.2. Saray Ortamının Hz. Musa'ya Kazandırdığı Özgüven.....	97
3.5.3. Hz. Musa'nın Öfkesini Sabra Çevirmesi	99
3.5.4. Zulüm ve Haksızlık Karşısında Sessiz Kalmaması	101
3.5.5. Sorumluluğunun ve Aldığı İlahi Eğitimin Farkında Olması.....	104
3.5.6. Firavun ve Sihirbazlar Karşındaki Özgüveni.....	106
3.5.7. Hz. Musa'nın Aceleci, Öfkeli ve Meraklı Oluşu	109
3.6. HZ. SÜLEYMAN'IN KARAKTER ÖZELLİKLERİ	111
3.6.1. Kur'an'da Hz. Süleyman'ın Kıssası	111
3.6.2. Hz. Süleyman'ın Adaleti ve Hükmünde İsbet Etmesi.....	112
3.6.3. Hz. Süleyman'ın Ordunun Disiplin ve Teftişindeki Hassasiyeti.....	114
3.6.4. Hayvanlara Karşı Şefkat ve Merhameti	115
3.6.5. Dini Tebliğ Ederken Aldığı Tedbirler ve Diplomatik Nezaketi	117
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	122
ÖZGEÇMİŞ.....	129

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu Kur'an'ı Kerim'de adı anılan bazı peygamberlerin karakter özellikleridir. Kutsal metinlerde, tefsir, İslam tarihi, hadis, tasavvuf gibi dini kaynaklarda ve sözlü kültürde peygamberlerle ilgili malumat bulmak mümkündür. Ancak onların kişilik ve karakter özellikleri ile ilgili müstakil çalışmalar sınırlıdır.

Kur'an'da peygamber kıssalarının muhteva olarak geniş yer tutması bu kıssaların ibret nazarıyla incelenmesini gerekli kılar. Bu çalışma, peygamberleri tüm yönleriyle tanıtmak ya da onlar hakkında tarihi bilgiler vermek değil, Kur'an kıssalarından yola çıkarak

Peygamberlerin karakter özelliklerinden yola çıkarak, olaylara farklı bakış açısı geliştirmek amacıyla ele alınmıştır.

Her insanda bulunan fitri ihtiyaçlar, beşeri fonksiyon ve özellikler insan olması hasebiyle peygamberlerde de mevcuttur. Peygamberlerin Allah'ın izni ve yardımı olmadan beşer üstü tavır ve davranışlar göstermeleri mümkün değildir. Bu amaçla insanlarda bulunan kişilik özelliklerinin peygamberlerde de olacağı düşüncesinden hareketle, örneklik ve rehberlik bazında bu çalışmanın konusu peygamberlerin karakter özellikleri olarak belirlendi. Kişiliğin ahlaki boyutu olan karakter özelliklerinin peygamberlerdeki yansımalarını ortaya koyma düşüncesi bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu tez çalışmasının amacı, tebliğ mücadelelerindeki özgün yönleri sebebiyle seçtiğimiz altı peygamber üzerinden peygamberlerin karakter özelliklerinin onların davet ve tebliğ mücadelelerine nasıl etki ettiğini, performans ve elde ettikleri sonuçta nasıl tesirde bulunduğunu ortaya çıkarmaktır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Peygamberlerin hayatı, tebliğ mücadeleleri ve faaliyetlerindeki özel durumlara ilişkin hem Türkçe hem de yabancı dilde yapılmış birçok araştırma mevcuttur. Bizim tez çalışmamızın önemi, karakter ve kişilik üzerine yapılacak bir araştırmaya dayalı olarak peygamberlerin karakter özelliklerini tespit etmek ve onların hayat ve mücadelelerindeki yansımalarını ortaya çıkarmaktır.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırmamızın kapsamını karakter, insanın fitri yapısı ve tebliğ mücadelelerindeki özgün yönleriyle öne çıkan altı peygamberin karakter özellikleri oluşturmaktadır. Araştırmamız, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa ve Hz. Süleyman'ın tebliğ mücadeleleri üzerinden karakter özelliklerini tespit etmekle sınırlıdır.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, nitel yönetime dayalı olup, varsayımlar belirleme, bunlara göre veri toplama, verileri konu ve amaca göre sınıflandırma, anlama, anlaşılabilir veriler arasında ilişki kurma, belirlenen ilişkilere göre konuları yeniden sınıflandırma ve analiz etme, varsayım denetimi, anlamlandırma, anlamlandırılan önermeleri önceden ortaya konmuş bilgilerle karşılaştırma, eleme, elde kalan verileri güncel ve bilimsel olanlarıyla ilişkilendirme ve metin inşası aşamalarından oluşmaktadır. Bu aşamaların temelinde tümevarım, tümdengelim ve analogi yer almaktadır. Tümevarım yoluyla varsayımaya göre veri toplanacak; tümdengelim yoluyla anlama, anlamlandırma ve metin inşası gerçekleştirilecek ve analogi yoluyla veriler karşılaştırılacak, ilişkilendirme ve varsayım kontrolü yapılacaktır.

Bu çalışmada belirttiğimiz yönetime uygun olarak kişilik, insan fıtrati ve bazı peygamberlerin karakter özellikleri ile ilgili ayetler belirlenerek, bu ayetlerin tefsirlerdeki yorumları, vermek istediği mesajlar ışığında mütalaa edilerek ve diğer tefsirlerle karşılaştırılarak incelenecektir. Konuyla ilgili mevcut araştırma ve çalışmalar taranarak incelenecek, bu veriler klasik ve modern tefsir kaynaklarının süzgecinden geçirilerek derlenecektir. Ayetlerin yorumlanması için ele alınan hadisler kısa ve özlü bir şekilde sunulacaktır. Peygamberlerin kıssaları tüm yönleriyle değil, ilgili hususlar göz önünde bulundurularak ele alınacaktır. Her kıssada yer alan karakter özellikleri ayet, hadis, tefsir ve müstakil eserlerden istifade edilerek incelenecektir. Ayrıca psikoloji ve din psikolojisi alanındaki literatür de bu doğrultuda taranarak yararlanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK

1.1. KİŞİLİĞİN TANIMI

Psikologlar ve bu alanla yakından ilgili uzmanlar tarafından kişiliğin tanımıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüş ve bu konuda tek bir tanımla yetinilmemiştir. Çünkü kişilik, göreceli bir kavram olduğu için tek bir tanımla ifade edilemeyecek kadar geniş bir anlama sahiptir.

İngilizce karşılığı ‘personality’ olarak bilinen kişiliğin aslı Yunanca ‘persona’ kelimesiyle ifade edilir. Yunancada kişilik, tiyatrodaki rol yapan aktörlerin kullandığı ‘maske’ anlamına gelmektedir.¹ Nitekim Allport, kişilik (personality) teriminin en az elli farklı anlamı olduğunu söyler ve bu ifadeyi epistemolojik olarak felsefi, hukuki, sosyolojik, teolojik ve psikolojik anlamlarına göre tasnif eder.² Kişilik kuramcıları, kişilik psikologlarının önem vermeleri ve dikkat etmeleri gereken konular hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Onlara göre kimi psikologlar bilinçaltı mekanizmalarından bahsederken, kimisi öğrenme öykülerine, kimisi de insanların düşüncelerini nasıl düzenlediklerine dikkat çekmiştir. Kişiliğin kelime anlamını bu şekilde ifade ettikten sonra kişilikle ilgili tanımları şu şekilde sıralayabiliriz:

Kişilikle ilgili araştırmalar yapan Özcan Köknel kişiliğin, bir insanın bütün ilgi, tutum, yetenek, konuşma tarzı, dış görünüş ve çevreye uyum biçimini içeren davranış yumağı³ olduğunu söyler.

Kişilik; fertteki fizyolojik ve psikolojik sistemlerin dinamik olarak düzenlenmesidir ki bunlar onun çevresiyle uyumunu sağlayan eşsiz ve biricik karakterini belirlemektedir.⁴

Emile Durkheim ise insanı hayvanlardan ayıran toplumsal kişiliği kabul eder fakat bireyin kendi kişiliğini oluşturabileceğini reddeder. Çünkü ona göre kişiliğin ana renklerini, yüzünü toplum belirler. Her toplumun kendi bireylerinin kişiliklerini kendi yapısına göre

¹ Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1999, s. 19.

² Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.31

³ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985, s. 19.

⁴ M.Osman Necati, *Kur'an ve Psikoloji*, Hayati Aydın (çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 2004.

oluşturduğunu ifade eden Durkheim, insanın kendi kişiliğini oluşturma hürriyetini elinden almıştır.⁵

Doğan Cüceloğlu ise kişiliği; bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi,⁶ şeklinde tarif eder.

Kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak da tanımlanır.⁷ Bu tanımlardan hareketle kişilik sadece içinde bulunan duruma göre davranışların tepki vermesi değil, bununla birlikte kişinin her olay ve duygu durumunda tutarlı davranış sergilemesidir. Aynı zamanda davranışlarımızı ve hislerimizi etkileyen duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri de kapsar. Bu tanımlarda ifade edilen tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçten kastedilen şey; kişinin içinde bulunduğu olaylar karşısında yaşayacağı duygularını kontrol altında tutarak, korku veya heyecanıyla baş edebilme yeteneği kazanmasıdır.

1.2. KİŞİLİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Davranış bilimleri açısından bakıldığında kişilik ferdin zihinsel, bedensel ve ruhsal farklılıklarının hepsinin kendi davranış ve yaşam biçimlerine yansımalarıdır. Dolayısıyla bireyin yaşam biçimi de diyebileceğimiz kişilik kavramı karakter, benlik ve mizaç kavramlarıyla yakından ilgilidir ve bu kavramlar birbiriyle örtüşmektedir. Bu yüzden kişilikle yakından alakalı olan karakter, benlik ve mizaç kavramları aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

1.2.1. Benlik

Benlik; bireyin yetenek, özellik, değer yargıları, ideal ve isteklerine ilişkin kanaatlerinin bütünüdür. Bundan dolayı kişiyi oluşturan kendine has özellikleri, değerlendirmeleri, kendi hakkındaki görüşü, çevresindeki insanların onu nasıl değerlendirdiği hakkındaki bilgisi ve bilinci tüm bunlar benlik kavramıyla yakından ilgilidir.⁸

William James ile birlikte felsefe bilimi ve din bilimlerinin en önemli konularından biri olan benlik kavramı psikoloji biliminin de konusu olmuştur.⁹ William James (1950-2008) “Psikolojinin Prensipleri” adlı eserinde benliği şöyle tanımlamaktadır: “Bir insanın benliği onun sadece dışarıdan gözlemlenen bedensel ve fiziksel özellikleri değil, bilakis bunlarla beraber evi, eşi, çocukları, arkadaşları, geçmişte yaşamış ataları, çevresi tarafından bilinen

⁵ Fuad Haydar, *eş-Şahsiyetü fi'l-İslam ve fi'l-Fikri'l-Ğarbi*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1990, s. 10.

⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 404.

⁷ Jerry M. Burger, *Kişilik*, İnan Deniz, Erguvan Sarioğlu(çev.), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 23.

⁸ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Denge Yayınları, İstanbul 2012, s. 132-133.

⁹ Hasan Bacanlı, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlayanın Psikolojisi*, 2. Baskı, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

özellikleri, şöhreti, ünü, maddi olarak sahip olduğu tüm kazançları ve arkasında bırakacağı her türlü değer onun benliğini oluşturduğunu ifade etmiştir.

Kişinin sahip olduğu özellik ve kazanımlar her şey yolunda gider de artarsa yaptıklarından dolayı gurur duyar ve iftihar eder. Fakat sahip olduğu şeyler azalır veya kaybolursa o zaman üzülmür, morali bozulur ve huzursuz olur. Kişinin sahip olduklarının onda aynı derecede etki yapması söz konusu değildir.

Anlam ve içerik itibarıyla benlik kişiliğin öznel yanını oluşturur. Kişiliğin daha çok heyecanları, duyguları ve sürekli değişiklik gösteren ruh hallerini kapsar.¹⁰ Benlik, bireyin kendine özgü tutum, duygu, davranış, algı ve değerlerinden oluşan, kendine ilişkin görüşüdür. İnsanın iç dünyasıyla ve başkalarıyla kurduğu iletişimin ürünü ve yaratıcısı olarak da düşünülmektedir.

1.2.2. Mizaç

Mizaç; huy, tabiat, yaratılış anlamlarına gelir. Yaratılıştan gelen özellik, tabiat anlamına gelen mizaç; sürekli yenilediği için vazgeçilemez bir durum, alışkanlık, doğuştan gelen değiştirilemez hususlar ve ruh özelliklerinin bütünü anlamlarına gelmektedir.¹¹

Mizaç; insanın yaratılıştan gelen ruhi eğilimleri ve potansiyellerini de içine alır ve onun genetik programıyla da bağlantılıdır. Günlük yaşantı içerisinde kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesidir.¹² Buradan hareketle insanın kendine has özellikleri olan sevinç, sakinlik, kaygı, korku, öfke, inatçılık gibi özellikleri mizaç kavramıyla ifade edilir ve bunlar daha çok kalıtımla belirlenir. Her insanın zamanı geldiğinde ve imkân verildiğinde kendi mizacına uygun kişilik elbisesini dikmeye eğilimli bir yapısı vardır. Kişilik elbisesini dikerken karakter eğitimi de vazgeçilmez bir önem taşıdığı için sağlıklı bir kişilik, ancak mizaç temelli sağlıklı bir eğitimle olur.¹³

Mizaç kavramı daha çok bireyin doğuştan kalıtımla getirdiği duygusal özelliklerini kapsar.¹⁴ Buna göre kalıtımın mizaç üzerindeki etkisi büyüktür.

¹⁰ Halil Apaydın ve Muharrem Cufta, "Kişilik ve Din", *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Halil Apaydın (Ed.), Karahan Kitabevi, Adana 2017, s. 320.

¹¹ TDK, Türkçe Sözlük, s. 905; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul ts. XI, 'Huy' maddesi.

¹² Prof. Dr. Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar, İstanbul 1985 s. 19.

¹³ Ahmet Abay, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, 1.Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 139.

¹⁴ Hüseyin Yıldızoğlu, *Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleriyle Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 52.

1.2.3. Karakter

Karakter kavramı genellikle kişilik kavramıyla eşanlamlı ya da onun yerine kullanılan bir yapıya sahiptir. Fakat her ne kadar aynı anlamda kullanılsa da bu iki kavramı birbirinden ayıran özellikler mevcuttur. Karakter; bir bireyin, kendine özgü yapısı, onu diğerlerinden ayıran temel özellikleri, şahsın kendine has alışkanlıkları, duygu ve idealleriyle birleşerek herhangi bir durum karşısında değişmez tutumunu ya da tepkisini oluşturan yapısı ve onu diğerlerinden ayırmaya yarayan temel hususiyetleri anlamına gelir.¹⁵ Başka bir yoruma göre de karakter; ferdin ruhunda iyice yerleşen prensipler veya buna bağlı kabiliyetler vasıtasıyla, iradi olan tüm fiillerinin belirli, tutarlı ve kararlılık içinde olması, aynı zamanda ruhun bu durum üzerine istikrar kazanması demektir.¹⁶

Karakter ve kişilik kavramları her ne kadar birbirinin yerine kullanılıyor gibi düşünüşe de tam olarak aynı şeyi ifade etmezler. Çünkü karakter bireysel değerleri, kişilik ise, bu değerlerin nasıl ifade edildiğini belirler.¹⁷ Yani olaylar karşısında söylediklerimiz, takındığımız ruhsal tutumlarımız ve toplumsal olarak yaşadığımız çevrede kendimize biçtiğimiz anlam karakterimizin yansımasıdır.

Karakter daha çok kişinin tutum ve davranışlarının belli durumlar karşısında değişmezlik ya da kararlılık halini yansıtır. Kişinin göstermiş olduğu doğruluk, yardımseverlik, alçak gönüllülük, iffet ve sorumluluk gibi davranışları kişiliğin ahlaki yönünü oluşturmaktadır.¹⁸ İbn Haldun'a göre karakter kişiliğin doğuştan gelen yönü değil, sonradan sosyal ilişkiler sonucu kazanılan ve süreç içerisinde eğitimle şekillenebilen yönüdür. Bu hususta İbn Haldun, bedevilerde cesaretin bir tabiat halini almasının sebebini, insanın doğuştan sahip olduğu tabiatıyla değil, onun süreç içerisinde kazandığı imkân ve alışkanlıklarıyla ilişkilendirmektedir.¹⁹

Bireyi tanıyıp onunla düzgün bir iletişim kurmak için öncelikle bireyin kişilik ve karakter özelliklerini bilmek gerekir. Örneğin kimi insan Hz. Ömer tabiatlıdır. Çabuk sinirlenir ve bir an önce işi sonuçlandırmak ister. Kimi insan da Hz. Ebu Bekir tabiatlıdır. Yumuşak huylu, sabırlı ve naiftir. Kişilerin bu durumları dikkate alınarak ona göre gerekli

¹⁵ Muharrem Ergin, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul ty., s. 666.

¹⁶ H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, İstanbul 1999, s. 35.

¹⁷ Hüseyin Emin Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 48.

¹⁸ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara 1995, s. 168.

¹⁹ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ(hzl.), Dergah Yayınları, İstanbul 2015, c. I, s. 178.

eğitim ve yaklaşımlarda bulunulması gerekir. Eğer sakın ve uyumlu diye betimlenebilen bir kişinin (çocuk) mizacını anlayarak o şekilde kabullenilir ve o mizaca uygun tohumlar ekilebilirse işte o zaman o tohumun verebileceği en leziz meyveler ortaya çıkacaktır. Ayrıca ortaya çıkan bu lezzetler artarak devam edecek, yeni tat ve lezzetlere kavuşacaklardır. Güzel ve erdemli davranışlar birbirini etkileyerek daha olumlu hasletlere dönüşecektir. Ancak güzel meyve hasat etmeyi umduğumuz bu malzemeyi yeterince idrak edemez, onun yapısını, yetiştiği vreyi, vreden gelebilecek durumlar karşısındaki tutumlarını bilmez, yani meyvenin yetiştiği toprağın özelliklerini, hangi tekniklerle hangi çeşit usul ve şartlarla yeşereceğini bilmezsek hem toprağa hem de meyveye zarar verebiliriz. İşte insan söz konusu olduğunda da durum aynıdır. İnsan kendi karakter özelliklerine uygun yaklaşımlarla verim ve kapasitesini bulma, kendisiyle barışık olarak hayatını devam ettirip, potansiyellerini keşfetme iradesine sahiptir. O yüzden karakter eğitimi bir süreçtir ve bu süreçte kişilik üzerinde etki eden manevi, ahlaki ve sosyal değerlerin kazandırılması amaçlanır ve karakter aynı zamanda değerler eğitimi sistemidir.

1.3. KIşILİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kişilik; hem doğuştan getirilen hem de sonradan kazanılan özelliklerin oluşturduğu, sosyal ortam içinde ortaya konulan, bedensel ve zihinsel özelliklerin hepsini kapsayan, davranışa yn verip aynı zamanda onları sevk ve idare eden, bireysel dengeyi oluşturan bir bütündür.

Kişiliğin doğuştan getirilen özellikleri mizacı oluşturur ve mizaç da kişiliğin vazgeçilmez unsurudur. Bireyin toplumda yer edinip söz sahibi olması kişiliğine bağlıdır. Bu itibarla kişiliğin üzerinde etkili olan doğuştan gelen ya da çevresel faktörlerin kişi üzerinde meydana getirdiği etkileşimin bilinmesi gerekir:

1.3.1 Kalıtımsal zellikler

Kişiliğin gelişiminde kalıtımsal özellikler diğer bir ifadeyle soyaçekim önemli rol oynar. İnsan diğer canlılarda olduğu gibi kendi türünün özellikleriyle donatılmış olarak dünyaya gelir. Ancak her birey kendi türüne ait özelliklerinin yanında aynı zamanda kendi soyuna ve ailesine ait kalıtımsal özellikleri de üzerinde taşır. Her ne kadar insanın doğuştan getirdiği kalıtımsal özellikleri onun kişiliğini belirlemede etkin rol oynasa da ferdin sonradan kazandığı özelliklerin çoğu sosyo-kültürel unsurlardan etkilenme yoluyla elde edilirken, bir

kısmı da kalıtsal özelliklerin sonradan psiko-sosyal bir gelişmeye maruz kalmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir.²⁰

1.3.2. Sosyo-Kültürel Faktörler

Bireyler kalıtsal bazı özelliklere sahip olarak doğarlar ve kendi iradelerinin dışında sosyo-kültürel çevrenin içerisinde varlıklarını devam ettirirler. İçinde buldukları sosyo-kültürel çevrenin değerlerini benimser ve bu değerleri ait oldukları grubun diğer bireyelerine de aktarırlar.

Kişiliğin oluşumu ve gelişiminde kültürel çevreden etkilenmenin önemi büyüktür. İnsanın içinde bulunduğu kültürel ortama uyum sağlaması bir öğrenme süreci sonucunda gerçekleşmektedir. İnsanlar soyut olan kültürel değerleri dış uyarıcı olarak algılama yoluyla hafızasına yerleştirir ve davranışlarına yansıtarak somutlaştırır. Toplumsal normlar, standart ilke ve kurallardan oluşmasına rağmen, bunların insanların davranışlarındaki yansımaları farklıdır. Bu farklılık insanların algılama sistemlerinin aynı olmamasından kaynaklanmaktadır.²¹

İbn Haldun (ö:h.808), insanı toplumsal ve sosyal bir varlık olarak kabul ederek yaşadığı çevreye, bulunduğu ortama ayak uydurabilen, çevresiyle ilişki kurup, medeniyet inşa eden, kurumlar oluşturabilen dinamik bir varlık olduğunu ifade etmiştir. İnsan toplumsal bir varlık olduğu için düşünen, fikir üreten, sosyal olarak güçlü, ahlaken donanımlı bir varlıktır.²²

İnsanın içinde yaşadığı toplumun özellikleri onun karakteri üzerinde etkilidir. Bu konuda İbn Haldun kırsal alanlarda yaşam süren insanlarla kent yaşamına alışmış ve orada yaşam süren toplumlara karşılaştırarak toplumun özelliklerinin insan karakteri üzerine etkileri ve yansımalarının olduğunu söylemiştir. Karakter özelliklerini belirleyen ve yaşamlarına yön veren unsurun insanların içinde buldukları toplumun etkilerinin olduğunu söylemiştir.²³

1.3.3. Aile Faktörü

İnsanın kişiliğini etkileyen faktörlerden birisi de toplumun en küçük sosyal yapısını oluşturan ailedir. Ailenin diğer fertleriyle bir arada yaşayan birey, küçük yaşlardan itibaren taklit yoluyla ve gözleme dayalı olarak farkında olmadan aile içerisindeki diğer bireylerin kişilik tutumlarını ve davranışlarını kendine rol model olarak alır.²⁴ Bireyin kişiliğinin

²⁰ Feyzullah Eroğlu, Davranış Bilimleri, 11. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2011., s.211.

²¹ Onaran Oğuz, *Örgütlerde Karar verme*, Ankara Üniversitesi Siyasal BilgilerYayımları, Ankara 1979, s.132-133

²² İbn Haldun, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ(hzl.), c.I, s.16

²³ İbn Haldun, c.I, s. 326-329

²⁴ Uğur Zel, *Yönetimde Kişilik ve Kişilik Teorileri, Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayınları, Ankara 2001, s.414

oluşumunda ailenin etkisiyle ilgili Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: “Her doğan çocuk mutlaka İslam fitratı üzere doğar. Ancak anasıyla babası onu Yahudi veya Hristiyan ya da Mecusi yapar.”²⁵ Bu hadisle temiz bir fitratla yaratılan insanın içinde yaşadığı aile ve çevrenin etkisiyle şekillenip etkileşim halinde olduğuna vurgu yapılır.

Kişiliğin oluşmasında ve gelişiminde bireyin aile içerisindeki konumu, kendini aile içerisinde ifade edebilme başarısı, ayrıca ailenin geniş bir aile olması, çocukların sayısı etkin rol oynamaktadır. Her ne kadar aynı aile içerisinde yaşasa da insanı diğerlerinden farklı kılan, onlara benzemeyen bazı yönleri de mutlaka vardır. Bu konuda Allport; “İnsanın en ayırt edici özelliği bireyselliğidir. Onun gibisi dünyaya gelmemiştir ve bir daha asla gelmeyecektir”²⁶ ifadesini kullanmıştır. Bu da insanın biricikliğine ve her insanın farklı duygu durumlarının olduğuna işaret etmektedir.

1.3.4. Coğrafi ve Fiziki Faktörler

Kişiliğin oluşumunda bireyin yaşadığı coğrafi şartların, doğup büyüdüğü toprakların iklimi ve yapısı kişiliğine etki eden faktörlerdendir. Bireyin doğup büyüdüğü çevre ve yaşadığı coğrafi şartlar, bitki örtüsü, iklim, ulaşım ve ekonomik gelişmişlik düzeyi tüm bu hususlar ferdin kişiliğini etkilemektedir. Yüksek, dağlık bölgelerde yaşayan insanlar buldukları yerin coğrafi şartlarına göre kişilikleri şekil alabilmektedir. Kişinin yaşadığı bölgenin coğrafi yapısında engebeli ve yaşamı zorlaştıracak unsurlar bulunması, kişiyi önüne çıkabilecek sorunlar karşısında dirençli ve sabırlı olmaya iterken, sıcak memleketlerde yaşayan insanların daha rahat, sorunlarla yüzleşmekten çekinen bir yapıda oldukları gözlemlenebilir. Bu da kişiliğin oluşumunda coğrafi şartların etkisini gösterir ve deniz kıyısında, ılıman iklimlerde yaşayan insanlarla, karasal iklimlerde ve dağlık bölgelerde yaşayan insanların kişilik farklılıklarının olduğu görülebilir. Soğuk ve dağlık bölge insanları daha sert, donuk mizaçlı ve sabit fikirli iken sıcak ve ılıman bölge insanları daha yumuşak, duygusal ve değişken tutumlu ve gevşek mizaçlı oldukları şeklinde genel bir kanaat vardır.²⁷

Kişilik oluşumuna yukarıda sayılan özelliklerden başka sosyal sınıf faktörü, kitle iletişim araçlarının kullanılması, gözlemlenen ya da gözlemlenemeyen birçok husus da etkili olmaktadır. Bireyin kişiliğini etkileyecek her türlü faktörün göz önüne alınarak bütün bu hususların her bireyde aynı oranda etkili olmadığını bilmek gerekir.

²⁵ Buhârî, Cenâiz 92; Ebû Davûd, Sünne 17; Tirmizî, Kader 5.

²⁶ Gordon Allport, *Personality a Psychological İnterpretation*, London, Constable & Company Ltd. 1956,s.3

²⁷ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Beta Basım, 11. Baskı, İstanbul 2011, s. 219.

1.4. KİŞİLİK VE KÜLTÜR

İnsan dünyasının tüm unsurlarını içinde barındıran kültür, bireyin doğuştan getirdiği kalıtımsal özellikleri ile çevrenin değer yargıları arasında kişilik oluşumunda etkili olan unsurlardan biridir. Toplumun temel yapısını oluşturan kültür, bireylerin birbiriyle etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu yüzden birey bir kültür içerisinde doğar, büyür ve sahip olduğu o kültürün taşıyıcısı olur. Nesilden nesile aktarılan kültür; toplumdaki diğer bireylerle ortak düşünce, davranış ve algı oluşturarak birliktelik sağlar. İçinde barındırdığı toplumun değer yargılarını oluşturan ve o değer yargılarıyla etkileşim içerisinde olan birey bulunduğu kültürün tüm unsurlarına sahip olur ve o kültürün taşıyıcısı olarak toplumunun değerlerini yansıtır. Kültür içgüdüsel ve kalıtımsal olarak değil her bireyin içinde yaşadığı toplumunun alışkanlıklarının tezahürüdür. Kültür, öğrenme kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olarak, eğitimle kazanılan bir şeydir.²⁸

Kültür bütünüyle maddi, gözlemlenebilir, bir şey ya da olgu değil aynı zamanda soyut bir kavramdır. Kültür bir harita gibidir. Nasıl ki bir harita yerleşim yerlerini, yolları, denizleri, dağ, tepe, ova, nehir ve yükselteleri gösteriyorsa kültür kavramı da belli bir toplumdaki kültürel öğeleri, kuram ve süreçleri ve bunların karşılıklı ilişkilerini temsil eder.²⁹

Kültür, bilim ve teknoloji ile de yakından ilgili olduğu için toplumun bilim ve teknoloji alanında gelişmesi, sanayi üretim ilişkilerinin farklılaşp gelişmesine tesir etmiştir. Bu da kültürel yapılanmanın niteliğinin artmasına sebep olmuştur.

Sorokin'e göre toplumun kültürel düzeyine katkı sağlayan, onu geliştirip yönlendiren etken üst tabaka ve orta tabakadaki elit kesimdir. Ona göre kültür, daha sonra aşağı tabakaların kültürüne de nüfuz etmiştir. Kural olarak yeni kültür olgularının yönü, yukarı sınıflardan alt sınıflara doğrudur. Aşağı olan tabakalar, kendilerine göre yukarı olan tabakaları taklit etmektedirler. Kültür olgusunun çürüme dönemlerinde yukarı tabakalar aşağı tabakaları taklit etmeye başlar; kentler köyleri taklit ederler.³⁰Bu düşünceyle Sorokin toplum arasında sınıfsal ayrıma ve kast sistemine davetiye çıkarmıştır.

Kültürün birleştirici yönünün yanında seçici ve ayırıcı olma özelliği de vardır. Fert ve toplum ilişkisini ifade eden sosyalleşme ile kültür ve kişilik arasında önemli bir ilişki vardır. Çünkü sosyalleşme kişiliği belirleyici bir olgudur ve sosyo-kültürel normlara ve toplumun

²⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul 1987.

²⁹ A. L. Kroeber, ve C. Kluckhohn, *Culture, A Critical Review of Concepts and Definitions*, New York, Random House, Vintage 1952, s. 169-170.

³⁰ A. Pitirim Sorokin, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi*, Mete Tunçay (çev.), Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 250-251.

beklentilerine uyma davranışı yaratır. Kültürden kültüre değişen kişilik gelişimi, cinsiyetle ilgili roller, çocuk yetiştirme gibi pek çok sosyo-psikolojik olgu ve süreçler kültürden kültüre değiştiği için kişilik, ait olduğu kültürde ona göre yansımaları bulur. Bu yüzden kültür ve kişilik birbirinden ayrı olgular olarak düşünülmemelidir.

Kişilik ve kültür yakın ilişkili olduğundan birbirlerine tam olarak uyar. Kültüre uymayan kişilik diye bir şeyden söz etmek neredeyse zordur. Bir toplumun bireyleri arasında kültüre uyma dereceleri bakımından farklılıklar olabilir. Ancak bu kültür ve kişilik kavramlarının birbirlerinden farklı konular olduğu anlamına gelmekten çok, kültüre uyum konusundaki derece farklılıklarına işaret eder. Çünkü bir toplumda uyumu gerektiren her konuda derece farklılıkları söz konusudur.³¹

Batılı psikologlar kişiliği tanımlamak ve incelemek için kullanılan varsayımların, farklı kültürlerden gelen insanları tanımlamak ve onlarla ilgili kesin bir kanıya varmanın her zaman doğru sonuçlar veremeyebileceğini görmüşlerdir.³² Kişiliğin gelişimini etkileyen şey, yalnızca farklı kültürlerdeki farklı deneyimler değil aynı zamanda insanların ve onların kişilik yapılarının da kültürel bağlamda var olacağını ifade etmişlerdir.

Kültürler arası araştırma uzmanları kişiliklerin kültürel bağlamda var olması gerçeğinden hareket ederek kültürü ikiye ayırmışlardır. Bunlar bireyci ve kolektif kültürlerdir. Bireyci kültürlerde kişiler, bireysel ihtiyaç ve başarıları ön plana çıkarırlar. Onlar adeta kendilerini hayatın merkezine koymuş, bağımsız ve eşsiz olduklarını düşünmektedirler. Kolektif kültürlerde yetişenler ise, bireyci kültürün aksine daha çok bir kabile, aile veya daha büyük bir gruba ait olma gayreti içerisindeyler. Rekabet ve ferdiyetçilikten çok işbirliği ve dayanışmaya önem verirler. Kolektif kültür içerisinde bulunan kişiler birlikte hareket etmeye ve grup başarısına önem verirler.³³ Ayrıca kişilik araştırmaları yapılırken davranış türlerinin kültürden kültüre farklılık gösterdiği, bireyci kültürlerin tamamen fert odaklı olup, çıkarıcı ve bencil bir tutum sergilerken, kolektif kültürlerdeki bireylerin şan ve şöhret kazanmaktan çok birliktelik ve işbirliği içerisinde oldukları dikkat çeker. O yüzden bireyi değerlendirirken mutlaka içinde yaşadığı kültürde dikkate alınmalı ve ona göre değerlendirme yapılmalıdır.

³¹ Halis Adnan Arslantaş, “Kültür- Kişilik ve Kimlik”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, 2008 ,C. 7, S.1, (Ekim/2008), 105-112.

³² A., Timothy Church, (Ed.), “Culture and Personality” (Special issue), Journal of Personality, (2001), C.69, S.6, 651-703.; Kanawaga, Cross ve H.R. Markus, “Who am I?” The Cultural Psychology of the Conceptual Self Personality and Social Psychology Bulletin, S.27, (2001), 90-103.; S. Kitayama ve H.R. Markus, *Emotion and Culture: Empirical Studies of Mutual Influence*, American Psychological Association, Washington 1994.

³³ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Kişilik ve Karakter Kavramlarının Neliği*, Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, Ordu 2016, s.29-35.

1.5. KİŞİ-DURUM TARTIŞMALARI

Davranışlarımız bazen içinde bulunduğumuz durum ve olaylar tarafından bazen de sahip olduğumuz kişilik tarafından biçimlenir. Bu konu, aynı zamanda psikolojide sıklıkla tartışılan bir konudur. Yaşanan olaylar bir şekilde insanları etkiler ve bireyin kişiliğinin oluşmasında etkili olur. İnsanlar durum ve olaylara göre farklı davranış sergileyebilirler. Olayların yeri ve zamanına göre birey dışa dönük, çekingen, saldırgan, sıcakkanlı, bunalmış, korkmuş ya da heyecanlı davranış sergileyebilir. Aynı ortamda bulunan farklı kişiler de aynı olaya farklı tepkiler verebilirler. Bu yüzden psikologlar insanın içinde bulunduğu durumun davranışını nasıl etkilediğini ve kişinin bunu çevreye nasıl yansıttığını incelemişlerdir.

1.6. KİŞİLİK GELİŞİM KURAMLARI

İnsanın bebeklik ve çocukluk dönemi diğer canlılara göre daha fazladır. Kişilik insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğer canlılardan ve bireylerden farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının tümü olarak değerlendirilir. Bireyin sağlıklı bir kişiliğe sahip olabilmesi için onun fizyolojik ve psiko-sosyal ihtiyaçlarının yerinde ve zamanında karşılanması gerekir.

Bilim insanları ve kişilikle yakından ilgilenen psikologlar bireyde kişilik oluşumunun aşamalarını ve etkilerini açıklayan farklı teoriler ortaya koymuşlar ve bu teoriler gün geçtikçe birbirinden farklılaşmıştır. Bu sebeple burada kişilik ve karakter noktasında temel nitelikte olan bazı teoriler aşağıdaki şekilde açıklanacaktır.

1.6.1.FREUD'UN KİŞİLİK KURAMI

Psikoanalitik teorinin kurucusu olan Sigmund Freud'a göre insan davranışlarını yönetmekle görevli üç temel öge vardır. Bunlar: İd (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik) kavramlarından oluşur. Bu üç temel öge insan davranışlarını kontrol altında tutup yönetir.³⁴ İnsan davranışları bu üç sistemin karşılıklı olarak etkileşimlerinin ürünü olarak ortaya çıkar. Bunlar arasında kesin sınırlar yoktur ve sürekli birbirleriyle dinamik bir ilişki içerisindedirler.

İd (Alt Benlik): Bu bireyin baskı altına alınmamış, kalıtımsal olarak gelen içgüdüleri, fizyolojik ve psikolojik eğilimlerinin oluşturduğu gizil güçlerinin tümünü oluşturduğu doğasıdır. İd kişiliğin temel biyolojik yönünü oluşturur. İd her zaman haz ilkesine göre çalışır

³⁴ L.C. Kolb and, H.K.H. Brodie, *Modern Clinical Psychiatry 10.Baskı*, W.B. Saunders Company, Philadelphia 1982, s. 60-62.

ve cinsellik ve saldırganlık gibi dürtülerin enerjilerini de içerisinde barındırmaktadır. Haz ilkesine göre çalışması demek temsil ettiği dürtülerin herhangi bir engelleme ve sınırlama olmaksızın doyurulması demektir.³⁵

Ego (Benlik): Toplumsal değerler, gelenekler, yasalar çerçevesinde ortaya çıkan kişiliğin bu kısmı, insanın toplumsallaşmasını sağlamakta ve duygu ve düşüncelerinin toplum tarafından kabullenilecek şekilde ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Ego, kişinin çevresindeki nesnelere hangisiyle ilişki kuracağını belirler. Hangi içgüdülere nasıl doyum sağlayacağına karar verir. Bir taraftan da alt benlik ile üst benliğin aynı zamanda da dış dünyanın birbiriyle çatışmalı istek ve arzuları arasında uzlaşma sağlamaya çalışır. Bu çaba ve çatışma arasında ego kendine göre bir takım savunma mekanizmaları kullanmaya çalışır.³⁶ Aynı zamanda da id'i denetim altında tutmaya çalışan bir mekanizmadır.

Süperego (Üst Benlik): Bireyin hak, adalet, özgürlük, vicdan gibi daha üst düzeyde denetimini sağlar ve kişiliğin üst benliğini oluşturur. Süperego, id ve egoya hükmeden, başka bireylere doğruluk, adalet ve erdem gibi örnek olabilecek davranışlar sergileyerek, onlara yol gösterecek davranışlar ortaya koyan üstün bir kişilik bölümüdür.³⁷

Süperego bir hareketin doğru ya da yanlış olduğuna karar veren mekanizmadır ve bireyin vicdanını temsil eder.

1.6.2. ERİKSON'UN PSİKOSOSYAL GELİŞİM KURAMI

Psikososyal gelişim kuramı en geniş ve kapsamlı haliyle Eric Erikson tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuram kişiliğin gelişim dönemleri itibarıyla Freud'un düşüncelerine yakın olsa da ondan ayrıldığı yönlerde mevcuttur. Erikson'un teorisi insan kişiliğinin gelişiminde içinde yaşanılan toplumun ve etkilendiği kültürün rolünü ön plana çıkarır.³⁸

İnsanın yaşamında belli kritik dönemler olduğuna ve her dönemde atlatılması gereken bazı kriz dönemlerinin bulunduğu, bireyin bu dönemleri başarıyla ve en az zararlarla atlattığında sağlıklı bir kişilik kazanabileceğini ifade eder. Fakat bu dönemler beklenen aksine çatışma ve uyumsuzlukla geçirilirse bireyin hayatının sonraki dönemlerinde de bu çatışma ve sürtüşme devam eder. Bu sirkülasyon içerisinde bireyin görevi bir dönemden

³⁵ Alim Kaya (Ed.), *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, s. 136.

³⁶ Abraham. H. Maslow, *Motivation and Personality*, New York 1987, s.15-31.

³⁷ Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, 12. Baskı, İstanbul 2010, s. 86.

³⁸ Yaşar Özbay, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Öğreti Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004, s.56

diğerine geçtikçe olumlu bir kimlik kazanmasıdır.³⁹

Erikson insanın gelişim dönemlerini sekiz döneme ayırmış ve her dönemde bireyin başarması gereken bir çatışma ve kriz yaşanacağını savunmuştur. Bu sekiz dönem ve bu dönemlerin yaş aralığı şu şekildedir:

1.6.2.1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 Yaş)

Bu dönemde bebekte kendisine güvenilebileceğine ilişkin temel güven duygusu gelişmekle birlikte aynı zamanda başkalarına karşı güven duygusunu kazanır. Burada önemli olan çevreden (anneden) bebeğe karşı tutarsız davranışlar sergilenmemesidir. Aksi halde bebeğin güvensizlik duyguları öne çıkar.

1.6.2.2. Özerkliğe Karşı Utanma ve Kuşkuculuk (2-3 Yaş)

Bu dönemde bebekler başkalarına bağlı olarak hareket etmekten kurtulup, kendi başlarına hareket etme gayreti içerisindeyler. Anne-baba eğer çocuğun bağımsızlığını sınırlandırır, otonomi engellenmekte ve dış dünya ile baş edebilme kapasitesi zarar görebilmektedir. Bu durumda utanma ve kuşku duyma eğilimi içerisine girer.

1.6.2.3. Girişkenliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş)

Bu dönemde çocuklar yeni geliştirdikleri bağımsızlık duygusunu kullanarak, çevreyi araştırmaya, dili kullanmaya, bilişsel ve sosyal yetenekleri test etmeye çalışırlar. Bu dönemde çocukların kendi kararlarını almalarına izin verilmediğinde suçluluk duygusu geliştirmekte ve başkalarının kendi adına karar vermesine izin vermektedirler.

1.6.2.4. Çalışma ve Başarılı Olmaya Karşı Aşağılık Duygusu (6-12 Yaş)

Akademik başarı kazanan, öğrenen, okulda gerekli görevleri yerine getiren ve akranlarıyla mukayese yapan çocuklar yeterlilik kazanırlar. Kazanamayanlar ise aşağılık duygusu geliştirebilirler.

1.6.2.5. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Kargaşası (12-20 Yaş)

Çocuk dünya anlayışını genişletme, cinsiyet rolüne uygun kimliğini geliştirmeyi sürdürme ve temel becerilerini öğrenme gereksinimindedir. Kişisel hedeflerini oluşturmak ve bunlara ulaşmak için üretkenlik yönünü geliştiremezse kimlik kargaşası ve yetersizlik duygusu hissedebilir.

³⁹ Banu Yazgan İnanç, Mehmet Bilgin, Meral Kılıç Atıcı, *Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Adana 2004, s.56-57.

1.6.2.6. Yakınlığa Karşı Yalnızlık (20-40)

Kişinin bir başka insanla yakınlık kurmaya çalıştığı dönemdir. Bu dönemin temel özelliği bireyin kişisel hedeflerini oluşturması ve bunlara ulaşmak için üretkenlik yönünü geliştirmesidir. Bu durum başarısızla sonuçlandığında birey yalnızlık hissine kapılacaktır.

1.6.2.7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (40-65)

Yetişkinlik yaşamının sonlarına doğru birey, iş ve aile hayatındaki başarılarını değerlendirir. Topluma ve insanlığa faydalı olacak erdemlerin peşinden koşar. Aksi durumda bu gerçekleştirilmediğinde birey ileriki hayatında gerekli olacak enerjiden yoksun kalacak ve durgunluk hissi yaşayacaktır.

1.6.2.8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk Duygusu (65 Yaş ve Üstü)

Erikson'un son evresi hayatın geri kalan kısmıdır. Hayatının bütün yönlerinin değerlendirmesini yapan insan benlik tasarımının filizlendiğini ve kimliğinin bileşenlerinin anlamlı bir bütün oluşturduğunun idrakine varır. Bu dönemde bu bütünlüğü sağlayamama durumunda birey ümitsizliğe, kendini reddetmeye ve hayata küskünlüğe yönelir.⁴⁰

Yukarıda yaş aralığı verilen ve bireyin gelişim aşamalarının ifade edildiği dönemler birbiriyle bağlantılıdır. Kişiliğin gelişiminde ve şekillenmesinde bireyin doğduğu andan itibaren yaşadığı aile, sosyal çevre, şehir ve iletişim halinde olduğu her şey onun kişilik gelişimini etkiler. Bireyin mutluluğu ve toplumun huzuru, onun her dönemdeki temel ihtiyaçlarının en uygun şekilde giderilmesine bağlıdır.

1.7. BİREYİN AHLAKİ GELİŞİM

Ahlak; insanın iyi ya da kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, değer yargıları, tercihleri ve bu doğrultuda gösterdiği ilkeli ve iradi davranışlarının bütünü olarak tanımlanabilir.⁴¹ Ahlak insan nefsine yerleşip meleke haline geldiğinde artık bireyin zorlanmadan, düşünüp taşınmadan, iyi ve erdemli hasletlerinin bu meleke sayesinde kolaylıkla ortaya çıkmasıdır. Ahlak gelişimi; bireyin doğuştan getirdiği gizil güçlerin etkisi ile toplumun kabullendiği, toplumda var olan manevi değerlerin uyuşması ve kaynaşmasıdır.

Ahlaki değerlerin işlevlerinden biri de bireye kişilik kazandırarak onun sosyalleşmesine ve toplumda itibar ve değer görmesine ortam sağlamasıdır. Bu süreçte insan

⁴⁰ Alim Kaya (Ed.), *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, s. 142-144.

⁴¹ A.g.e. s. 142-144.

öğrenir ve öğrenirken de aynı zamanda sosyalleşir.⁴² Ahlak gelişimi toplumun tüm değer ve yargılarına tamamen entegre olma değil bireyin toplumu yüceltmek ve ona anlam kazandıracak değerler sistemi oluşturma sürecinde kendi erdem ve ahlaki değerlerini topluma katma sürecidir. Bu doğrultuda bireyin hak, adalet, şecaat, iffet, onur gibi ilkeleri hayata kazandırır.

Her toplumun kendine özgü ahlak kuralları vardır. Her birey içinde büyüdüğü toplumun ahlak kurallarına göre iyi ve erdemli sayılan davranışları yapmayı öğrenir.

Aristo: “Ahlak eğitimi bozuk olan bir insan, hayvanların en kötüsü ve en vahşisidir. Faziletler ve ahlaki hareketler anadan doğma değildir fakat tabiatımıza zıt da değildir. Alışkanlıklar vasıtasıyla kabiliyetimiz harekete geçer. Eğitimde ahlaki bilgiye karşı ilk önce ruhu hazırlamak lazımdır.” diyerek manevi eğitimin önemine dikkat çekmiştir.⁴³

1.7.1.AHLAK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kişilik gelişimi bireyin kendi çaba ve gayretinin sonucu olarak ortaya çıkan ve bireyin kendini geliştirdiği oranda kişiliğini sağlamlaştıran bir olgudur. Kişinin evrensel değerlere ve yaşadığı toplumunun ilkelerine uygun kararlar alması ve bu kararlar doğrultusunda uygun davranışlar sergilemesi yeteneğini ahlaki gelişimi sayesinde kazanır. Ahlak gelişimi ile ilgili kavramları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.7.1.1. Törel Davranış: Toplumun bireylerini birbirine bağlayıp onları diri tutan etkenlerden birisi de ahlaki kurallardır. Bir binanın sağlam ve birbirine bağlı olması için nasıl harç gerekiyorsa bireyleri birbirine bağlayıp, kenetleyen de ahlaki kurallardır. Bir toplumun bireyleri arasında ahlaksızlık yaygınlaştıkça toplumun ayakta kalması güçtür. Bu nedenle toplumu birbirine bağlayan değerlerin güçlü tutulması ve toplumun ideal bir seviyeye getirme konusunda ortak hareket edilmesi gerekir. Bu güç birliği sağlanmaz ve ortak hedefe yönelik gerçekleşmezse toplum Durkheim’in de belirttiği gibi “Küçük bir sarsıntıda yıkılan, zayıf bir esintide bile savrulan bir kum tepesinden başka bir şey olmayacaktır.”⁴⁴

Her toplumda yer eden ahlak, inanç, gelenek, erdem gibi değerlerin kabul görmesi, uygulanması ve süreklilik arz etmesi için törel davranışla desteklenmesi gerekir. Aristoteles’e göre, töre bilimin amacı mutluluktur. Mutluluk ise bilgelikle sağlanır. İnsan ancak aklını kullanırsa mutlu olur. Erdemli yaşamak birey ve toplum için en ideal olandır.⁴⁵

⁴² Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötügen Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul 2010, s. 4.

⁴³ H.Fikret Kanad, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul 1948, c. I, s. 163.

⁴⁴ Emile Durkheim, *et-Terbiyetul Ahlakiyye*, Mektebet-u Mısır, Seyyid Ahmed Bedevi(çev.) , Kahire, ty., s. 99.

⁴⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979.

Törel gelişim, bireyin toplumsal gelişimi ile ilgilidir. Ahlak bireyleri toplumsal değerleri kabule ve ona uymaya zorlar ve birey de bu doğrultuda davranışlarını düzenler. Toplumlarda var olan huzursuzluk ve kargaşanın temelinde toplumsal adaletin ve eşitliğin eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yatar. Toplumsal adalet bilincinin oluşması için sadece kural, kanun ve yasakların konulması yeterli değildir. Aynı zamanda da bunlara öncülük edecek, vicdani sorumluluk ve erdemli davranışlarla topluma yön verilecek böylece de topluma adalet ve düzen hâkim olacaktır.⁴⁶

1.7.1.2. Bencillik: İnsanlara karşı üstün gelme ve sadece kendini düşünmekle ifade edilen bencillik kendi çıkarlarını her şeyden üstün tutan bireyin ruh halidir. Kişi bu davranışlarını sürekli gündemde tuttuğu zaman bu tutumu artık onun yaşamı haline gelir.

Gazali, kişinin kendi çıkarlarını düşünmesinin ve üstünlük isteğinin temelinde riya ve gösterişe dayanan tesirlerin olduğunu söyleyerek bu durumun kişinin makam, şöhret sevgisi ve övülme isteğinden kaynaklandığını söyler.⁴⁷ Bireyin bencilce tutum ve davranışları toplum tarafından kabullenilmeyeceğinin bilincine vardığında eğer bu davranışlarından kaçınmayı bilir ve terk ederse toplum tarafından da kabullenecektir.

Bu konuda peygamberimizin (sav)“Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmezse gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”⁴⁸ hadisiyle gerçek mü'minin bencilikten, dünyaya olan hırsından, sadece kendini düşünmekten uzak durarak, insanlara karşı diğergam olan, şefkat ve merhamet hisleriyle dolu olarak, kendi öz nefsi için istediğini kardeşi içinde istediği görülür.

1.7.1.3. Öykünme: Taklit etme, bireyin başkalarının davranışlarını kendine model alarak benimseyip yinelemesidir. Bağımlılık, boyun eğmek, itaat etmek için başkasının davranışına olduğu gibi hiç bozmadan uymaktır. Öykünme, çoğunlukla beğenilen takdir gören davranışları yapanlara benzemek için yapılırken; taklit ve uyma eylemi, etki yapanlarla iyi anlaşmak için yapılır. Törel gelişimin öykünmecilik aşamasında olan birey, ne yapması gerektiğini kendi içinde ölçüp tartmadan kendine kolay geldiği ya da kınanmaktan korktuğu için başkalarının yaptığını yaparak rahat eder. Bu durum toplumsal öğrenme kuramıyla da açıklanabilir. Bu kurama göre çocukların ve yetişkinlerin ahlak normlarını öncelikle gözlemledikleri davranışları, kuralları, değerleri dereceli bir taklit etme süreciyle kazandıkları ileri sürülür. Kısacası öykünme, toplumsal bir öğrenme sürecidir. Birey, öykünmeyle topluma uygun birçok davranışı öğrenir. Öykünmeciliğin olumsuz yönü ise bireyin bu yolu tek

⁴⁶İzzet Er, *Sosyalleşme Sosyal Gelişme ve İslam*, Furkan Kitapevi, Bursa 1998, s. 78.

⁴⁷Ebu Hamid Muhammed Gazzali, *İhyâu Ulûmu'd-Din*, İstanbul 1974, c.3, s. 279.

⁴⁸Buhari, “İman” 7; Müslim “İman” 71-72.

öğrenme yolu olarak görmesinin sonucu olarak kendisine özgü davranma bağımsızlığını yitirmesidir. Taklit ve öykünmeciliğin olumsuz yönü ile ilgili Allah Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurur: “Onlara “Allah'ın indirdiğine uyun!” denildiğinde, “Hayır biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuza uyarız!” derler. Peki ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsa da mı (onların yoluna uyacaklar.)?”⁴⁹ Bu ayette Allah körü körüne taklit ve cahilce önyargılarından dolayı bu davranışları sergileyen insanları kınamaktadır.

1.7.1.4.Vicdan: İnsanın davranışlarının iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksızlığını içsel olarak yargılama gücü olarak tanımlanır. Çocuğun kendisini kontrol edebilmesiyle ilgilidir. Vicdan, bireyin davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya yönelten, kendi ahlak değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan güçtür. Kur'an'da insanın vicdanı ve vicdanının kendisini nasıl yönlendirdiği ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “Vicdanlarında bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri halde, sırf zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkar ettiler. Ama bozguncuların sonunun ne olduğuna bir bak!”⁵⁰

1.7.2. PİAGET'E GÖRE AHLAK GELİŞİMİ

Jean Piaget'nin ahlaki gelişim teorisi bilişsel ahlak gelişimi araştırmalarının çıkış noktasını ve kaynağını oluşturur. O sadece zihinsel gelişim alanında değil çocukların ahlak gelişimi konusunda da bilimsel çalışmalar yapan ilk araştırmacıdır.⁵¹ Piaget, ahlak gelişiminin, bilişsel gelişime paralel olarak geliştiğini ve belli dönemler içinde ortaya çıktığını savunur. Yaşı ne olursa olsun her bireyin bilişsel gelişimin en son basamaklarına kadar ulaşabilmesi beklenmemelidir. Biyolojik olgunlaşma ve öğrenme yaşantıları da bilişsel gelişimde ulaşabilecek düzey üzerinde belirleyici olmaktadır. Aynı durum ahlak gelişimi için de söz konusudur.

Piaget çocukların oynadıkları oyunlardaki kurallara ve onlara yönelttiği ahlaki içerikli kısa hikâyelere verdiği cevaplardan hareketle iki basamaklı ahlaki gelişim teorisini oluşturur. “Bir Başkasına Bağımlı Basamak”(Heteronomous) diye adlandırdığı birinci basamak seviyesinde çocuk, zorunluluk ve itaat duygusu geliştirir. Bu basamakta çocuk yetişkin otoritesine mutlak itaat ve sorgusuz kabullenme ile uyum sağlar. Bu dönemde bir şeyin ahlaki olarak doğru ya da yanlış olması çocuklar tarafından yanlışın zararına göre şekillenir.

İkinci ahlak basamağını “Bağımsız Ahlaki Basamak”(Autonomous) olarak adlandırır.

⁴⁹ Bakara,2/170.

⁵⁰ Neml, 27/14.

⁵¹ Meral Çileli, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986, s. 26.

Bu basamağın yaş aralığı 8 yaş ve daha üstü yaşları kapsar. Bu dönemde çocuklar ahlakı katı bir doğruluk olarak telakki ederler. Bu dönemde çocuklar yetişkin otoritesinden ayrılarak akranlarına karşı yönelir ve onlarla ilişkisini kendi aralarında gelişen saygı ve güven esasına göre tesis ederler. Grupla birlikte hareket etme ve karar alma dönemidir. Bu dönemde bireye verilecek cezanın ölçüsü onun niyetine göre şekil alır. Aynı zamanda çocuk ahlaki sorumluluklarını saygı ve karşılıklı işbirliği olarak algılar.⁵²

1.7.3. KOHLBERG'E GÖRE AHLAK GELİŞİMİ

Lawrence; Kohlberg Piaget'nin kuramını tanımlayıp geliştirir ve yeniden adlandırarak, bilişimsel- gelişimsel ahlak teorisini ortaya koyar. O ahlaki değer ve yargıları insan hayatındaki işlevi çerçevesinde değerlendirilerek incelenmesi gerektiğini savunur. Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin belirli durumlarda davranışları nasıl yorumladıklarını incelemiştir. Kohlberg ahlak gelişim düzeylerini gruplandırarak çeşitli dönemlere ayırmıştır:

1.7.3.1. Gelenek Öncesi Dönem

Bu dönemde birey henüz kişiler arası ilişkilerin ve kuralların aynı zamanda da başkalarının kendisinden beklentilerinin farkında değildir ve başkalarının düşünce dünyasını ve algılarını anlayıp onların perspektifini algılayamaz. Bu düzeydeki çocuk toplumdaki iyi ve kötü ölçütlerine göre davranış sergiler. Gelenek öncesi dönemin basamakları şu şekilde sıralanır:

1.7.3.1.1. Ceza ve itaat eğilimi: Bu anlayışta kurallar otoriteler tarafından konulmuştur ve bu yüzden kutsal ve dokunulmazdır. Çocuklar uyarı ve cezadan kaçınır. Olayların görünen yüzüne bakarak hüküm verirler. Onlar için ortadaki olayın iç yüzü ve arka planında yatan sebepler önemli değildir. Olayın dış görünüşüne ve ortaya çıkan zararın büyüklüğüne göre karar verirler.

1.7.3.1.2. Saf çıkarıcı eğilim: Bireyin kendi çıkarlarını koruma peşinde olduğu evrensel ahlak ve erdem öğretilerinden ziyade pratik muhakemelerin öne çıktığı bir dönemdir. Birey diğer bireylerle olan ilişkilerinde onların beklenti ve gereksinimlerinin farkındadır fakat yine de kendi öncelikleri ve çıkarları daha önemlidir. “Her şey karşılıklıdır” inancı hâkimdir. Bu dönemde bireyin duygu ve davranışlarına yön veren “senin için bir şey yapmamı istiyorsan sen de benim için bir şey yap” anlayışına göre hareket eder.

⁵² Jean Piaget, *The Moral Judgment of the Child*, The Free Press, New York 1965, s. 29-42.

1.7.3.2. Geleneksel Dönem

Bu dönemde birey genel normların ve iyi insan olmanın ne demek olduğunu farkındadır. İçinde bulunduğu gruba uyum sağlamayı hedeflemiştir ve gruptaki diğer bireylerle kendilerini özdeşleştirmiştir. Kendisi ve kendi beklentileri değil toplumun beklentilerine cevap vermesi gerektiğini düşünür. Başkalarının beklenti ve gereksinimlerini kendi isteklerinden önde tutar. Geleneksel dönemin basamakları şu şekilde sıralanır:

1.7.3.2.1. Kişiler Arası Uyum: Başkalarıyla ilgilenen, karşılıklı iletişim içerisinde olan, onların beklentilerini gerçekleştiren ve grubundaki ödev ve haklara saygı gösteren, iyi niyet sahibi birisidir. Grubun kurallarına uyum sağladığı gibi aynı zamanda da başkaları tarafından onaylanmak ister. Yaptığı iyiliklerle mutlu olur. Somut işlemler dönemine girdiğinden benmerkezcilik azalmış ve olayları dışarıdan gözlemleyerek empati kurmaya başlamıştır. Başkalarının his ve düşüncelerine karşı duyarlıdır.

1.7.3.2.2. Kanun ve Düzen Eğilimi: Ahlaki davranışlar bu dönemde sistemleşir ve bireyselleşmiş bir vicdan fonksiyonu ortaya çıkar. Sosyal düzen ve otoriteye karşı uyum kişinin görevini yerine getirmesiyle sağlanır. Akran ve arkadaş gruplarının yerini toplumsal kurallar ve kanunlar almaktadır. Sistemin korunması ve mevcut düzenin devamı için kendini ahlaki olarak sorumlu hisseder. Bu dönemde birey, kanunlara kayıtsız şartsız sorgulanmadan uyulması gerektiğini düşünür. Bu dönemde doğru davranış, sosyal düzene ve otoriteye uygun olarak kişinin görevini yerine getirmesidir.

1.7.3.3. Gelenek Sonrası Dönem

Gelenek sonrası ya da prensipler düzeyindeki insan, özgürlüğe, eşitliğe, birlikteliğe, insan onuruna yönelik ahlaki prensipler geliştirir. İnsan onurunu ve ahlak ilkelerinin savunuculuğunu yapan birey bu dönemde benliğini ve kendini insan toplumlarının bütün üyeleri için bağlayıcı olan aşkın prensiplerine adar. Tüm bunları yaparken de kendi iradesiyle otoriteden bağımsız olarak tercihte bulunur.

1.7.3.3.1. Sosyal Sözleşme Eğilimi: Bu dönemde topluma karşı kendisini sorumlu hisseden, güven, bireysel özgürlük ve eşit muamele ilkelerine öncelik veren bir tür kendini bu hasletlere adayın birey söz konusudur. Toplumsal kurallar, ya da yasalar bireyin haklarının garantisi olduğu için önemlidir. Bu dönemde toplumsal kurallar ve değerler kişiden kişiye değişebileceği için bunlar eleştirel bir gözle değerlendirilir. İnsan hakları, özgürlük, adalet, eşitlik gibi değerler bireyin zihin dünyasında önemli yer tutar. Fayda ilkesi göz önünde tutularak kanunların değiştirilebileceği savunulur.

1.7.3.3.2. Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi: Ahlaki gelişim basamakları çizgisinde en yüksek noktayı oluşturur. Birey artık kendi ahlak ilkelerini oluşturup seçme kabiliyeti kazanmıştır. Soyut ve evrensel düzeyde ahlak ilkelerini benimser. Bu ilkeler, genellikle demokratik toplumlarda uygulanan kanun ve yasalarla uyumludur. Bu dönemde akıl sahibi bir insan genel ahlak ilkelerinin geçerliliğine inanır ve kişisel olarak onlara karşı yükümlülük hisseder. İlkeler, bütün insanların eşit haklara sahip olduğu ve her insanın onuruna saygı duymak gerektiği ilkesine dayanır.

Bireyin sağlıklı bir kişiliğe sahip olması yolundaki bu aşamalarda yerinde ve zamanında karşılanmasıyla onun karakter oluşumu ve gelişimi olumlu yönde olacaktır.

BÖLÜM 2

YARATILIŞ VE İNSAN

2.1. İNSANIN YARATILIŞI VE ALLAH KATINDAKİ DEĞERİ

Kâinatı bir düzen ve uyum içerisinde belirli yasalara göre yaratan Allah, insana yeryüzünde özel bir statü vermiştir. İnsanın yaratılışı ve diğer canlılardan farkı Kur'an'da müteaddit surelerde zikredilir ki ilk nazil olan ayetlerde de onun yaratılışına dikkat çekilir. “Yaratan Rabbinin adı ile oku. O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı”⁵³ Bu ve bu minvaldeki diğer ayetler incelendiğinde insanın yaratılışını bilmesinin kendisini, kâinatı, sonunda da Allah'ı bilmesi ve takdir etmesi anlamına geldiği ifade edilir.

Kur'an'da insanın yaratılış aşamaları gözden geçirildiğinde Allah; insanı sudan⁵⁴, topraktan (turab)⁵⁵ ve toprağın geçirdiği çeşitli aşamalardan, kuru çamurdan (salsal)⁵⁶, kara balçıktan (hamein mesnun)⁵⁷, çamurdan (tin)⁵⁸, çekip çıkarılmış bir özden (sulaletin min tin)⁵⁹, ateşte pişmiş kuru bir çamurdan (salsalin ke'I-Fahhar)⁶⁰ yapışkan cıvık çamurdan (tinin lazib)⁶¹, nutfeden⁶² yarattığını bildirir. Bu ayetler dikkate alındığında insan, çeşitli aşamalardan geçirilerek yaratılmış, bu yaratılışta Allah “iki ellerimle yarattığım”⁶³ dediği insana nefes, ruh ve idrak vererek⁶⁴ kadir kıymetini yüceltmış ve onu en yüksek mertebeye ulaştırmıştır.⁶⁵ Bu bilgiler ışığında su ve toprağın insanın yaratılışı için elzem olduğunu ve yaratılışta topraktan başlanarak, su ile yoğrulmasına ve ateşte pişirilmiş haline kadar ki sürecin tüm aşamalarında insanın kendiliğinden bir anda ortaya çıkmış, tesadüf eseri olan bir varlık olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'an'da birçok ayette insanın yaratılışı ile birlikte kâinatın yaratılışına da dikkat çekilir.⁶⁶

⁵³ Enbiya,21/43; Hac,22/5; Mü'minun,23/14; Mü'min,40/67; Şura,42/33; Kıyame, 75/38 Alak,96/1-2.

⁵⁴ Enbiya, 21/ 39; Nur, 24/45; Furkan, 25/54.

⁵⁵ Hac, 22/5; Fâtır, 35/11; Müminûn, 23/67.

⁵⁶ Hicr, 15/26, 28, 33.

⁵⁷ Hicr, 15/26, 28, 33.

⁵⁸ En'am, 6/2; Araf, 7/11; Secde, 32/7; Sâd, 38/71, 76.

⁵⁹ Müminûn, 23/12.

⁶⁰ Rahman, 55/14.

⁶¹ Saffat, 37/11.

⁶² Nahl, 16/4; Müminûn, 23/14; Yasin, 36/77; İnsan, 76/2.

⁶³ Sâd, 38/75.

⁶⁴ Secde, 32/9; Hicr, 15/29; Sâd, 38/72; Enbiya, 21/91.

⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1972, c.20, s.1.

⁶⁶ En'am, 6/101; Araf, 7/54; Yunus, 10/3, 5; Hud, 11/7; İbrahim, 14/7; Hicr, 15/85; Nahl, 16/3; Enbiya, 21/30; Furkan, 25/59; Ankebut, 29/44; Rum,30/8; Secde, 32/4; Zümer, 39/5.

Kur'an'da Âdem (as)'den bahsedilirken genellikle insanın ilk yaratılışına dikkat çekilir. O yüzden Âdem(as)'in yaratılışı tüm insanlığın da başlangıcı olduğu için herkesi ilgilendirir. İnsanın “ahsen-i takvim” üzere yaratıldığını belirtilen⁶⁷ ayetlerle kastedilen hem suret yetkinliği hem de akıl ve idrak yetkinliği olduğu düşünülmektedir. Allah tarafından şerefli bir mahlûk statüsüne ulaşan insana tüm bu donanım ve yetkinlikten sonra yeryüzüne hâkim ve halife olma görevi tevdi edilmiştir. Bu husus Kur'an'da şu şekilde ifade edilir: “Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar:” Bizler hamd ile seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah da onlara: “Sizin bilemeyeceğinizi ben bilirim” dedi.⁶⁸

İnsan; medeniyet kurması, kendini ifade edebilmesi, bilim ve düşünce sistematığı oluşturup onu geliştirmesi, işlerini kolaylaştıracak alet ve cihazlar geliştirmesi, kendisini soğuk ve sıcaktan koruyacak olanaklar sağlaması, besinlerini düzenleyip pişirerek yemesi ve daha birçok özellikler ile diğer canlılara karşı ayrıcalık kazanmaktadır. Ademin sudan, toprağın çeşitli hallerinden, nutfeden, bir çiğnem et parçasından yaratılmış olması onun meydana gelmesinde bir çelişki ve tenakuzun değil bilakis gelişmenin ve tekâmülün varlığına delalet eder.

Her şeyin sudan yaratıldığı ile ilgili ayette Allah: “ İnkâr edenler, göklerle yer bitişik halde iken bizim onları birbirinden ayırdığımızı ve canlı her şeyi sudan yarattığımızı görmediler mi? Yine de inanmazlar mı?”⁶⁹ buyurarak insanla birlikte canlı olan her şeyin sudan yaratıldığına vurgu yapar. Canlıların sudan yaratılmasıyla ilgili başka bir ayette ise “Allah, her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayağı üzerinde yürür, kimi dört ayağı üzerinde yürür. Allah dilediğini yaratır; şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”⁷⁰ buyrulur ve canlılarla genelledikten sonra da Allah, insanın da sudan yaratıldığına dikkat çekerek suyun hayat için önemini ifade eder. Bu konuda da “Sudan (meniden) bir insan yaratıp, onu nesep ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter.”⁷¹ ayetiyle de insanın topraktan ve toprağın suyla terkibinden husule geldiği vurgulanır. Kur'an'da insanın yaratılış unsuruyla ilgili bu ayetlerle beraber başka birçok surede de bu konuya değinilir.⁷²

⁶⁷ Tin, 95/4.

⁶⁸ Bakara, 2/30.

⁶⁹ Enbiya, 21/30.

⁷⁰ Nur, 24/45.

⁷¹ Furkan, 25/54.

⁷² Kehf, 1 8/37; Hac, 21/5; Rum, 30/54; Mü'min, 40/67; Nuh, 71/14; Kıyamet, 75/38; Mürselat, 77/23; Abese, 80/19.

Toprak ve su karışımı bir maddeden yaratılan Adem Allah'ın kendisine ruh ve akıl bahşetmesiyle değer kazanmış, bu vesileyle yeryüzünün halifesi olma şerefine nail olmuştur. Kur'an'da her ne kadar arıya vahyedildiğinden⁷³ bahsedilse de canlılardan sadece insanların vahye muhatap kılındığı bildirilir ki bu da insanı şeref ve izzet bakımından diğer varlıklardan üstün tutar. İnsanın zihninin gelişmişliği, onu düşünce ve bilim üretmeye sevk etmiştir. Düşünce ve bilgileri müzakere etme, tartışma, çürütme, yeni tez üretme gibi süreçler sadece insanlarda görülmektedir. Bilimsel bilgi ve buna bağlı olarak da teknoloji üretme, ayrıca insanın bilişsel, duyuşsal ve psikolojik süreçleri ve aşamaları da onun diğer canlılardan farkını ortaya koyar. Tüm bunlardan dolayı da insan yeryüzünde "eşref-i mahlukat" olma şerefine nail olmuş ve vahyin muhatabı seçilmiştir.

Allah Adem (as)'i yarattıktan sonra değer verdiği ve ilahi vahiyle desteklediği insanın yaratılışı karşısında meleklerin secde etmelerini emretmiştir. Meleklerin Âdem'e yaptıkları secde ibadet ve tanrılık manasında değil lakin insanı tekrim ve Allah'ın emrini yerine getirme kabilindedir. Çünkü insanı özenle yaratan ve onu diğer canlılardan üstün tutan da bizzat kendisidir. Şeytanın asiliği ve itirazı karşısında Allah şöyle buyurur: "Allah: Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi yoksa yücelerden misin? dedi."⁷⁴ İnsana verilen şeref ve imtiyaz onun sadece topraktan, çamurdan, sudan ya da çeşitli aşamalardan geçirilerek yaratılmasından değil, ona akıl ve ruh verilmesi aynı zamanda da Allah tarafından değer ve kıymet verilmesindedir. Kur'an'da Allah'ın insana verdiği değer ve yakınlık şu şekilde ifade edilir: "Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarımda) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulsunlar."⁷⁵

2.2. İNSANIN ŞAHSİYET VE KİŞİLİĞİNİN İLAHİ EĞİTİMİ

İnsanı düşünce, fikir, ahlak, tutum ve davranışlar bakımından geliştirip ölçülü ve dengeli kılmayı amaçlayan Kur'an onun toplumsal ve bireysel alanda da mutlu ve uyumlu olmasını hedefler. Bu yüzden amacı insanları uyarmak, toplumu ıslah etmek ve insan eksenli sorunlara çözüm sunmak olan vahiy aynı zamanda içinde psikolojik muhtevayı da barındırır. Kur'an'da Allah; insanın nefsi eğilimleri, ayartma ve telkinleri karşısında ortaya koyduğu tutumlarından bahseder ki bu yüzden insanın nefsi ve ondaki eğilimleri psikolojinin konusudur.

⁷³ Nahl, 16/68.

⁷⁴ Sâd, 38/75.

⁷⁵ Bakara, 2/186.

Kur'an'da Allah: "Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister, çünkü insan zayıf yaratılmıştır."⁷⁶ buyurarak insanın ruh halinden bahseder. Başka bir ayette; "Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır."⁷⁷ Allah insanın aceleci, zayıf ve münakaşaya açık halini ortaya koyarak onun ruh ve duygu durumu hakkında bilgi verir. Ayrıca "Biz bu emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim çok cahildir."⁷⁸ ayetiyle de insanın hakikat karşısındaki psikolojisine atıf yapılır.

İnsan; Kur'an'ın konusudur ve Kur'an gerek tecrübeye dayalı ilimler gerekse diğer ilimlerden daha çok insanın yapısını şekillendiren ilimlerle ilgilenir. Zira psikoloji ve tabiat kanunlarının birlikte kullanılması, insanlığın yapısını ve yeryüzünün imarını gerçekleştirebilmek için gereklidir.⁷⁹

Kur'an sadece varlık ve olayları tasvir etmekle kalmaz aynı zamanda insanları yönlendirmeyi de hedefler. Ondaki mesajların içeriği sadece insanı bilgilendirmek için değil onun karakterini şekillendirecek tarzda düzenlenmiştir. Bu nedenle, Kur'an ifadelerinin psikolojik etkisi ve ahlâkî yönlendirmesi öncelikli role sahiptir. Bu gerçeklikten hareketle Kur'an'ın psikolojik, tabîî ve ahlâkî ibareleri hakkında yapılan yorum ve değerlendirmeler birlikte ele alınmak zorundadır. Bu ibareler doğru bir şekilde anlaşılmalı, her birine orantılı bir işlev verilmelidir.⁸⁰

Kur'an'ın muhatabı insandır ve Allah değer verip yarattığı insanı vahiyle şerefleştirmiştir. Allah insanın yaratılışı, tabiatı, eğilim ve güdüleri, inanç tutum ve davranış olarak farklı tavırları, doğuştan gelen özellikleri, sonradan kendi çaba ve gayretiyle elde ettiği kazanımlarından bahseder. Sosyal bir varlık olan insanı kendisi, çevresi ve yaratıcısı hakkında eğitip kişilik ve karakterini şekillendirir. Bunu yaparken de insanı doğal, fitri koşullarda, psikolojik esaslar ve eğitsel ilkeler çerçevesinde eğitir.

Kur'an'ın eğitim ve öğretim yönteminde dikkat çeken en önemli husus izlemiş olduğu metot ve koymuş olduğu kurallarda insanın psikolojik yapısını daima göz önünde bulundurmasıdır. Kur'an, insanı biyolojik ve psikolojik özellikleriyle, bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarıyla, zihni ve kalbiyle, üstünlükleri ve zaaflarıyla birlikte bir bütün olarak ele alır.

⁷⁶ Nisa, 4/28.

⁷⁷ Kehf, 18/54.

⁷⁸ Ahzab, 33/72.

⁷⁹ Afif Abdulfettah Tabbâra, *İlmin Işığında İslâmiyet*, Kalem Yayınevi, Mustafa Öz(çev.), İstanbul 1977, s. 294. Tabbâra, *Kur'an ve Modern İlim*, Uysal Kitabevi, Celal Yıldırım (çev.), Konya ty., s. 243. Muhammed Gazali, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, Sor Yayıncılık, Emrullah İşler(çev.), Ankara 1993, s. 276-277.

⁸⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Alparslan Açıkgenç (çev.), Ankara 1996.

İnsanın kendi kabiliyetlerini, ilgilerini, tutumlarını, güçlü ve zayıf yönlerini öğrenmelerini sağlamaya çalışır.⁸¹

Bütün bunları gerçekleştirmeye çalışırken Kur'an'ın gönderiliş amacı insanları bilim adamı ya da filozof yapmak değildir. Onun hedefi insan gerçeğinden yola çıkarak her bireyin kendi kabiliyet ve imkânları ölçüsünde gelişmesini sağlamaktır. Kur'an insanı eğitirken kendi kapasite ve kabiliyetleri ölçüsünde ideal bir seviyeye yükselmesini sağlar. Ona, kendini gerçekleştirerek çevresiyle dengeli bir uyum temin etmenin yollarını gösterir. İnsanın madden ve manen gelişimi için zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan eğitimine ihtiyaç vardır. Bir insanın ideal bir gelişim ortaya koyabilmesi için bu üç noktadan eğitilmesi gerekmektedir. İşte Kur'an'ın hedefleri bunlardır.⁸²

Kur'an, insanın değişken bir yapıda olduğunu, hayallerle dolu halini ve heyecanlarını, pişmanlıklarını, ümit ve hayal kırıklıklarını ele alır. “Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur.”⁸³ Başka bir ayette de “İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.”⁸⁴ ayetleriyle de insanın kendi iç ve dış dünyasından kaynaklanan etkiler karşısında göstermiş olduğu tavır ve davranışlara karşı tutumunu ortaya koyar. İnsanın içinde bulunduğu çeşitli durumlarda gösterdiği ölçsüz tutum ve davranışların disiplin altına alınması, bireye ve topluma zararlı olmayacak sınırlar içerisinde tutulması gerektiğini, bunun gerçekleştirilmesinin ise, iyi bir eğitimle mümkün olacağını vurgular.⁸⁵

Kur'an, insanları Allah'a inanmaya ve evrendeki varlık ve olaylar üzerinde düşünmeye davet ederken sık sık insanın psikolojik yönüne dikkat çeker.⁸⁶ İnsanın psikolojik yapısı hakkında fazlasıyla ve genişçe bilgi verir ki Onun psikolojik konulara diğer ilimlerden daha fazla yer vermesinden doğal bir şey yoktur. Çünkü Kur'an'ın ilk ve en önemli gayesi, insanın ruhunu eğitmek ve ona belli bir kişilik yapısı kazandırmaktır. İnsan psikolojisine hitap eden ve onu şekillendirmeyi hedefleyen ilâhî kitabın böyle bir içeriğe sahip olması gayet

⁸¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun, 2000, s. 25; Musa Kâzım Gülçür, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s.8, Mehmet Şanver, *Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.10,sayı.1,Bursa 2001, s. 137.

⁸² Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 19-20, 635; Ahmet Koç, *Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 71-72.

⁸³ Hud, 11/9.

⁸⁴ İsrâ, 17/83.

⁸⁵ Mehmet Tütüncü, “Kur'an ve Hadislerde İnsan Psikolojisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, 1986, s. 189, 193; Turgay Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 85.

⁸⁶ İlyas Bâ-Yunus, *Niçin İslam Sosyolojisi*, Akabe Yayınları, İlim Güner(çev.), Akabe Yayınları, İstanbul 1988, s. 99; Hayati Aydın, *Kur'an'da Psikolojik İkna*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 23.

tabidir. İnsanı yaratan, ona yol göstermek için ilâhî kitaplar gönderen Yüce Allah'ın en son gönderdiği kitabında insanın psikolojik yönünü ihmal etmesi, bu konuda bilgi vermemesi mümkün değildir. Bu sahadaki bilgilendirme Kur'an'ın gönderiliş amacıyla tam bir uyum içerisindedir. Kur'an'a bu açıdan baktığımızda, doğrudan insan psikolojisini konu edinen çok sayıda ayet vardır.⁸⁷

Kur'an, insanın ruhsal yapısını en doğru şekilde açıklayan bir eğitim ve değerler kitabıdır. Onun amacı belli değerler doğrultusunda insan şahsiyetini yönlendirmektir. Bu eğitim ve yönlendirmeyi gerçekleştirebilmek için insan ruhunun bazı sırlarını açıklar. İnsana hem evrendeki hem de kendi benliğindeki sırları araştırıp öğrenerek doğru bir yön tutmayı salık verir. İslâm'ın insan tasavvurunu iyice anlamak ruh ve beden sağlığına sahip kişilik yapısını oluşturan etkenleri belirlemek, şahsiyet yapısındaki bozulma ve sapma nedenlerini psikolojik hastalık sebeplerini tespit edebilmek, tutum ve davranışları düzeltmek, psikoterapi için sağlam metotları bulmak, insanın mutluluk ve mutsuzluğunun nedenlerini ortaya koyabilmek, kendini gerçekleştirebilmek, kaygı ve güvensizlikten koruyabilmek amacıyla Kur'an ve hadislerdeki psikolojik kavramları incelemeye ihtiyaç vardır. Bu alanda elde edilecek bilgiler insan şahsiyetini iyi bir şekilde tanıyabilmek için zorunludur.⁸⁸

İnsanın şahsiyet özelliklerini en iyi bilen onu Yaratan'dır. İnsanı nelerin nasıl motive ettiğini de en iyi O bilir. "Rab" -eğitici manasına gelir bu sıfatın sahibi olan Allah, en üst eğitici olarak insan psikolojisini en iyi bilendir. Yüce Allah'ın kitabında ortaya koyduğu eğitim metodunun, yine bu kitabı gönderen tarafından yaratılmış olan insanın ruh yapısına en uygun yöntem olduğundan kuşku yoktur. İşte Allah tarafından gönderilen ilâhî kitabın metodu ile bu metoda muhatap olan insanın ruhu arasındaki mükemmel uyumu gözler önüne serebilmek için Kur'an'daki insan psikolojisine işaret eden ayetlerin açıklanmasına ihtiyaç vardır.⁸⁹

⁸⁷ Muhammed Kutub, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, Sor Yayıncılık, Emrullah İşler(çev.), Sor Yayıncılık, Ankara 1993, s. 20; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Marifet Yayınları, İstanbul 2009, s. 266.

⁸⁸ Muhammed Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, Fecr Yayınevi, Mustafa Işık(çev.), Ankara 2000, s. 17.

⁸⁹ Bayraktar Bayraklı, *İslamda Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 103-104; Muhammed Kutub, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, Sor Yayıncılık, Emrullah İşler (çev.), Ankara, 1993, s. 12.

2.3. KİŞİLİĞİN DİNİ HAYATTAKİ TEZAHÜRLERİ

Kur'an'da insanın kişilik yapısıyla alakalı birçok ifade mevcuttur. Buna göre bazı ayetlerde insanın zayıf⁹⁰, cahil⁹¹, cimri⁹², nankör⁹³, aceleci⁹⁴, kıskanç ve cimri⁹⁵, ümitsiz⁹⁶ bir yapıya sahip olduğundan bahsedilir.

İnanma ve kendinden yüce bir varlığa sığınma hissi fitridir ve her insanda mevcuttur. Bu yüzden inanç, kişiliğin geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması için insanda mevcut olan bu hisle birlikte gerek bilinçaltı ve gerekse de bilinç dışının beklenmedik, tehlikeli etkilerine karşı insanın gönül ve zihin dünyasını koruyan her türlü kötülüğe karşı kalkan görevi yapan önemli unsurdur.⁹⁷ İman gibi inkâr da aynı psikolojik güçten kaynaklanmaktadır.⁹⁸ İnançsızlık ve inkârı, “bir alevi tersine çevirerek onu tutuşturan kuvvetli bir üfleme” benzer şekilde “tersine çevrilmiş bir iman” şeklinde anlamak mümkündür.⁹⁹

Sağlam bir inanca sahip inancının gereklerini yerine getiren insanın sarsıntı ve nefsinin vesveselerine karşı tek sığınacağı yer Allah'ın huzurudur ve bu da kişinin Allah'a olan inancını her daim diri tutar. Dini ya da dinin bir kısmını inkar eden insan ise herhangi ruhi bir sarsıntı karşısında fikir ve düşünce dünyasında derin izler kalır ve manevi değerlerden de yoksun olduğu için yaşayacağı sorunlar karşısında sığınacak bir güç bulamaz.¹⁰⁰ İman; ahlak, erdem, tek ve bir olan Rabbe sığınma gibi bazı değerleri insanın kişiliğine yerleştirerek onun akli ve kalbi duygularını dengeye koymasını sağlarken, isyan ve inkar da kişinin şahsiyet ve karakterini kötü yönde etkileyen vesveselerin benliğine yerleşerek onun düşünce ve davranışlarında bozukluk, olumsuzluk ve tutarsızlık sergilemesine yol açar.

Kur'an insanın kişiliği, kimliği, nefsinin ayartmaları ve karakter özellikleriyle ilgili ifadeleri pek çok yerde tekrar eder. Aynı zamanda da alışkanlık ve kabiliyetleri bunun yanında da zaafı ve onu diğerlerinden ayıran özellikleri hakkında bilgi verir. Kur'an bu

⁹⁰ Nisa, 4/28.

⁹¹ Ahzab, 33/72.

⁹² İsra, 17/100.

⁹³ Adiyat, 100/6-8.

⁹⁴ Enbiya, 21/37.

⁹⁵ Meâric, 70/19-21.

⁹⁶ Yunus, 10/91.

⁹⁷ Hökelekli, Hayati, “Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbâdet”, “İbâdet”(md.), İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.19, s.249.

⁹⁸ Hökelekli, age. s.250.

⁹⁹ Hökelekli, age.s. 250.

¹⁰⁰ Peker Hüseyin, “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din” Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, (1986) s. 105.

bilgileri verirken bir tarih ya da psikoloji kitabı olarak değil ibret ve hayat kitabı olarak insanlara ışık tutmaktadır.¹⁰¹

Allah tarafından peygamberler aracılığı ile insanlara gönderilen ilahi vahyin amacı insanın dünya ve ahiret saadetini sağlamak, toplumların ıslah edilmesine katkıda bulunmak ve bu manada da insanlığın huzur ve saadetine yardımcı olmaktır. Allah vahyi insanlara gönderirken toplumların içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik yapıyı dikkate almış, kamu vicdanını tahkir ve rencide etmeden onların sorunlarına dikkat çekmiş ve çözüm yolları üretmiştir. Son ilâhî mesaj olan Kur'an, asr-ı saadetten önceki toplumların sosyo-ekonomik, sosyo-politik yönlerinden bahsederken, diğer taraftan onların en etkili alanlarına, psiko-sosyal (makro ve mikro planda) ortamlarına zaman zaman dikkat çeker. Aynı şeyi asrı-ı saadetteki topluluklar için de sergiler. Yaşadıkları hayatın bir iç (psikolojik) bir de dış (sosyal) cephesini resmederek bu iki âlemin etkilediği ve etkilendiği noktaları gözler önüne serer.¹⁰² Peygamberlerin sunduğu ilahi tebliğ faaliyetlerinin etkili olabilmesi ve hedefine ulaşabilmesi için peygamberlerin içinden çıktıkları toplumun bir ferdi olması onlarla birlikte çarşı pazar dolaşan, his ve duygu durumları bakımından benzer tepkiler veren içlerinden birini Allah mesajı insanlara iletmekle görevlendirmiş ve kitabında da bu peygamberlerin kişilik özelliklerine değinmiştir. “Andolsun ki size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”¹⁰³

Kur'an, kişilerin ve toplumların psikolojik açıdan imanı kabule hazır hale gelmesinin aşamaları olduğunu vurgular. “Bedeviler “İnandık” dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama “Boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi.”¹⁰⁴ Ahlak ve erdemle donatılan insan kalbini imanla da pekiştirdikten sonra sahih ve muteber olan bir inanca sahip olur. Kalben ve ruhen İslam'ın akidesiyle bütünleşen insan, imanın gerçek tadını o zaman alır. İncındaki bu samimiyet ve takvadan ötürü Kur'an, toplumdaki insanları bu özelliklerine göre sınıflar ve bu özelliğe göre sosyal yapının bu oluşumuna dikkat çeker. İçinde buldukları psikolojik ortama göre de insanları değerlendirir.

Psikolojik tezahürlerin (olumlu) belirtileri, iman eden ve buna göre yaşayan fert ve kitleler için de geçerlidir. Bir dinin mensubu bulunan dindar bir insan realitesini göz önünde

¹⁰¹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s. 24-25.

¹⁰² Ali Yılmaz, *Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 20, Erzurum 2003, 91-28.

¹⁰³ Tevbe, 9/128.

¹⁰⁴ Hucurat, 49/14.

bulundurmak için, bu insanın kendine mal ettiği dinin unsurlarını ve dinini yaşadığı tarzı sıkı sıkıya müşahede etmek gerekir.¹⁰⁵

Genel hatlarıyla Kur'an, (ferdî ve içtimaî) üç tip insan psikolojisinden bahseder. Bunlar iman dairesi içinde müminlerin, küfür dairesi içerisinde münafıkların ve kâfirlerin inkâr psikolojisidir. İnanç psikolojisi açısından bakıldığında mümin, daha güvenli, tutarlı, anlamlı, sade ve tabii bir seyir izlediği müşahede edilirken; inkâr psikolojisinin silueti durumunda olan münafık ve kâfirden ise tedirgin, korkak, kızgın, kendini güvende hissetmeyen, bocalayan, panikleyen, tutarsız bir hal gözlenir. Daha doğrusu Kur'an, bunları bu şekilde deşifre ederken, onların ruh hallerinden, psikolojik ortamlarından, gizledikleri iç hastalıklarından haber vermektedir.¹⁰⁶

Kişilik bozukluğu, esas özelliği bakımından, kişinin kendisi ve çevresi ile ilgili algılamalarında, düşüncelerinde ve ilişkilerinde ya uyumun önemli bir şekilde bozulması veya kendinde öznel bir sıkıntı, dert, tehlike oluşmasına neden olabilecek birtakım değişmez, bölünmez, derine girmiş ve yerleşmiş özelliklerin hemen hemen hayatı boyunca sürmesidir.¹⁰⁷ Kişilik bozukluğu olan birey kendisini ve etrafını, uyumsuzluk doğuran, değişmez, birtakım kalıplara göre algılamakta ve düşünmektedir. Bu durum onun, kendisi ve çevresi ile uyumunda önemli bozukluklara veya sıkıntılara sebep olmaktadır¹⁰⁸ ki bunun temelinde yatan en önemli etkenlerden birinin, inançsızlık veya inkâr olduğu düşünülebilir. İşte bu açıdan iman, kişilik psikolojisini kemal noktasına ulaştırır ve olması gereken ideal insan tipini ortaya çıkarır. Kur'an, inkârcıların isyan ve küfürlerini oturttuğu zemin olarak gördüğü alanlara da dikkat çekerek bazen onların aklını kullanmayıp düşünemeyişlerini cehaletlerine bağlar,¹⁰⁹ bazen de inatlarının¹¹⁰ ve kibirlerinin,¹¹¹ dolayısıyla psikolojik dengesizliklerinin, küfürlerinde etkili olduğu gerçeğine dikkat çeker.

Psikolojik bozuklukların, bireysel ve toplumsal boyutlarına dikkat çeken Kur'an, inkârcıların ruh hallerini açıkça ortaya koyan bizzat kendi sözlü ifadelerine yer verir. Bu, onların kendi iç dünyalarının ve küfürlerindeki derinliğin bir nevi sözlü itirafı ve ikrarıdır. Bunun yanında inkârın, iç âlemlerinde gizlemeye çalışıp da fiziksel olarak dışa yansımamasına muktedir olmadıkları, belki bu iç âlemlerinin hangi hallerde dışa yansıdığını kendilerinin bile farkında olmayıp Kur'an'dan öğrendikleri uzantıları var ki işte bu da onların,

¹⁰⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, s. 67.

¹⁰⁶ Ali Yılmaz, *Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri*, s. 96-97.

¹⁰⁷ Sibel Ayšın Arkonaç, *Sosyal Psikoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 427.

¹⁰⁸ Arkonaç, *Sosyal Psikoloji*, s. 427.

¹⁰⁹ En'âm, 111; A'râf, 138.

¹¹⁰ Bakara, 2/55; En'âm, 6/124, İsrâ, 17/90, 93; Sebe', 34/31.

¹¹¹ Nisâ, 4/173; A'râf, 7/36, 40; 10/Yûnus, 75; Ankebût, 29/39; Nuh, 71/7.

küfürlerindeki derinliğin hissi ikrarıdır. Kur'an, onların böyle bir hâlet-i ruhiye içerisinde bulduklarını sarih ifadelerle şöyle bildirir: “Kendilerine ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman o kâfirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın.”¹¹²

Kişiliğin dini hayatta karşımıza çıkan yansımalarından hareketle her insanın farklı tutum ve davranışlar içerisinde olduğu, aynı olaylara farklı tepkiler vererek aslında her insanın tek ve biricik olduğu söylenilebilir.

2.4. PEYGAMBERLERİN BEŞER OLMALARI

İlahi risalet Âdem (as) ile başlamış ve Hz. Muhammed (sav) ile son bulmuştur.¹¹³ Allah, bazı peygamberleri ve kıssalarını Kur'an'da insanlara bildirmiş, bazılarında da insanlara bahsetmemiştir.¹¹⁴ İslam'ın model şahsiyet olarak insanlara dini tebliğle görevlendirdiği peygamberler diğer dinlerde olduğu gibi ne Allah'ın oğlu¹¹⁵ ne melek¹¹⁶ ne kral¹¹⁷ ne de günah işleyen¹¹⁸ bir insandır. Bilakis Kur'an'a göre Peygamberler Allah'ın elçisidir, insandır¹¹⁹ ve diğer insanlardan farkları kendilerine vahiy gelmesidir.¹²⁰ Onların da diğer insanlar gibi çarşı pazar dolaştığını,¹²¹ eşleri ve çocukları olduğunu¹²², Allah tarafından yaptıklarından ötürü sorguya çekildiğini¹²³ ve ölümlü birer insan olduklarını¹²⁴ Kur'an insanlara bildirir. Kur'an'da peygamberlerin beşeri özelliklerinden bahsedilirken, bunun bir bütünlük içerisinde ele alındığı görülür. Kur'an bir peygamberin insani özelliğinden bahsederek, bu konuda ilahi kanun ve hükümler va'z ettiğinde bu bütün peygamberler içinde geçerli olan bir husustur ki bu konuda Kur'an'da herhangi bir çelişki ve hata mevcut değildir.

Kur'an'da birçok peygamberin beşeri özellikleri anlatılır ve Kur'an öncelikle Âdem (as)'in yaratılışındaki aşamalara dikkat çeker daha sonra da kişilik ve karakter özellikleri hakkında bilgi verir. Âdem (as)'in beşeri özelliklerinin en önemli hususlarından biri şeytanın vesvese ve cazip vaadlerine kapılarak şeytan tarafından ayağının kaydırılmasıdır. Şeytan

¹¹² Hacc, 22/72.

¹¹³ Ahzab, 33/40.

¹¹⁴ Nisa, 4/164; Mü'min, 40/78.

¹¹⁵ Tevbe, 9/30.

¹¹⁶ İsrâ, 17/95.

¹¹⁷ Sad, 38/86.

¹¹⁸ Mümtehine, 60/6.

¹¹⁹ İbrahim, 14/11.

¹²⁰ Fussilet, 41/6.

¹²¹ Furkan, 25/22.

¹²² Râ'd, 13/38.

¹²³ Ara'f, 7/6.

¹²⁴ Âl-i İmran, 3/144.

yalan ve hilelerinin üstünü örtmek için de kendisinin öğüt verenlerden olduğuna dair yemin ederek Adem (as)'i yoldan çıkarmayı başarmıştır.¹²⁵ Allah'ın koyduğu bir yasağı çiğneyerek O'nun verdiği emri unutması Âdem (as)'in ve aynı zamanda diğer bir kısım peygamberlere de nispet edilen unutma özelliğinin beşeri bir özellik olduğunun delilidir.¹²⁶ Keza aynı şekilde yapılan hatadan dolayı pişman olup tövbe makamına sığınmak da peygamberlerin beşer olmalarıyla ilgili bir durumdur.

Nuh (as) ile ilgili ayetler incelendiğinde de kavminin ona “ Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz ve sana sadece bizim ayak takımımız olan kişilerin uyduğunu görüyoruz”¹²⁷ diye getirdiği ilahi vahye karşı gelmişler, onun insan olmasını yeterli görmemişlerdir. Kur'an, Nuh (as)'un kavminin zihin dünyalarında algıladıkları peygamber imajını reddederek, peygamberlerin beşer olduğunu, ancak onların zannettikleri gibi alelelede, ehliyesiz ve ihtiras sahibi şahsiyet olmadıklarını yaratılış, görünüş ve suret bakımından kendileri gibi olmakla birlikte,¹²⁸ Allah tarafından ilahi bir sorumlulukla vazifelenirildikten sonra şan ve şeref kazandıklarını belirtir. Nuh (as)'un beşeri bir yapıya sahip olduğunun en bariz örneği belki de oğlu hakkında Allah ile arasında geçen diyalogun anlatıldığı Hud suresinde geçen ayetlerdir.¹²⁹ Bu ayetler incelendiğinde Nuh (as)'un insani özellikleri ön plana çıkmaktadır.

İbrahim (as)'in aklını kullanarak hakkı ve hakikati bulması, babası hakkındaki duası, meleklerin ona bir çocuğu olacağını müjdelediğindeki yaşadığı şaşkınlık ve sevinci, aynı zamanda oğlu İsmail (as) ile gördüğü rüya üzerine istişarede bulunması onun beşeri özelliklerindedir. Yusuf (as)'un kendisinden murat almak isteyen kadın hakkında nazil olan “Andolsun ki kadın ona meylettir. Eğer Rabbinin burhanını görmeseydi o da kadına meyletmişti.”¹³⁰ ayeti peygamberlerin beşer olduklarının delillerinden sayılır. Keza Musa (as)'nın bir anlık öfkeyle Mısırlı bir Kıpti'yi öldürmesi, Allah'ın mucizelerini ilk gördüğü anda korkup kaçması onun beşeri özelliklerindedir. Yunus (as)'un Allah'ın kavmi hakkındaki vereceği hükmü beklemeden hareket edip, ani bir kararla toplumunu terk etmesi, yine İsa (as) için defalarca “Allah'ın kulu” ifadesinin tekrar edilmesi de aynı sebepten dolayıdır. İsa (as) için kullanılan bu ifade onunla birlikte Hz. Peygamber de dâhil bütün peygamberler için kullanılır.¹³¹ Allah onların beşer olduklarını Kur'an'da defalarca ifade eder.

¹²⁵ Ara'f, 7/21.

¹²⁶ Kehf, 18/73; A'la, 87/6.

¹²⁷ Hud, 11/7.

¹²⁸ Taberî, *Câmi'ul Beyân*, c. 7, s. 36.

¹²⁹ Hud, 11/ 42-47.

¹³⁰ Yusuf, 12/24.

¹³¹ Âl-i İmran, 3/44-48; Nisa, 4/72; Maide, 5/75,110,111; Meryem, 19/ 30; Zuhuf, 43/59; Saf, 61/6.

Peygamberimize de aynı şekilde itirazlar yapılmış ve Mekkeli müşrikler tasavvurlarında oluşturdukları peygamber anlayışı ile gerçekte karşılaştıkları, kendileri gibi aynı özelliklere sahip olan bir beşer görmekten memnun olmamışlardır. Onlar peygamberin olağanüstü mucizeler gösteren, gaybı bilen, tabiat kanunlarına söz geçirebilen, ölümsüz olan, göklere yükselen, melekleri indirebilen, insanüstü özelliklere sahip bir varlık olmasını bekliyorlardı.¹³²Bu yüzden Peygamberin risaletini kabule yanaşmamış, getirdiği ilahi yahyi yalanlamak için çeşitli bahaneler sunmuşlardır. Bu konuda Kur'an'da yer alan Peygamber (sav) ile ilgili bahanelerine bakıldığında onun yerden bir kaynak fışkırtmasını, içlerinden gürül gürül ırmakların aktığı üzüm bağının olmasını, göğü parça parça üzerlerine düşürmesini, melekleri getirmesini, altından evinin olmasını, göğe çıkmasını teklif ederek inkarlarına bahane bulmaya çalışmışlardır.¹³³

Müşrikler Allah'ın seçtiği peygamberi mazlum, fakir, sade ve kendileri gibi biri olarak görmeyi kabullenememiş, Peygamber olacak kişinin, yanında bir meleğin kendisine refakat ederek elinde kırbaçıyla ona uymayanları cezalandıracağı bir kimse olmasını ya da olağanüstü güçleri olan birisi olması gerektiğini savunmuş, başkasının hakaret ve alayına maruz kalan birinin peygamber olamayacağını iddia etmişlerdir.¹³⁴ Böyle bir algı oluşturmaları hakikati kabullenmeyip, inat ve isyanlarına devam etmek istemelerinden ayrıca daha önceki kavimlerin peygamberler hakkında edindikleri yanlış bilgi ve inançlardan kaynaklanmaktadır. Ki peygamberler hakkında zihinlerinde oluşan yanlış kanaatten dolayı onun şahsiyeti ile ilgili iftiralarda bulunmuşlardır.¹³⁵ Allah müşriklerin bu itiraz, iftira ve bahaneleri karşısında:“ Zaten kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların buna inanmalarını sırf “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.”¹³⁶ayetiyle onların bu yanlışlarına dikkat çekmiştir.

Peygamber (sav) Mekkeli olup¹³⁷ o toplumda doğmuş büyümüş ve peygamberlikle görevlendirilmeden önce de el- Emin sıfatıyla müşriklerin kendisini vasıflandırdığı o toplumun bir ferdi olarak içlerinde yaşamıştır.¹³⁸ Kur'an'ın ifadesiyle kendisine bir kitap verileceğini ya da geçmiş milletlerin başlarına gelenler konusunda daha önceden herhangi bir

¹³² İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Peygamberin Hayatı*, Düşün Yayıncılık, Mehmet Yolcu (çev.), İstanbul 2011, c.1, s.526.

¹³³ İsra, 17/90-93.

¹³⁴ Mevdudî, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. I, s. 373.

¹³⁵ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. I, s. 373.

¹³⁶ İsra, 17/94.

¹³⁷ Muhammed, 47/13.

¹³⁸ Bakara, 2/129; Âl-i İmran, 3/164.

bilgiye sahip değildi. Ayrıca “ümmi” olduğu için ehli kitabın bilgilerinden yoksundu ve okuma yazma bilmediğinden böyle bir talebi de yoktu.¹³⁹

Kur’an’ı Kerim tüm peygamberleri tamamen beşeri özelliklere haiz, vahyi insanlara ulaştırmakla mükellef, sorumluluk karşısında hiçbir ayırım yapılmayan bir kul olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple yaptıkları hatalardan dolayı Allah tarafından direk uyarı ve ikaz ile yanlışları konusunda bilgilendirilmişlerdir.¹⁴⁰ Bu konuda Kur’an’da şöyle buyrulur: “Ey Peygamber! Allah’tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁴¹ Aynı zamanda kendi cinsinden olmayan varlıkları Allah’ın insanlara elçi olarak göndermesi sünnetullahı aykırıdır ve mümkün de değildir. Beşer olan peygamber yine kendileri gibi beşer olan toplumlarına gönderilir ve Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara vaz ederler. İnsanlarda bulunan üzülmeye, ağlama, hastalık, ölüm gibi her türlü özellik onlarda da mevcuttur.¹⁴²

¹³⁹ Nisa, 4/113; Yunus, 10/16; Yusuf, 12/3; Kasas, 28/86.

¹⁴⁰ Enfal, 8/ 67-68; Abese, 80/1-10; Kasas, 28/56; Tahrir, 66/1-2; Tevbe, 9/43,84,113; Yunus, 10/94-95.

¹⁴¹ Ahzab, 33/1-2.

¹⁴² Kadı İyaz el- Endülüsî, *Eş-Şifa bi Hukuki'l-Mustafa*, Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan (çev.), Bedir Yayınları, İstanbul 2011, c. 2, s. 95-96.

BÖLÜM 3

BAZI PEYGAMBERLERİN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

Yüce Allah; insanlara peygamberler aracılığıyla vahiy göndermiş ve onu yaratılışının anlam ve amaçları çerçevesinde vahiy aracılığıyla ahlaki ve insani özelliklerle inşa etmiştir. Bu inşa sonunda insanın sahip olduğu olumlu karakter özellikleri aynı zamanda onun ideal kulluğunun da temel unsurlarını oluşturmuştur. İman insanda, aşkın olana yönelme, onu bulma ve insanın karakterinde, iradesinde bulunan kalbi eylemlerinin ilahi bir telkinle hayata geçirilmesi konusunda güçlü bir yöneliş ve kararlılık inşa eder. Bu aşamayla beraber kişinin Allah'a karşı duyduğu sevgi, saygı, samimiyet, bağlılık, korku, haşyet, takva gibi kalbi ve ruhî duygu ve duruşların tamamı imandan kaynaklanır. Bütün bu özellikler kişinin hayatında çeşitli eylemler ve belirtilerle kendini hissettirir. Bu belirtileri aslında İslam olarak nitelendirebiliriz.¹⁴³

İslam'ın tanımı çerçevesinde Allah Resulünün ifade ettiği gibi, olması gereken ibadet unsurları, imanla oluşmuş karakter özelliklerine kalıcılık, güven ve derinlik sağlayarak bu eylemlerin gözlemlenebilir ahlaki davranışlarla somut hale gelmesini sağlar. Çünkü yapısı tamamen Allah tarafından belirlenen ibadetler; şeklî ve ruhî şartlarına uygun olarak gerçekleştirildiklerinde insanın hakiki anlamda aşkınla temasını sağlar. Allah'ın insana ibadetleri telkin ederken ki muradı da budur aslında. Riya ve gösterişten uzak olarak ifa edilen bir ibadet, insanın manevi dünyasında huzur ve sükûnet oluşur ve yerine getirilen bu ibadetler kulun Rabbine ulaşmasında bir köprü vazifesi görür. Bu konumuyla ibadetler imana ait psişik faaliyetin evrensel ahlâkî davranışları doğurmasında içten dışa, ruhtan bedene, düşünceden davranışa doğru akışı sağlayan araçlardır.

İbadetler kendilerinde bulunan maddi ve manevi boyutlarıyla imanın amel ve ruhun beden üzerindeki egemenliğini sağlayan dinî pratiklerdir. Bu bağlamda nasıl ki iman ve onun doğurduğu temel kalbî değerler üzerine inşa edilmeyen bir ibadetin Allah katındaki değeri sorun teşkil ediyorsa, kişiye hiçbir değer katmayan onu olgunlaştırmayan hayatının tüm alanını kapsamayan ibadetler de o derece sorunludur. Buna örnek olarak “Vay o namaz kılanların haline ki onlar namazlarından gafilirdirler.”¹⁴⁴ ayetini örnek olarak verebiliriz. Namazlarını samimiyezsiz bir şekilde kılanların riyakâr olduğunun belirtilmesi iman ve onun

¹⁴³ Yasin Pişgin, *Vahiy ve Karakter İnşası*, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12:1,2014, s.218.

¹⁴⁴ Maun, 107/4-5.

zorunlu sonucu olan ihlâs olmaksızın yapılan her ibadetin sağlıklı bir ibadet olmadığı ifade edilmesi bu açıdan oldukça önemlidir.¹⁴⁵

İbadetler aracılığıyla, Kur'an'ın "Salih amel" olarak isimlendirdiği olumlu davranışlar ile olumlu şahsiyet özellikleri arasında oldukça kuvvetli bir bağ oluşur ve yapılan her iyi davranış kendisini doğuran şahsiyet özelliğini güçlendirir. Amel ile güçlenen ve kökleşen bu özellik de insanın yeni ve daha nitelikli davranışlarda bulunmasında ruhî ve manevi bir zemin hazırlar.

Vahyin karakter inşa metodu hem mahiyeti hem de hedefleri itibariyle Peygamberlerin yaşamında ete kemiğe bürünmüş ve peygamberlik görevinin temel unsurları olan tebliğ, davet, talim ve tezkiye metotlarıyla vahyin karakter inşasını onlar hayata geçirmişlerdir. Peygamberlerin üslubu sevgi, saygı, ilgi, hoşgörü, yumuşaklık, sabır, samimiyet ve merhamet gibi ahlaki erdemler üzerine kuruludur.

Peygamberlerin nebevi üslubundaki egemen tavrın entelektüel ve epistemolojik karakterli olmadığını Kur'an'dan anlayabiliriz. Bu bağlamda Kur'an'ı Kerim'de "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile."¹⁴⁶ emriyle aslında tüm peygamberlerin mensup oldukları ve hakka davet edip inşa ettikleri toplum yapısının temel dinamiklerine dikkat çekmiştir.

Vahyin icaplarını kendi yaşamında gereği gibi tatbik eden Peygamberlerin kulluk hayatı ve ahlaki erdemleri bu anlamda nebevi inşanın temel noktasıdır. Onlar, aklî ve ruhî bakımdan insanların kudret, kabiliyet ve zaafalarını dikkate almak suretiyle aşamalı bir metot izleyerek kolay olanı zor olana, müjdelemeyi korkutmaya öncelemiş ve onların hem akıllarına hem de kalplerine aynı anda hitap ederek ruh ile bedeni, dünya ile ahireti ve inanç ile ameli bütünleştirme gayreti içinde olmuşlardır.¹⁴⁷

3.1. HZ. ÂDEM'İN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Kur'an'da Hz. Âdem Kıssası

Kur'an'ı Kerim'de Âdem (as)'in ismi yirmi beş ayette geçer. Bunlardan on altı yerde sadece "Âdem" lafız olarak, bir yerde "Âdem'in iki oğlu" olarak, sekiz yerde ise "Âdemoğulları" şeklinde zikredilir.¹⁴⁸ Allah Kur'an'da Âdem (as)'in kıssasında O'nun

¹⁴⁵ Yasin Pişgin, *Vahiy ve Karakter İnşası*, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12:1,2014, s.219.

¹⁴⁶ Al-i İmran, 3/159.

¹⁴⁷ Yasin Pişgin, *Vahiy ve Karakter İnşası*, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12:1,2014, s.219.

¹⁴⁸ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfazi'l-Kur'ân'il-Kerim*, Dâru'l-fikr ve't Tevzî, Beyrut 1988, c.2, s.178.

yaratılışından,¹⁴⁹ cennete yerleştirilmesinden, yasak olan meyveden yemesinden, cennetten indirilmesinden, yaptığı hatanın farkına varıp tövbe etmesinden,¹⁵⁰ çocuklarının hak ve batılla olan mücadelesinden¹⁵¹ bahsedilir.

Adem (as) kıssası ile insanın ilk yaratılışındaki mükemmelliğe dikkat çekilir. Âdem (as)’in yaratılışı ayetlerde de ifade edildiği gibi meleklerin bile imrendiği bir yaratılış olarak anlatılır. Allah insanı yaratmadan ve ona hilafet görevi vermeden önce, O’nun bu makama getirilmesinin hikmetinin melekler tarafından bilinmesini istemiştir. Bu yüzden Adem(as)’i yarattıktan sonra ona eşyanın isimlerini öğretmiştir. Allah böyle yapmakla O’nu hilafet makamına seçmesi sırasında melekler tarafından oluşabilecek şüphe ve itirazı ortadan kaldırmıştır.¹⁵²

Allah Kur’an’da Adem (as)’in karakter özelliklerinden bahsederek O’nun beşeri yönleri, olaylar karşısında takındığı tavrı ve kişiliği hakkında bilgi verir. Âdem (as)’in karakter özelliği ile başlayacağımız tezimize öncelikle onunla ilgili ayetleri ele alarak değerlendirmeye çalışalım:

“Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti. Onlar “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler ve Allah da “Ben sizin bilmediğinizi bilirim.” demişti.”

“Allah Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.” Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.”

Allah şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah “ Size göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi.

“Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin demiştik de İblis hariç tüm melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kafirlerden olmuştu.”

“Âdem’e de şöyle buyurmuştuk: “Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyeceğiniz, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

¹⁴⁹ Bakara, 2/31-36; Araf, 7/12-18. 19-23; Hicr, 15/28-40; Tâhâ, 20/116., 123.

¹⁵⁰ Bakara, 2/37-38; Araf, 7/23-25; Tâhâ, 20/115, 122.

¹⁵¹ Maide, 5/27-31.

¹⁵² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *El-Keşşaf an Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407 c. 1, s.124. (karş.) Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı, İstanbul 2016, c.1,s.221.

“Derken şeytan ayaklarını oradan kaydırđı. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” dedik.” “Derken Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden bir takım kelimeler aldı (onlarla amel edip Rabbine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. O tövbeleri çok kabul eden, çok bağışlayandır. “İnin oradan (cennetten) hepiniz. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik.”¹⁵³

A’raf suresinde ise:

“Andolsun, sizi yarattık; sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” dedik. İblis hariç hepsi saygı ile eğildiler, O saygı ile eğilenlerden olmadı.”¹⁵⁴

Yukarıdaki ayetlerde; Âdem (as)’ın yaratılışı, O’na verilen nimetler ve bu nimetlerden sonra yasak meyveyle imtihanı, bu imtihan sonucu bulunduğu konumdan indirilmesi ve Âdem (as) ile eşinin kendi iradeleriyle verdikleri karar sonucu cennetten çıkarılmalarına karşılık, düştükleri nedamet ve pişmanlık anlatılır. Keza aynı şekilde bu pişmanlık ve ye’s karşısında Allah’ın yakarış ve istiğfarlarına binaen onları rahatlattığı, affettiği ve tövbelerini kabul ettiği görülür. Bu çerçevede Hz. Âdem’in karakter özelliklerini ana başlıklar halinde şöyle sıralamak mümkündür:

3.1.2. Hz. Âdem’in Beyan Yeteneği

Hz. Âdem’in kıssasıyla anlatılmak istenen aslında insanın kıssasıdır. O yüzden Hz. Âdem üzerinden Allah insanın muhakeme yeteneğini, üstünlüğünü, gafletini, eksik yönlerini, nefsinin vesveselerini, bitmek bilmeyen arzularını, belki de en büyük arzusu olan ebedi olmaya, hiç ölmemeye, daima var olmaya olan iştıyakını hatırlatmak ister.

Melekler, Allah’ın halifesi olan insan eliyle yeryüzünü inşa ve imar etme, oradaki hayatı geliştirip çeşitlendirme dileğinin hikmetinden habersizdiler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktu. Kimi zaman kargaşa çıkaracak, kimi zamanda kan dökecek olan insan, görünürdeki bu kısmi kötülüklerin yanında onlardan daha büyük ve geniş kapsamlı iyilikler yapacaktı. Sürekli gelişme, kesintisiz ilerleme, yapıcı sonuçlara ulaştırıran yıkıcı hareket, ısrarlı girişim, aralıksız araştırmacılık, bu dünyayı azimle değiştirme ve daha iyi düzeye çıkarma çabası onun eliyle gerçekleşecek iyiliklerdi.¹⁵⁵

¹⁵³ Bakara, 2/32-38.

¹⁵⁴ Araf, 7/11.

¹⁵⁵ Seyyid Kutup, *Fi Zıllali'l-Kur'an*, Daru’s-Şurük, Beyrut 1412, c. 1, s.57., (karş.) Hikmet Yayınları, İ. Hakkı Şengüler, M. Emin Saraç, Bekir Karlığa (trc.) İstanbul ty. c. 1, s. 115-116.

Âdem (as)'dan bahseden ayetlerde meleklerin bile cevapsız kaldığı sorular karşısında¹⁵⁶ O'nun Allah'tan aldığı kelimelerle kendini ve eşyayı algılayıp, anlatabilme kabiliyetine dikkat çekilir. Allah'ın meleklerden bu varlıkların adlarını kendisine bildirmesini istemesi, bunu yapamayacaklarını, aciz kalabileceklerini bildiği halde, onları susturmak ve uyarmak kabilindedir.¹⁵⁷

Meleklerin Allah'ın önünde secdeye kapanması¹⁵⁸ Âdem (as)'ın yaratılışındaki üstünlüğü kabul etmelerinin simgesidir. Rahman suresinde geçen “O insana beyanı öğretti”¹⁵⁹ ayetiyle Âdem (as)'a isimlerin yani beyanın öğretilmesi sayesinde meleklerin bilmediklerini bildiği ve eremediklerine erdiğine dikkat çekilir. Peygamberlerin nübüvvete mazhar olması, Allah tarafından tebliğ yapabilmeleri, ümmetlerin onlardan istifade edebilmeleri beyan ilmi, dil nimeti sayesindedir.¹⁶⁰ Burada Âdem (as)'ın yaratılışında mükemmellekle birlikte kişiliğinin de donanımlı ve güçlü yanlarıyla birlikte hayata hazırlandığına dikkat çekilir.

3.1.3. Hz. Âdem'in Muhakeme Yeteneği

İnsanın muhakeme ve beyan kabiliyeti Âdem (as) ile anlatılır ve O'nun muhakeme yeteneği sayesinde doğru ve akıllı kararlar alabilme özelliğine dikkat çekilir. Allah insana kendini, vicdanını, içindeki duygu ve hislerini, muhataplarına açık ve güzel ifadeyle anlatma, meramını dile getirebilme kabiliyeti vermiştir. İnsanların nübüvvete mazhar olması, tebliğ yapabilmeleri, insanları hayra ve selamete çağırmaları, ümmetlerinin onlardan istifade edebilmeleri düşünüp sorgulayarak doğru kararlar alabilmeleri sayesinde olmuştur. Bununla ilgili Kur'an'da Allah: “Allah Âdem'e isimlerin hepsini öğretti.”¹⁶¹ Ve “O'na beyanı (düşünüp, ifade etmeyi) öğretti.”¹⁶² ayetleriyle de buna dikkat çekilir.

İnsanları hayvanlardan ayıran önemli özelliklerden biri de konuşması ve doğruyu yanlıştan ayırtedecek muhakeme yeteneğine sahip olmasıdır. Bu özellikler insanın diğer canlılardan üstünlüğünü ortaya koyar. Bu üstünlük sadece konuşma özelliğinin değil onunla birlikte akıl, şuur, idrak, fehim, muhakeme gibi yeteneklerinde var olmasıdır. Dolayısıyla insanda konuşma ve muhakeme yeteneğinin olması, onun şuur ve irade sahibi olmasının

¹⁵⁶ Bakara, 2/32.

¹⁵⁷ Zemahşeri, *El-Keşşaf*, c. 1, s.126., (krş.), c.1,s.225.

¹⁵⁸ Bakara, 2/34.

¹⁵⁹ Rahman, 55/4.

¹⁶⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dînî Kur'an Dili*, Çelik-Şura Yayınları, İstanbul ty., c. 7, s. 91.

¹⁶¹ Bakara, 2/31.

¹⁶² Rahman, 55/4.

delilidir.¹⁶³ “Beyan” gibi bir nimetle şereflenen insanın üstünlüğü muhakeme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Âdem (as) meleklerin tasdik ve secdesine şahit olmuştur.

Ebussuud der ki: “Allah’ın insana beyanı öğretmesinden maksat, insanın yalnızca açıklanması gereken şeyleri kendisinin açıklamasından ibaret değil aynı zamanda başkalarının açıklamasını da anlaması demektir.”¹⁶⁴ İnsana Allah tarafından yerleştirilen beyan vasfı ve onun tezahürü olan muhakeme yeteneğinin verilmesi insanın Allah tarafından “Ahsen-i takvim”¹⁶⁵ olarak vasıflandırılmasına ve onun özgür iradesiyle birlikte meleke haline gelecek davranışlarına yansiyacaktır. Bu manada insanın yeryüzünün halifesi olması¹⁶⁶ O’nun emirlerini yeryüzünde ikame edebilecek özellikte yaratılmış olduğuna, aynı zamanda da akıl, kalp, göz, kulak, kelam gibi nimetleri kullanmak suretiyle kişinin kendi özgür iradesini ortaya çıkararak karakterindeki iradeye taalluk eden bir unsurun olduğuna delildir.

3.1.4. Hz. Âdem’in Utanma Duygusu

Utanma duygusu fitri bir duygudur ve Allah Âdem (as) ile birlikte insana böyle bir duygu vermiştir. Her ne kadar utanma duygusu her insanda var olan bir duygu olsa da Adem (as) yaptığı hatanın farkına vardığından sonra duyduğu mahcubiyet ve utançlıkla göstermiş olduğu tavır onun kişilik özelliğini yansıtır. Fıtrat belli bir yetenek ve yatkınlığa sahip olmayı ifade ettiği gibi, ilk yaratılıştaki varlık türlerinin, temel yapısını ve karakterini, dış etkenlerden koruyup, doğal durumunu muhafaza ettiğini belirtir. Fıtrat kelimesi haram ve çirkin şeylerden uzak kalmak, ahlak ve din anlamında da kullanılmaktadır.¹⁶⁷ İşte bu yüzden bu kıssada Âdem(as)’in yaptığı hatanın farkına vararak, yasaklanan bir işi yapması sonucunda utanması, hatasını kabul ettiğinin göstergesidir. O’nun utanma hissi insani ve karakterinde var olan bir duyguyu ifade eder. Bu yüzden “Kötü yerlerinin kendilerine görünmesi, cennet yaprağı ile örtünmeye çalışmaları” Âdem (as) ve Havva (as)’nın hâyâ ve edep duygularının tezahür ettiğinin ifadesidir.

Kur’an’da Adem’in yaptığı hata ; “Bunun üzerine onlar o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.”¹⁶⁸ şeklinde ifade edilerek onların utanma duygularına dikkat çekilir. Aynı zamanda Adem (as)’in yaptığı hata karşısında mahcubiyetinin de ifadesidir.

¹⁶³ Ebu’l Al’â Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, c. 6, s. 66.

¹⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 7, s. 91.

¹⁶⁵ Tin, 95/4.

¹⁶⁶ Bakara, 2/30.

¹⁶⁷ Hayati, Hökekleli, “Fıtrat”, *DİA*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 47.

¹⁶⁸ Tâhâ, 20/121.

İnsandaki doğal utanma duygusunun ilk belirtisi, başkaları önünde mahrem yerleri açıldığında doğal olarak içinde duymuş olduğu utanma hissidir.¹⁶⁹ Âdem (as)'in karakter olarak yaptığı hata karşısında arsız ve yüzsüz bir kişilik değil, aksine sıkılğan ve mahcup bir edayla Rabbine yönelen bir kul olduğu görülür.

3.1.5. Hz. Âdem'in Unutkanlığı ve Şeytanın Hilesine Aldanması

“İnsan insanı, insanda tanır”¹⁷⁰ sözünü de dikkate alarak Kur'an'da anlatılan Âdem (as) kıssasıyla insanlığımızın farkına varır, acizliğimiz ve hatalarımız karşısında şeytani bir tutum sergilemememiz gerektiğini anlarız. Âdem (as) kıssasında azgınlık ve isyanı kendine yol edinmiş, vesvese ve ayartmalarıyla insanların yoluna pusu kurmuş iblisin, şeytanlaşma sürecinde hassas davranarak insanları yoldan saptırdığı görülür. Allah insana Âdem (as) üzerinden şeytanın vesveselerine, insanlara sunduğu cazip tekliflerine, göz boyayan alternatiflerine karşı duruşunu ve alması gereken tavrı hatırlatır.

İnsanın fitratında unutkanlık, kararsızlık, ebedilik tutkusu ve mülke düşkünlük gibi zaaf lar vardır fakat bu zaaf lar, üstesinden gelinmesi mümkün olmayan bir düşkünlük anlamına gelmez. Ne var ki bu zaaf ların yanı sıra insan, Allah'a yöneldiğinde bunlardan kurtulacak kudret ve kabiliyet ile de donatılmıştır. İnsan tabiatının derinliklerinde her ikisini de yapacak güç vardır.¹⁷¹ Âdem (as) bunun delilidir ve O unutkanlığını fark edip af yolunu tutmuştur.

Adem (as) kaldığı yerde geçici olarak kaldığının farkındaydı ve şeytan da insanı çok iyi tanıdığından onun zaaf larını biliyordu. “Şeytan dedi ki: “(Öyleyse) beni azdırmana karşılık yemin ederim ki ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üstüne oturacağım.” “Sonra (onların) önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve sen çocuklarını şükredenlerden bulmayacaksın.”¹⁷² Âdem (as)'a yaklaşıırken ve onu yoldan çıkarmak için de O'nun unutkanlığından faydalanmış ve O'nu hiç ölmeyeceksin vaadiyle Allah'ın yasağını ihlal etmeye teşvik etmiştir.¹⁷³

Şeytan insana hangi yönden yaklaşırsa onu daha kolay yeneceğinin farkında olduğu için insanı ölümsüzlük ve ebedi mutlulukla kandırır. Aslında bu tuzağı kurarken cahilce ve hazırlıksız olarak hareket etmediği ayette şu şekilde ifade edilir: “Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: “Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim

¹⁶⁹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3, s. 281.

¹⁷⁰ Düccane Cündioğlu, *Hz. İnsan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁷¹ Muhammed Kutup, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 45.

¹⁷² Araf, 7/16-17.

¹⁷³ Araf, 7/20.

mi?”¹⁷⁴Şeytanın hesaba katmadığı şey aslında Allah’ın rahmet ve bağışlayıcılığının her şeyi kuşatmasıdır. Fakat Âdem’in tövbe ve istiğfarla Allah tarafından affedilmiş olması bile şeytanı kendi yolundan vazgeçirmemiş ve o Âdem’in çocuklarını saptırmaya devam edeceğini vaad etmiştir. Daha Âdem (as) cennetten indirilip tövbe ederek günahından yeni kurtulmuşken, bu sefer fısıltılarını onun çocuklarından Kabil’e yöneltmiş:” Öldür O’nu böylece baban daha çok sevsin seni! Kurtul O’ndan ki gönlün huzur bulsun. “ diyerek her insanın farklı istek ve zaafı doğrutusunda ona göre planını yapmıştır. “Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü.”¹⁷⁵

Bu kıssayla insanın kişilik yapısındaki özelliklerinin gün yüzüne çıktığı görülür. Öncelikle yaratılışındaki tekamül ve mükemmellik, meleklerin bile hayranlıkla secdeye vardıkları yücelik, doğruyu yanlıştan ayırt edebilme kabiliyeti ve beyan yeteneği buna örnektir. Kendini anlama, anlamlandırma çabasına Âdem (as) ile şahit olunur ve “Men arefe nefsehü fekad kane Rabbuhu”¹⁷⁶ ifadesi çerçevesinde insanın karakterinin nasıl şekilleneceğine bu kıssa ile vakıf olunur. İnsanın zayıf yönlerinin nasıl terbiye edileceğini, tövbe ve istiğfarla nefsi dize getirmeyi aynı zamanda da istenildiği an nelerin başarılabilceğinin kanıtıdır.

İnsan günah işlemeye olan meyli ile meleklerden ayrılırken, işlediği günahıtan ötürü pişman olup af yolunu tutmasıyla da şeytandan ayrılır. İnsanın eğilimleri ya değer yargılarının öngördüğü şekilde doyurulur ya da doyurulmaz. Eğer bireyin eğilimleri değer yargılarına uymuyor, değerlerin kaynağı olan otoriteye itaat etmiyorsa hata veya günah söz konusudur. İnanılan değerleri çiğneme, sınırları aşma, iradeli ve bilinçli olma gibi sorumluluğu gerektiren unsurların katılımıyla meydana gelmişse bu durum günah olarak nitelendirilir. Birey günahı sebebiyle kendisinin ilahi otorite tarafından mahkûm edildiğini hisseder; sıkıntı ve bunalıma düşer; suç ve hatasını itiraf ederek bunları telafi etme cihetine gider.¹⁷⁷ Böyle bir durumda da tövbe gündeme gelir. Tövbe yolunu açık tutmasıyla Allah kulundan ümit kesmediğini, insanda bu vesileyle Allah’ın her zaman yanında olduğunu farkına varır. “Ey kendi aleyhlerine haddi aşmış kullarım, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”¹⁷⁸ “Ey iman edenler!

¹⁷⁴ Taha, 20/120.

¹⁷⁵ Maide, 5/30.

¹⁷⁶ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, Mektebetü’l-Asrîyye, Muhammed Abdülaziz Halidi (trc.), Beyrut 2000, c.2, s.312.

¹⁷⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Âdem’den Hateme Kişilik*, İzci Yayınları, İstanbul 1997, s. 19.

¹⁷⁸ Zümer, 39/53.

Allah'a kesin bir tövbeyle (nasuh) tövbe edin.”¹⁷⁹ Bu bilinçle hareket eden insanında Rabbine karşı gelmekten sakınması gerekir.

Allah, insanı Ahsen-i takvim ¹⁸⁰ üzere yaratmış, yarattıktan sonra da başıboş bırakmamıştır. Âdem (as) dünyaya gönderildikten sonra da Rabbine tövbe ve istiğfar etmekten vazgeçmemiştir. İşlediği suçun farkında olarak aciziyetini dile getirmiş ve âdem olmanın adam olmaktan geçtiğini bilmiştir.

Âdem sözcüğü arz/toprak anlamına gelen edimden türediğini düşündüğümüzde ¹⁸¹ insanın özünde ve işinde merhametli olan Allah tarafından ona verilen şerefle ne kadar yüce bir makama yükseltildiğine şahit olunur. İbranice “edim” yerden çıkmış bir varlıkta demektir ve âdem’in çıktığı ve tekrar döneceği yere dikkat çekilir. Âdem (as) şeytanın dürtü ve yoldan çıkarmak için sunduğu tekliflere karşı sonuna kadar direnmiş ve yaptığı hatanın ardından aklını kullanıp, yüreğinden gelen tövbe ve yakarışlar dilinden cümleye dönüşmüş ve tövbe ederek ilahi huzurda affedilmesini dilemiştir. Bu da O'nun zem ve hatada ısrar etmeyen bir kişiliğe sahip olduğunu kanıtlar.

Allah'ın kendisine ruh üflediği insan, Rabbinin hitabına muhatap olmakla yücelmiş, yaratılışın en üst seviyesi olma vasfını kazanmış, tavır ve davranışlarına göre meleklerin imrendiği bir şahsiyet olmuştur. Bunun yanında Âdem (as)'in imtihan sürecinde düştüğü hata ve yanlışlar karşısında nasıl bir tavır sergilediği Kur'an'da anlatılır. Bu kıssa da dikkat edilmesi gereken şudur: Şeytan kendine göre akıl yürütmüş ve “Ben Âdemden üstünüm” demiştir. Aklını ilah edinmiş ve huzurdan kovulmuştur. Âdem (as)'de hata işlemiştir; Allah'ın yasak olarak koyduğu kuralı çiğnemiş ve emre itaatsizlik etmiştir. İki olay arasındaki fark ise, Âdem hatasını anlamış tövbe ve istiğfarla Rabbinden bağışlanma dilemiştir. Şeytan ise hatasında ısrar etmiş, kibir ve gururu kendine yoldaş edinerek, isyan ve azgınlığın girdabında ilelebet ateşe mahkûm edilmiştir.

Âdem (as)'in tabiatında hata etme, şaşırma ve yanılığa düşme olduğu gibi aynı zamanda doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek bir kabiliyette vardır. Şeytanın ayartmalarına karşı oluşturacağı otokontrol sistemiyle, şeytanın her türlü yönlendirilmelerinden korunacak, kendisine ve çevresine zarar vermekten kaçınacaktır. O yüzden aklını kullanarak hakikat yoluna koyulmalı, hata ve sapmaya bulaştığında ise müracaat edeceği merciinin yine Rabbinin huzuru olduğunu bilmelidir.

¹⁷⁹ Tahrir, 66/8.

¹⁸⁰ Tin, 95/4.

¹⁸¹ Cündioğlu, *Hiz. İnsan*, s. 56.

İnsan neslinin ilk tövbesi ve ilk özrü olduğu için Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın diliyle ele alınmış ve Kur'an'da ifadesini bulmuştur. Yaptıkları hatanın şahsiyetlerini yakışmadığını bilmişler, karakterlerinde var olan af yolunu tutmuşlardır.¹⁸²

3.2. HZ. NUH'UN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.2.1 Kur'an'da Hz. Nuh Kıssası

Allah her ümmete mutlaka bir peygamber göndermiş ve bu peygamberleri toplumlarını uyarmakla görevlendirmiştir. “Andolsun ki biz her ümmete, “Allah’a ibadet edin ve putlara tapmaktan sakının.” diye bir peygamber gönderdik. Bu ümmetlerden bir kısmına hidayet nasip olmuş, bir kısmı da sapıklığı tercih etmiştir. Şimdi yeryüzünde bir gezip dolaşın da bakın ki, peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu bir görün?”¹⁸³

Allah tarafından görevlendirilen peygamberler, insanlar arasından rastgele seçilmemiş, seçildikten sonra da bu zor ve meşakkatli yolculukta Rabbani bir terbiyeye tabii tutulmuşlardır. Cesaret, şecaat, sabır, gayret, hilm, basiret, iffet, hikmet, söz ve davranışlarındaki uyum onlarda bulunan en önemli özelliklerden sayılmıştır. Çünkü Allah peygamberlik gibi ağır bir yükü ve sorumluluğu ancak yüksek ahlaki değerlere sahip kişilerin kaldırabileceğini bildirmiştir. “Muhakkak ki sen yüce bir ahlak üzeresin.”¹⁸⁴ ayeti de bunu te’kid etmektedir.

Peygamberler gönderildiği toplumlarında çoğu kez alaya alınmış,¹⁸⁵ yalancılıkla itham edilmiş,¹⁸⁶ çeşitli iftiralarla suçlanmış,¹⁸⁷ en yakınları bile onlara kulak tıkamış,¹⁸⁸ fakat bütün bunlar onları davalarından vazgeçirmemiştir. “Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden hakkı (gerçeği) getirdi. O halde kendi iyiliğiniz için iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki, göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁸⁹

Peygamberler toplumlarını değiştirmeye ve dönüştürmeye namzet kimseler olup, önlerine çıkan engellere aldırmandan kutlu yürüyüşlerine devam etmişlerdir. “Gevşemeyin, hüzünlenmeyin, eğer gerçekten iman etmişseniz üstün olanlar sizlersiniz.”¹⁹⁰ Meşakkat ve çile dolu bu yolda yılgınlığa düşmemişler, tebliğdeki metodunu ve yol haritasını bilerek tevhit

¹⁸² Araf, 7/199.

¹⁸³ Nahl, 16/36.

¹⁸⁴ Kalem, 68/4.

¹⁸⁵ Hud, 11/38.

¹⁸⁶ Hud, 11/27.

¹⁸⁷ Araf, 11/184.

¹⁸⁸ Nuh, 71/7.

¹⁸⁹ Nisa, 4/170.

¹⁹⁰ Âl-i İmran, 3/139.

mücadelesini hakkıyla yerine getirmeye çalışmışlardır.¹⁹¹ Bu mücadele ve gayretin en güzel örneklerinden biri de Nuh peygamberin kıssasında görülür.

Nuh (as) kavmi putperestliğin öncülerinden sayılır.¹⁹² Kur'an'da birçok surede Nuh kıssasından bahsedildiği gibi Nuh (as)'un adı 28 ayrı surede ve toplamda 43 defa zikredilmektedir.¹⁹³ Nuh suresinde ise baştan sona kadar O'nun hayat mücadelesi anlatılır.

Nuh (as) ile Âdem (as) arasındaki süre hakkında İbn-i Abbas'dan rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: Hz. Âdem ile Nuh (as) arasında on nesil bulunmaktadır; hepsi İslam ile müşerref olmuşlardır.¹⁹⁴ Hz. Nuh'un peygamber olarak gönderildiği toplum, insanlığa, şirki ilk defa yayan bir toplumdur.¹⁹⁵ Nuh kavmi kendi elleriyle yaptıkları putlara isimler vermişler ve bu putlardan kendilerine gelecek bela ve sıkıntıları def edeceklerine inanmışlardır. Bu yüzden Nuh (as)'un kavminin cezaya uğratılan ilk kavim olduğu söylenilir.¹⁹⁶

Allah Âdem (as)'den Muhammed (sav)'e kadar bütün peygamberlere aynı çağrışı toplumlarına bildirmelerini istemiştir.¹⁹⁷ Bu ortak çağrıda Allah'ın varlığını ve birliğini ifade etmenin yanı sıra, O'ndan başka hiçbir varlıktan yardım ve medet beklenmemesi, yüceltilecek, sınımlanacak tek güç ve otoritenin sadece Allah olduğunun bilinmesini emretmiştir. Şirk, insanın değerini düşüren, insanı yaratılış amacından saptıran, Allah'ın onun için takdir ettiği şerefli mevkiden mahrum olmasına sebep olan, ağır bir günahdır. Bu yüzden Allah'ın tövbe edilmediği takdirde asla affetmeyeceğini bildirdiği bir günahdır.¹⁹⁸

Allah Kur'an-ı Kerim'in Mekki ayetlerinde daha çok Rab" ifadesini¹⁹⁹ kullanırken, medenî ayetlerinde ise "ilah"²⁰⁰ kavramını öne çıkararak hem Müslümanlara hem de müşriklere Allah'ın nimetlerini hatırlatmış ve onlara şirki terk etmelerini emretmiştir. Zira müşriklerin yaratmanın Alah'a ait olmasıyla²⁰¹ ilgili bir sorunları olmamıştır. O yüzden Kur'an

¹⁹¹ Bakara, 2/214.

¹⁹² Nuh, 71/23.

¹⁹³ Âl-i İmran, 3/33; Nisâ, 4/163; En'am, 6/84; A'râf, 7/59, 69; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrahim, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Meryem, 19/58; Enbiyâ, 21/76; Hacc, 22/42; Mu'minûn, 23/23; Furkân, 25/37; Şu'arâ, 26/105, 106, 116; Ankebut, 29/14; Ahzab, 33/7; Sâffât, 37/75, 79; Sâd, 38/12; Ğâfir, 40/5, 31; Şûrâ, 42/13; Kâf, 50/12; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9; Hadîd, 57/26; Tahrim, 66/10; Nûh, 71/1, 21, 26.

¹⁹⁴ İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Daru'l Fikr, Beyrut 1986, c.1, s. 100. (krş.) İbn Kesir, Çağrı Yayınları, Mehmet Keskin(trc.), İstanbul 1994, c. I, s. 237.

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Daru Taybete li'n-Neşri ve't-Tevz'i, Beyrut 1999, c.4, s.570

¹⁹⁶ M. A. S. Abdel Haleem, "The Qur'anic Employment of the Story of Noah", Journal of Qur'anic, c.1, sayı 8, 2006, s. 38.

¹⁹⁷ Nahl, 16/36.

¹⁹⁸ Nisa, 4/48.

¹⁹⁹ Necm, 53/32; Müzzemmil, 73/8; Müddessir, 74/3; Alak, 96/1; Kevser, 108/2.

²⁰⁰ Bakara, 2/19; Nisâ, 4/11; Enfâl, 8/1; Râ'd, 13/2.

²⁰¹ Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 49.

ilk muhatapları olan müşrik Araplara tanıdıkları ve ikrar ettikleri, Allah'ın eşi ve benzerinin bulunmadığına vurgu yaparak onlara hayali şeyleri bırakmaları ve Allah'a yönelmeleri hususunda vicdanlarına hitap ederek²⁰² şirkle mücadele etmiştir. İşte Nuh kavminin düştüğü bataklıkta şirk ve küfür bataklığıdır. Bu kıssadan hareketle Nuh (as)'un karakter özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.2.2. Hz. Nuh'un Azim ve Kararlılığı

Peygamberlerin öncelikli görevi, insanları sadece Allah'a kulluğa çağıran birer özgürlük savaşçısı olmalarıdır. İşte Nuh (as)'un da ilk yaptığı şey budur. Kavminin aristokratları, dini, siyasi ve ekonomik erki yani Kur'an'ın deyimiyile mel'e ve mütref olarak adlandırılan bu kimseleri, insanları tevhide çağıran peygamberine engel olmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Allah Nuh (as) kıssasının anlatıldığı ayetlerde buna dikkat çekmiş ve Nuh (as)'un onlara karşı verdiği mücadeleyi anlatırken O'nun karakter özelliklerine de vurgu yapmıştır.

Putperestlik ilk defa Hz. Nuh'un kavmiyle birlikte ortaya çıkmış ve aynı zamanda O, Allah tarafından şer'i hükümlerin kanun olarak bildirildiği peygamberlerin ilki olmuştur. İlk defa inananlara eziyet edilip işkence yapılan kavim Nuh kavmidir.²⁰³ Âdem (as)'den sonra insanlar zamanla yoldan çıkmışlar ve daha önce yaşayan sevdikleri kimselere duydukları sevgide ileri gitmişler ve o sevgi zamanla onları ilahlaştırmaya kadar götürmüştür. Nuh kavmi de önceden aralarında yaşayan bu kimselerin, ölümünden sonra heykelini yapmışlar ve bu heykellere tanrılık ithaf etmişlerdir. Bu putlara bazı isimler vermişlerdir ki bu isimlerden Kur'an'da da bahsedilir.²⁰⁴ Nuh kavmi şirkin ve putperestliğin had safhaya ulaştığı bir toplum olarak doğru yoldan ayrılınca, Allah da onlara kendi içlerinden, yiyip-içen, çarşı-pazar dolaşan birini seçmiş ve onu kendi toplumuna peygamber kılmıştır.²⁰⁵

Nuh (as) uzun yıllar insanları dine davet etmiş, inananları korumuş ve gözetmiş, inkâr edenlere karşı da asla taviz vermemiştir. Kavmi içerisinde kaldığı süre bakımından ve tebliğ görevini en uzun süre yapan peygamber olarak anılır ki Kur'an'da sadece Nuh (as) için bir müddetten bahsedilir.²⁰⁶

Nuh (as) inkâr edenlerin yaptıkları uzlaşma tekliflerini reddederek, onlarla Allah'ın kendisine bildirdiği vahyi pazarlık konusu yapmamıştır. Bu konuda Allah Resulünden

²⁰² Veli Ulutürk, *Kur'an-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Nil Yayınları, İzmir 1988, s. 91.

²⁰³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 3, s. 63.

²⁰⁴ Nuh, 71/23

²⁰⁵ Furkan, 25/20.

²⁰⁶ Ankebut, 29/14.

nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber, Bedir Gazvesi'nden sonra esirlerin durumunu müzakere ettiği sırada Hz. Ebû Bekir onlara iyi davranılmasını, Hz. Ömer ise öldürülmelerini önermiş, bunun üzerine Resûlullah, Ebû Bekir'in Hz. İbrahim gibi olduğunu, zira onun, “Şimdi kim bana uyarsa o bendendir, kim de bana karşı gelirse artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin” diyerek (İbrahim 14/36) kendisine inanmayanlara karşı yumuşak davrandığını, Ömer'in ise Nuh gibi olduğunu zira onun da, “Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma” diyerek (Nuh 71/26) inkârcılara karşı kararlı ve sert olduğunu söylemiştir.²⁰⁷

Nuh (as)'un tebliğini sunarken açıkça yapabildiği durumlarda açıktan, buna imkân bulamadığı zamanlarda gizlice davet ederek her yolu denediği, günahlarından kurtulmaları için insanları hakikate çağırdığı, umudunu asla yitirmeyen bir karaktere sahip olduğu anlaşılır. O'ndaki bu hasletlerin kendine, çevresine ve tebliğindeki üslubuna yansımaları Kur'an'da ifade edilir. Hz. Nuh'un kavmine “Rabbim yeryüzünde bir tek bir kişi bile bırakma, eğer onlardan bir tane bile bırakırsan onlar kâfirden başka bir şey doğurmayacaktır”²⁰⁸ derken bir peygamberin kavmine verdiği emeğin çokluğuna ve çaresizliğine işaret edilir. Nuh(as) onlar için uzun bir ömrü feda etmekten kaçınmamıştır. Duanın büyüklüğü verilen emeğin gece gündüz davetin, çabanın büyüklüğünü de gösterir ve Allah tarafından gönderilen tufan onun duasının kabul olduğunun işaretidir. Nuh (as) akla gelebilecek en uzun ömür neyse o kadar tebliğde bulunmuş ve sonunda da ancak bir gemiyi dolduracak kadar insan bu daveti kabul etmiştir.

Tüm yolları deneyip, yapacak bir şeyin kalmadığı bitip tükendiği bir zamanda ilahi yardım O'na yetişmiş ve tufan kimine rahmet kimine de felaket olmuştur. Burada Nuh (as)'ın asla pes etmeyen, sonuna kadar bu dava için çalışan bir peygamber olduğu görülür.

3.2.3. Hz. Nuh'un Tebliğdeki Direnci ve Üslubu

Nuh (as) kavmini hidayete davet ederken nazik ve kibar bir üslupla tebliğ vazifesini yerine getirdiğine, insanların faydasına olacak ve söylenmesi gereken tüm sözleri sonuna kadar sarf ettiğine şahit olunur. Nuh (as)'un kavmini iman, ibadet ve ahlak esaslarına davet ederken ki sözleri O'nun davetçi kimliğini ortaya koyar. Bu durum ayetlerde şu şekilde ifade edilir: “Kavminden ileri gelenler dediler ki: “Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz”.(Nuh) dedi ki: “Ey kavmim! Bende en küçük bir sapıklık yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.” “Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri

²⁰⁷ Ömer Faruk Harman, “Nuh”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, c. 33, s. 227.

²⁰⁸ Nuh, 71/26-27.

duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.”“(Allah’ın azabından) sakınıp da rahmete nail olmanız için, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir(kitap) gelmesine şaştınız mı?”²⁰⁹

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında Nuh (as)’un kendisine son derece güvenen, düşmanını bile kendisine gıpta ettiren ve çeşitli sözlerle insanları etkileyen, onlara çağrıda bulunurken, yeryüzünün kuvvet unsuru olarak kabul ettiği maddi anlamda elinde hiç bir şey olmasa bile yüreğinde bütün güçlerin küçüldüğü imanı vardı. O’nun bu meydan okuyuşu bir gurur eseri, kızgınlığının yansıması ya da intikam almak için değil, bu meydan okuyuş büyük ve gerçek kuvvetin, basit ve gülünç olan fani kuvvete karşı meydan okuyuşunun ifadesi olarak anlaşılmalıdır.²¹⁰

Nuh (as)’un oldukça mahir bir hatip olarak davetini, etkili bir üslupla insanlara bildirdiği görülür. O’nun hitabette takip ettiği metodu ikna ve sözün gücüyle hareket etmesidir. Bu yüzden Nuh (as), davetinin başlangıcında beş tekit (hitabetini güçlendirecek) edatı kullanmıştır. Bunlar, nida (çağrı) edatı olan (ya), mahzup bir zamirle izafet (“kavm” kelimesinin mahzup bir mütekellim yası ile tamlama yapılması), te’kid (güçlendirme edatı: inne), mecrurun takdimi (“inni nezirun leküm” demeyip de “İnni leküm nezirun” demesi) ve lam-i ta’l’il (sebebiyet bildiren lam: “leküm” deki “le”) dir.²¹¹ Çünkü davete başlarken nida edatı kullanılarak başlanması muhatapın o konuya dikkatini çekerek onun zihnini önyargılardan arındırır. Aynı zamanda muhatapta oluşacak tereddütlerin giderilerek kişiye saf ve duru bir zihinle yaklaşılmasını sağlar.

Nuh peygamber kavmine düşüncelerinin ve yollarının yanlış olduğunu göstermek üzere deliller ortaya koyarak, onları düşünmeye sevk etmek için vurucu hitaplarda bulunmaktadır.²¹² O yüzden de onlara şu şekilde hitap etmiştir: “Bir de onlara Nuh’un kıssasını oku: Hani o bir zamanlar kavmine demişti ki: “Ey kavmim, eğer benim aranızda duruşum ve Allah’ın ayetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa, şunu bilin ki, ben yalnızca Allah’a dayanmışımdır, artık siz ve ortaklarınız her ne yapacaksanız toplanıp bütün gücünüzle karar veriniz. Sonra bu işiniz size dert olmasın. Sonra bana ne yapacaksanız yapın, bana mühlet de vermeyin.” “Eğer yüz çevirirseniz çevirin, ben de sizden bir ücret istemedim ya!

²⁰⁹ Araf, 7/60-63.

²¹⁰ Kutup, *Fî Zilali’l-Kur’an*, (ter.) c. 8, s. 42.

²¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed b. Âşûr, *Tefsiru’t-Tahrir ve’t-Tenvir*, ed-Dâru’t-Tûnisiyye li’n-neşr, Tunus 1984, c.29, s.188.

²¹² Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, c. 2, s. 350.

Benim mükâfatımı ancak Allah verir. Ve ben O'nun emrine boyun eğen Müslümanlardan olmakla emrolundum.²¹³

Tebliğdeki azim, kararlılık ve kendine özgü ikna kabiliyeti bu ayetlerde Nuh (as)'un dilinden ölümsüzleştirilir. Bütün bu sözlerden sonra zalimin tutuşturacağı inkâr ateşinin ancak kendi yüreğini dağlayacağı haber verilir. Nuh (as) kavmine hiçbir şeyin fayda etmeyeceği gün gelip de iş işten geçmeden önce, sinelerin özünü yakacak, pişmanlık ve çaresizlik yangınından kurtulmaları için bu dünyada tedbirlerini almaları gerektiği haber verilir.

3.2.4. Mazlum ve Çaresizleri Koruyup Kollaması

Nuh kavmi peygamberlerini kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanıyor,²¹⁴ O'nun yalan söylemeyeceğini, Allah adına iftira atmayacağını biliyorlardı. Fakat hakikati itiraf edip çağrıya kulak vermek nefislerine ağır geldiği için onu ve onunla beraber Allah'a iman edenleri itibarsızlaştırma ve alaya alma eğilimi göstermişlerdir. Otoritelerinin sarsılmaması, insanlarla kendi aralarına koydukları uçurumun kapanmaması için, iman edenlere karşı bir takım eleştiriler yöneltip, onları küçümsemişlerdir. Köşklerinde, saraylarında refah içinde yaşarken mazlumun, yetimin adının anılmasına rıza göstermemişlerdir.²¹⁵ Fakat buna rağmen Nuh (as) sorumluluk sahibi biri olarak, yanında bulunanları sahiplenmiş, onları himaye etmiş ve tek başına da kalsa bu davanın kendi davası değil bizzat Allah'ın davası olduğunu onlara bildirmiştir.²¹⁶ O yüzden etrafındakilere aldırış etmeksizin yoluna devam etmiş ve Allah'a iman eden kim olursa olsun koruyup, sahip çıkacağını belirtmiştir.²¹⁷

Tarih boyunca inkârcı toplumların ileri gelenleri peygambere inanan fakirleri küçümsemişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında ileri gelen müşrikler de onun getirdiği daveti kabul eden fakirlere karşı aynı davranışı sergilemişlerdir.²¹⁸ Kur'an'da bu konuyla ilgili ayetler dikkate alındığında ve Nuh (as)'un kavmine karşı verdiği mücadeleden cevaplardan da anlaşılacağı üzere, aristokrat müşrikler fakir müminlerle aynı mecliste bulunmayı içlerine sindirememişlerdir. Bu sebeple Nuh (as)'un çağrısını kabul ettikleri takdirde fakir müminleri yanından kovmasını istemişlerdir. Böyle bir teklif Allah'ın emrine aykırı olduğu gibi aklı selime de aykırıydı; çünkü bu zulmü ne din, ne de akıl kabul etmezdi. İnsanlık şerefîyle bağdaşmayan bu teklifi kabul ettiği takdirde Allah'ın azabını hak edeceğini bilen Nuh (as),

²¹³ Yunus, 10/ 71-72.

²¹⁴ En'am, 6/20.

²¹⁵ Hud, 11/27.

²¹⁶ Hud, 11/29.

²¹⁷ Hud, 11/31.

²¹⁸ En'am, 6/52

“Onları kovarsam beni Allah’a karşı kim koruyabilir, düşünmüyor musunuz?” diyerek bunun büyük bir haksızlık olacağına işaret etmiştir.²¹⁹

Nuh (as)’a inkâr edenlerin nasıl bir önyargı ve itirazla karşılık verdikleri, hakikati kabul etmemekte ki bahanelerinin ne kadar sığ ve bencilce olduğu ayetlerde ifade edilir.²²⁰ Kibir ve gururun kör ettiği nefislere ve idrak vasıtaları kapanmış muhataplara yapacak bir şey kalmadığını fark eden Nuh (as), davetini belli bir usul ve üslupla etkili bir şekilde sunmuş, elinden geleni yaptıktan sonra artık her şeyi Allah’a havale etmiştir.²²¹

Kur’an’da Nuh (as)’un inkarcı kavmine verdiği cevaplardan hor görüp, alay etseler dahi cesaret, kararlılıkla hareket ettiği ve inananların güvenini kazanarak, yanındaki bir avuç kişiyle birlikte yoluna devam ettiği görülür.

Nuh (as)’un ayette ifadesini bulan “Ben Allah’ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum”²²² ifadesi O’nun dünyalığa olan bakışına, dünyanın nesnesi olmadığına, mal, makam ve servet düşkünü olmadığına işaret eder. Ayrıca bilmediği şeyler hakkında yorum yapmayan bir tavır içerisindedir. Herhangi bir korku ve çekingenlik göstermeden “Gayb Allah katındadır, bilgisi O’na aittir” der ve bu tavrı O’nun cesaretini gözler önüne serer. Eğer yanındaki bu horlanmış, küçük düşürülmüş kimseleri kovarsam kendi ipimi çeker, helakimi artırırım anlamına gelen ifadeleriyle de insanlar arasında oluşturulan sınıf ayrımına karşı çıkar. Nuh (as) gariban, kimsesiz, toplumun ezilmiş sömürülmüş, ellerinden her türlü hakkı alınmış mustaz’aflarına yardımcı olmaya gayret eden biridir. O, insanlara dünyalık konumlarından dolayı değil, Allah katındaki yerlerine göre değer verdiğini ifade etmiştir.

Nuh (as)’un kavmi peygamberlerine iki yönden galip gelmek istemişlerdir: Birincisi; ona uyanların toplumun sefilleri olduğunu, önder ve örnek alınacak kimseler olmadığını söyleyerek, ikincisi ise; Nuh (as)’un getirdiği hakikati kabul edenlerin hiç düşünmeden, cahilliklerinden ona uyduklarını iddia ederek bunu yapmaya çalışmışlardır. Onlara göre Nuh (as)’un getirdiği ilahi emirleri kabul edenlerin yanlış yaptıklarını çünkü doğru olup olmadığı hususunda enine boyuna düşünmeden inandıklarını ve atalarının dinini terk ettiklerini düşünmektedirler. Onlar kendilerinden de Nuh (as)’a iman edenler ve onu tasdik edenler olduğu düşünülmesin diye böyle iftiralar atmışlardır.²²³ Bu ifadelerden anlaşılır ki, onlar Nuh

²¹⁹ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (Komisyon), *Kur’an Yolu Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2012, c. 3, s. 165

²²⁰ A’raf, 7/59-64; Tevbe, 9/70; Yunus, 10/71-73; Hud, 11/25-49, 89; İbrahim, 14/9; Hac, 22/42; Müminûn, 23/23-30; Furkan, 25/37; Şuara, 26/105-122; Ankebut, 29/14-15; Sa’d, 38/12; Mü’min, 40/5, 31; Kaf, 50/12; Zariyat, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9-16; Nuh, 71/1-28.

²²¹ Nuh, 71/26.

²²² Hud, 11/31.

²²³ Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, Ensar Neşriyat, Sadreddin Gümüş (çev.), İstanbul 1995, 3/88-89.

(as)'un etrafındakileri kovduğu takdirde kendisine inanıp inanmayacaklarını düşüneceklerini bildirmişler ve Nuh (as)'un yanına gelerek ayak takımı ile bulunmaktan veya onlarla aynı yolda yürümek istemediklerini söylemişlerdir. Nuh(as)'un onlara cevabı ise: “Şayet ben Allah'ın ölçüsünü ihlal edecek olursam beni O'na karşı kimse savunamaz. Düzeltmek için gönderildiğim yeryüzünün, sahte ölçülerine uyararak, Allah'ın ölçüsünü değiştirecek olursam Allah katında bir yardımcı bulamam” diyerek onların tekliflerini ret etmiştir.²²⁴

3.2.5. Allah'tan Gelen Emri Sorgulamadan Harekete Geçmesi

Nuh (as), kavmini gece gündüz, gizli açık hakikate çağıran, gayretli ve sabırlı biriydi. Onun kavminden gördüğü işkence ve eziyet herkesin tahammül edebileceği sıkıntılardan değildi. Kavmi onu bayılıncaya kadar dövdüğü halde Nuh (as), kavminin hidayeti için yine de, “Rabbim, kavmimi bağışla ve onları affet çünkü onlar bilmiyorlar” diye dua ederdi. Nuh (as)'un iyi niyetine ve samimiyetine karşı onlar yine de dinlemez, ona karşı her türlü baskı ve zorbalığı yaparlardı.²²⁵ Sadece kendileri inkâr ve isyanda önde gitmekle kalmaz yetiştirdikleri çocukları da etkileyerek Nuh (as)'a inanmamaları konusunda tembih ederlerdi. Böylece nesilden nesile süren inkâr ve azgınlığın devamını sağarlardı.²²⁶

Artık bütün bu sıkıntılardan sonra sonun başlangıcına yaklaşmış ve hüküm zamanı gelip çatığında, zalim ve isyankâr kavmin rahmet olarak beklediği, sevinç çığlığı attığı bulutlar felakete dönüşmüş ve onlar kendi tuğyanlarıyla tufana davetiye çıkarmışlardır.

Bir eş, bir baba ve yakın bir akraba olarak Nuh (as), en büyük üzüntüyü yakınlarının ona gösterdiği tepkilerden dolayı yaşamıştır. Kavminin ona yaptığı eziyet ve kötülöklere karşı ailesinin teselli verip, destek olması gerekirken en yakınları tarafından yalnız bırakılması bir baba ve eş olarak imtihanın boyutunun ne kadar ağır olduğunu gösterir. Oğlunun iman etmesi için gösterdiği çabası, tufanda boğulurken, babalık duygusuyla hareket ederek Rabbine oğlunun affedilmesi için yalvarması ve bundan dolayı Allah tarafından cahillerden olmaması konusunda uyarılması, peygamber bile olsa inkâra şartlanmış kimselere yapılacak hiçbir şeyin kalmadığının kanıtıdır.²²⁷ Kavmi Nuh (as)'un davetini dinlemediği gibi O'nun yüzüne dahi bakmak istememişlerdir. Nuh (as) yanlarından geçerken dahi kibirlerinden dolayı ondan yüz çevirmişlerdir.²²⁸

²²⁴ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 156.

²²⁵ Râzî, *Tefsîri Kebîr*, c. 6 s. 130.

²²⁶ Es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Kur'an Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, Hanifi Akın (çev.), Ahsen Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003 s. 151.

²²⁷ Hud, 11/46.

²²⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 6, s. 471.

Görevini hakkıyla yerine getiren Nuh (as)'a Allah tarafından artık son ikazlarını yapması söylenir ve iman etmeyen bir kavim için üzülmemesi gerektiği hatırlatılarak teselli edilir.²²⁹ Yıllarca verdiği emek, çaba ve gayretin sonunda kavmi inkâr da direnince, Allah'ın koruması ve gözetimi altında bir gemi yapması emredilir.²³⁰ Nuh (as) denizi, ırmağı olmayan bir yerde çölün ortasında gemi yapılması istendiğinde, hiç tereddüt etmeden, sorgulamadan gemiyi yapmaya koyulur ve Allah tarafından kendisine öğretildiği şekilde gemiyi yapar. Kavminin tuğyan ve zulümde ileri giden müstekbirleri, Nuh (as)'u her gördüklerinde, “*peygamberlikten vazgeçip marangozluğa başladı*” diyerek onunla alay edince, Nuh (as) yakında alay etme sırasının kendilerine geleceğini söyleyerek onları yaklaşan felâket konusunda uyarır.²³¹

Rabbinin kendisine öğrettiği gibi gemiyi yapmaya başladığında kavminin ileri gelen inkârcıları Nuh (as)'u her gördüklerinde onunla alay ettiler. Dediler ki: “Ey Nuh! Sen dün bir peygamberdin, bugün bir marangoz oldun!” Nuh (as) ise şöyle cevap verir: “Bugün siz bizimle alay ediyorsunuz, bilin ki şimdi bizimle alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz. Siz alay edilmeye bizden daha lââyıksınız.”²³² Rabbinin emrine teslim olan Nuh (as) kendinden ve yanındakilerden emin bir şekilde istihza ve tehditlere aldırmaz etmeden yoluna devam etmiştir.

Nuh (as)'a gemi yapması emredildiği ile ilgili gelen emirdeki “Allah'ın gözetiminden” kasıt korumaktan kinayedir. Yolcuya, “Allah'ın gözü seninle beraber olsun” denir. “Allah'ın gözetmesi ve koruması” manasına gelmektedir.²³³ Ayrıca “gözetimimiz ve korumamız altında”²³⁴ ifadesinden de bazı âlimler Nuh (as)'un daha önceden gemi yapımı ile ilgili bir bilgisinin olmadığı sonucuna varmışlardır.²³⁵ Kâfirlere tanınan süre bitince yerin ve göğün kapıları açılmış, büyük bir tufan olan ilahi ceza üzerlerine gönderilmiştir.

Hız. Nuh'un oğlu zaten gemiye binmemiştir ve Allah karısını²³⁶ da gemiye almaması konusunda uyarmıştır. Yol alması da demir alması da Allah'ın adıyla deyip ilahi bir parola olan besmeleyle gemi yola koyulmuştur.

3.2.6. Hız. Nuh'un Oğluna Karşı Zaafı

²²⁹ Hud, 11/36.

²³⁰ Hud, 11/37.

²³¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 171.

²³² Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 3, s. 91.

²³³ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, c. 3, s. 76.

²³⁴ Hud, 11/37.

²³⁵ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî., *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut tz, c.18, s.25

²³⁶ Tahrim, 66/10.

Uzun yıllar insanları Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çağıran Nuh(as), toplumuyla yaptığı mücadele sonunda kavmi bu çağrıya aldırış etmeyince, Allah'ın emriyle gemi yapmış, tufanla beraber gemi hareket edince Nuh (as) için farklı bir imtihan başlamıştır. Nuh (as)'un oğluyla yaşadığı mücadeleyi anlayabilmek için, tufanı ve tufan esnasında yaşanan olayları iyi değerlendirmek gerekir.

“Nihayet emrimiz gelip de tufan gelip de sular coşup yükselmeye başlayınca Nuh'a dedik ki: “(Canlı çeşitlerinin) her birinden birer çift ile -(boğulacağına dair) aleyhinde söz geçmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye yükle!”²³⁷ Âlimler şöyle der: Yüce Allah bunu, Nuh (as) için bir alâmet, kavmi için de bir helak zamanı kıldı. İbn Abbas ise; Tennûr'un yeryüzü olduğunu söyler. Taberî ise; Araplar yerin yüzüne tennûr adını verirlerdi. Nuh (as)'a denildi ki: Yerin yüzünde su gördüğün zaman sen ve seninle beraber olanlar gemiye binin.²³⁸

İbn Kesir der ki: “Tennûr, yeryüzü demektir. Yani, arzın fişkırان gözeler haline gelmesi, ateş mahalli olan tandırlardan su fişkırması ve yeryüzünün tüm sularını dışarı atması kastedilir. Bu, selefın ve halefın cumhurunun görüşüdür.”²³⁹ Yakınlarını da, yani helak olacaklarına dair Allah'ın hüküm verdiği kimseler hariç, çocuklarını ve hanımlarını da gemiye bindir. Allah'ın, helak olmalarına dair hükmettiği kişiler, Nuh'un kâfir olan oğlu Kenan ile karısı Vâile'dir. Nuh (as) 950 sene gibi uzun bir süre aralarında kalmış olmasına rağmen ona çok az kimse iman etti. İbn Abbas şöyle der: Nuh (as)'a iman edenler, kadınları ile birlikte 80 kişi idiler. Ka'b' dan gelen bir rivayete göre ise 72 kişi, farklı bir görüşe göre de 10 kişi olduğu söylenir.²⁴⁰

Allah Nuh (as)'un kıssasından bahsederek insanlara, tuğyanın, zulmün ve şirkin her yeri sarıp, yürekleri esir aldığı, küfürde ve azgınlıkta inat ve ısrar eden bir toplumda yapılacak bir şey kalmadığında, tufanın gelmesinin kaçınılmaz olduğunu haber verir. Allah hakkı batıldan ayırmış, isyan eden, O'nun hakkına riayet etmeyen kimselerin helakine tufanla cevap vermiştir. Tufan inanana bir kurtuluş ve gelecek ümidi olmuştur. İnkârcılar ise Nuh (as)'dan sürekli mucize istemişler fakat tufan mucizesi geldiğinde ise bunun azap olduğunu kabul etmeyip inanmamakta diremişlerdir.

Büyük bir azap olan tufan karşısında yaşanan koşuşturmaca ve karmaşanın arasında Nuh (as)'un gözü gemiye binmeyi kabul etmeyen oğlunu aramaktadır. “Gemi, dağlar gibi

²³⁷ Hud, 11/40.

²³⁸ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l- Kur'an*, Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (ter), Hisar Yayınevi, c. 12, s. 40.

²³⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'an'il-Azim, Müessesetü'l Kurtuba*, c. 2, s. 220.

²⁴⁰ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, c. 2, s. 220.

dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh gemiden uzakta bulunan oğluna: “Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin! Kâfirlerle beraber olma!” diye seslendi. Oğlu: “Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. (Nuh): “Bu gün Allah’ın emrinden merhamet sahibi Allah’tan başka koruyacak kimse yoktur.” dedi. Aralarına dalga girdi. O da boğulanlardan oldu.”²⁴¹ Araya giren bir dalga onları birbirinden ayırmıştır. Baba ile oğlun firkatine sebep olan büyük bir dalga değil bilakis Nuh(as)’un oğlunun Allah ile arasına koyduğu Vedd, suva, yeğus, ye’uk, nesr ve tüm putları, şefaatçi olarak Allah ile arasına koyması, putlardan medet umması ve onu dalgaların arasında yapayalnız bırakan yüreğini esir alan beklentileri olmuştur.

Burada kişisel sorumluluğun önemi de ortaya çıkmaktadır. Aslında sakın babam peygamber diye güvenme mesajı da insanlara hatırlatılmaktadır. “Ey kızım Fatıma! Babam Peygamber diye güvenme Rabbine karşı kulluk vazifeni yap, Eğer Allah’tan nefsini satın alamazsan vallahi ben bile senin namına hiçbir şey yapamam.”²⁴² hadisi bunu hatırlatmaktadır. Nuh (as) çaresizlik içinde oğluna yalvarır ve gemiye binmesi için bütün ikna yollarını dener, fakat oğlunun isyan ve inatta kalbi katılaştırmıştır ve tercihini batıldan yana yapmıştır.

Yaşadığı süre boyunca küfrü tercih eden evladın hakikate karşı tavrı değişmemiş, babasının ısrarına kayıtsız kalmıştır. Yüreği yaralı baba olan Nuh (as) gözlerinin önünde sadece dünyasını değil ahiretini de heba eden bir evlat ile çaresiz kalmıştır. “Nuh Rabbine dua edip dedi: “Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin ise elbette haklıdır. Sen hâkimler hakimisin.” dedi.²⁴³ Bir babanın merhametle çarpan kalbi ve elinden kayıp tufana, azgın dalgalara teslim olan oğlu, evladı, ailesi için son bir duası dile gelir. Oğlunun kurtuluşu için yaptığı bu dua nedeniyle Allah tarafından uyarılır ve yaptığı hatanın farkına varan Nuh (as) yüreğinin esaretinden kurtularak hemen tövbe eder.

Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah’a sunduğu duası karşısında Rabbinin ikazı ile karşı karşıya kalır. İlahi takdirin tecellisinde bilmediğin bir şeyi isteyip de cahillerden olma diyerek Allah peygamberini eğitmeye devam etmiştir. Allah: “Ey Nuh! O kesinlikle senin ehlin (ailen) değildir. Çünkü o salih olmayan bir amelin sahibidir. Hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben, seni, cahillerden olmaktan sakındırırım.” Nuh: “Ey Rabbim! Ben bilmediğim bir şeyi istemiş olmaktan dolayı sana sığınırım. Sen beni

²⁴¹ Hud, 11/42-43.

²⁴² Müslim, *es-Sahih*, İman: 89.

²⁴³ Hud,11/45.

bağışlamazsan, bana merhamet etmezsen ben hüsrana uğrayanlardan olurum.”²⁴⁴ Bu ikaz Peygamber bile olsa küfrü tercih eden biri hakkında kayırma, torpil, ayrıcalığın söz konusu olamayacağını beyandır. Rabbinden uyarı alan Nuh (as) bu uyarı karşısında hemen teslim olur ve yaptığı hatadan dolayı özür diler. Tam bir teslimiyetle “hafıza-i beşer nisyan ile malüldür” sözü gereği kendini hemen toplar ve kulluğunun gereğini yerine getirir. Nuh peygamberin karakter özelliklerinin en önemli olan unsurlarından biri de kulluğunun bilincinde olup hatada ısrar etmemesidir. Tıpkı Âdem (as), İbrahim (as), Yunus(as) ve diğer peygamberlerde olduğu gibi.

Allah Resulü (sav)’nın saçlarını ağartma sebebi²⁴⁵ olarak Hud suresini işaret etmesi, belki de Nuh (as)’un çağlar boyu süren gayreti ve bu gayret sonucu sadece kavminden bir avuç insanın davete tabii olması, Nuh (as)’u ne kadar hayal kırıklığına uğrattıysa, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)’i de Mekkelilerin durumu bir dert ve tasa sebebi olarak aynı derece de üzmüştür. O yüzden insanlara olan şefkat ve merhametinden dolayı ihtiyarladığını söylemiştir. Peygamberler kavimlerini yalvarırcasına İslam’a davet etmiş, onların ise ateşe koşar gibi küfre ve isyana doğru akıp gitmeleri, vicdan sahibi herkesi üzeceği gibi insan olan peygamberleri de derinden yaraladığı aşikârdır. Allah bize Kur’an’da Nuh peygamberin oğluyla yaşadığı imtihanı, Hz. İbrahim’in babası ile²⁴⁶, Hz. Lut’un hanımı²⁴⁷ ile ve Allah Resulü’nün amcası Ebu Talip ile²⁴⁸ yaşadığını bildirir ve peygamberler üzerinden tevhit mücadelesi anlatılır. Bu mücadelede insana peygamberlerin karakter özellikleri hakkında bilgi ve mesajlar verilir. Bu da peygamberlerin beşer olmalarının örneklik anlamında insanlara rahmet ve kolaylık olduğunun bilinmesi içindir.

3.3. HZ. İBRAHİM’İN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Kur’an’da Hz. İbrahim’in Kıssası

Her şeyi bir hikmete binaen yaratan Allah, risaletle görevlendirdiği peygamberlerini diğer insanlarda olmayan farklı özellik ve karakterde kimseler arasından seçmiştir. Kur’an’da bu husus şu şekilde ifade edilir: “Allah meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Şüphesiz Allah işitendir, görendir.”²⁴⁹ İlahi seçim sadece peygamberlerin seçilmesiyle sınırlı kalmamış, gönderilecekleri kavimleri, coğrafyaları, tebliğ araçları ve tarihsel şartları da ilahi seçimle

²⁴⁴ Hud, 11/46-47.

²⁴⁵ Tirmizi, “*Tefsir*”, Vâkı’a (3293)

²⁴⁶ Meryem, 19/47.

²⁴⁷ Araf, 7/83.

²⁴⁸ Kasas, 28 /56.

²⁴⁹ Hac, 22/75.

olmuştur.²⁵⁰ Bundan dolayıdır ki peygamberlik kesbi değil, vehbidir.²⁵¹ Bu seçim sonucu Allah insanlara Kur'an'da adı bildirilen peygamberler gönderdiği gibi bunun dışında başka peygamberlerin de olduğunu haber verir.²⁵²

İslami kaynaklarda İbrahim (as)'in şeceresi, İbrahim b. Tarih b. Nahor b. Saroğ b. Ergü b. Faliğ b. Abir b. Şaleh b. Finan b. Erfahşed b. Sam b. Nuh şeklinde verilmektedir.²⁵³ İbrahim (as), Kur'an'ı Kerim'de kendisinden en çok söz edilen ulü'l-azm peygamberlerden biridir. Kur'an peygamberlerle ilgili açıklamalarında muhataplarının dini ve ahlaki yönden aydınlanmasını ve ibret almasını amaçlayan genel yöntemine uygun olarak İbrahim (as)'den bahsederken de farklı surelerde olayların akışına göre, onun inanç tarihindeki yerini, tebliğinin ana hatlarını ve özelliklerini, bu uğurda verdiği mücadeleyi, kişiliğinin dini, ahlaki, sosyal ve ailevi boyutlarını tanıtmış, bütün bu anlatılanlar çerçevesinde de hayatından örnekler vermiştir.²⁵⁴

İbrahim (as) hakkında Kur'an'da bahsedilen ayetlerden O'nun tahkiki imana sahip muvahhit bir Müslüman olduğu anlaşılır.²⁵⁵ Nuh (as)'dan sonra insanlığa gönderilmiş peygamberlerdendir²⁵⁶ ve aynı zamanda O, peygamberlerin atasıdır.²⁵⁷ Kur'an'da onunla ilgili ayetlerden yola çıkarak, kavminin gökcisimlerini, yaptıkları çeşitli putları ilah olarak kabul etmelerine rağmen²⁵⁸ O'nun akli delilleri kullanarak sağlam bir akideye sahip olduğuna, görebildiği âlemden hareketle, göremediği Rabbe ulaştığına şahit olunur. Ahd-i Atik'te İbrahim (as) "Allah'ın dostu" olarak tavsif edilmiş,²⁵⁹ onun dindarlığı ve Allah'a olan yakınlığı vurgulanmıştır.²⁶⁰ Ahd-i Atik'te geçen ifadelerde İbrahim(as)'in bütün insanlarca kutsal olduğunu, Rabb'in İbrahim (as)'i büyük bir millet edeceğini, onu mübarek kılacağını²⁶¹ ve onu birçok milletin "babası" kılacağını²⁶² söylemektedir. Musa (as)'dan sonra Kur'an'da en çok adı zikredilen peygamberlerden olan İbrahim (as)'in Kur'an'da anlatılan kıssasından ve tefsir kaynaklarından hareketle onun karakter özellikleri başlıklar halinde incelenecektir.

²⁵⁰ İsra, 17/15.

²⁵¹ Şuara, 26/125, 143, 162.

²⁵² Nahl, 16/36.

²⁵³ Taberî, c. 1, s. 233; Ebu İshak Ahmed b. İbrahim en-Neysaburi Salebî, *Araisu'l-Mecalis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000, s.72.

²⁵⁴ Ömer Faruk Harman, "İbrahim" DİA, TDV. Yay., İstanbul 1996, c. 21, s. 269.

²⁵⁵ Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67; En'am, 6/161.

²⁵⁶ Ebû Alâ Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev.) Ahmet Asrar, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, c.1, s. 425.

²⁵⁷ Muhammed Tayyib Neccâr, *Târihu'l-Enbiyâ*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 1983. s. 95.

²⁵⁸ En'am, 6/77.

²⁵⁹ İşaya, 41/8; II. Tarihler, 20/7.

²⁶⁰ Ömer Faruk Harman, "İbrahim", DİA, TDV. Yay., İstanbul 1996, c. 5, s. 267.

²⁶¹ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 12, 1-3.

²⁶² Tekvin, 17, 4.

3.3.2. Hz. İbrahim'in İstidlal ve Araştırma Yeteneği

İbrahim (as)'in kıssası incelendiğinde, onun insanlara Allah'ın emirlerini tebliğ ederken elinden gelen her şeyi yaptığı görülür. İbrahim (as)'in imanı pazarlık kabul etmeyen bir imandır ve Allah'ın birliğine aklını kullanarak ulaşan peygamber olarak Allah onu tevhit inancının merkezine yerleştirmiştir. Aynı zamanda aklını kullanarak Allah'ı bulma ve hakikati araştırmaya olan gayretinden dolayı Allah tarafından bir çeşit tevhit sınavından geçirilmiştir.²⁶³ Kavminin Allah'a ortak olarak koştığı yıldızın, ayın ve güneşin ilah olamayacağını kavmine göstermek için onları akıllarını kullanmaya davet etmiştir. Kendisinin de düşünme ve araştırma basamaklarını çıkararak Allah'ın yüceliğini kavrayıp, her türlü şirkten uzak Allah'ın aşkın varlığına ulaştığına şahit olunur.

İbrahim (as)'in kavmi Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte ay, güneş ve yıldızlarla bu gök cisimlerini sembolize eden putlara inanırlardı. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in doğum yeri olan Ur şehrinde yapılan kazılar sonucu bulunan tabletlerde beş bin civarında tanrı ismi geçmektedir.

İbrahim (as) muhtemelen kendisi bir takım gözlemlere girişmeden önce de tevhit ehlinde olmakla birlikte, kavminin bu bâtil inançlarından hareket ederek onları tevhit akidesine davet etmek düşüncesiyle önce, belki de yıldızlar içinde en parlak olan bir yıldıza, sonra ayın ve ardından da güneşin tanrı olup olamayacağını tartmış; gelip geçici ve değişken bir varlığın tanrı olamayacağı, tanrısal bir sevgiyle benimsenemeyeceği şeklindeki temel gerçeğe dayanarak bunların hiçbirini ilâh diye kabul etmenin mümkün olmadığını düşünmüştür. Bütün noksan sıfatlardan münezze olan Allah'tan başka gerçek ilâh bulunmadığını ispatlamış; nihayet sahip olduğu veya gözlemlerinden sonra ulaştığı yakînî imanı “Ben, Hanîf olarak yüzümü (bütün varlığımla), gökleri ve yeri yoktan yaratan (dolayısıyla sizin tapmakta olduğunuz yıldızları, ayı ve güneşi de yaratan) Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim” ifadesiyle ortaya koymuştur.²⁶⁴

Tevhit araçları akıl, muhakeme ve idraktır. Allah'ın kendi zatını bulmaya nispet ettiği bu yöntem O'nun aşkın varlığını bulmak için doğaya yönelip insanın hakikati arama ve delillendirme çabasını gösterir. İbrahim (as) da bu yolları kullanarak kendi karakterinde var olan azim ve kararlılıkla hareket etmiş, bu yoldaki çaba, gayret ve motivasyon insanların idraklerine sunulmuştur.

²⁶³ Bakara, 2/124.

²⁶⁴ , *Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 2 Sayfa: 430-431.*

İbrahim (as), kavminin hatalarına dikkat çekerek yanlışlarını onlara anlatmaya çalışmış, böylece onları düşünmeye sevk ederek gerçekleri görmelerini sağlamak istemiştir. O, doğru bir akıl yürütme ile insanın, herhangi bir şeyin var oluş delilleri çerçevesinde, ilâh olup olmayacağı gerçeğine ulaşabileceğini savunur. İnsanlara yıldızların ya da gezegenlerin doğuşlarını, batışlarını, seyrini ve intikalini düzenleyen bir düzenleyicisinin bulunduğunu anlatma gayreti içerisinde. İbrahim (as)'in kavminin tapınmakta oldukları yıldızı görünce, ayette bahsedildiği gibi “Rabbim budur, dedi.”²⁶⁵ şeklinde bir ifade kullanması, onlarla sırf alay olsun diye, “Rabbim bu mudur öyle mi?” anlamında söylenmiş bir söz olarak düşünülmelidir. Bu da onların inançlarını inkâr etmek kastı taşıyan bir ifadedir. Çünkü Arap geleneğinde sözü fazla uzatmaktansa, konuyu soru şeklinde reddetmek için bu tarz ifadeler kullanılır. Şüphesiz bu söz, kişinin karşısındaki hasmına acıdığını, onun batılda ve yanlışta olduğunu bildiğini göstermek için söylenen bir ifadedir. İbrahim (as) kavgadan ve ağız dalaşından oldukça uzak kalan bir kimsedir. Olayı böylece gündeme getirdikten sonra hemen üzerlerine varır ve onların iddialarının tüm delil ve hüccetleriyle geçersiz olduğunu vurgular.”²⁶⁶ Bu da O'nun delillendirme ve ikna da muhatabını ne kadar iyi tanıdığını gösterir.

Kur'an bize İbrahim (as)'in daha küçük yaşta sorgulayıcı ve akli delillerden hareket ederek hakikati arayan, tahkiki imana sahip, gözlemci ve zihninde oluşan sorulara cevap arayan bir genç olduğunu haber verir.

Kavminin gökcisimlerini, yaptıkları çeşitli putları, “Rabb” olarak kabul etmelerine rağmen, O'nun akli delilleri kullanarak Allah'ı arama, görebildiği âlemden göremediği Rabbe ulaşma çabasına ayetler ışığında şahit olunur. Kendini Allah'a adayan bir peygamberin hayatının dönüm noktalarından hareketle insanlara karşı vermiş olduğu mücadelenin örnekliği Kur'an'da vurgulanır.

İnsan doğru bir muhakeme ile aklını kullandığında hakikate ulaşır. Allah'ın kendi zatını bulmaya nispet ettiği delillendirme yöntemiyle, İbrahim (as)'da olduğu gibi O'nun aşkın varlığını bulmak için doğaya yönelerek akıl, muhakeme ve idrak süzgecinden geçirdiği delillerle, Allah'ın birliğini ikrara yönelmelidir. İbrahim (as)'da aklını sürekli hareket halinde tutan, araştırarak, anlayarak, delillerini ortaya koyarak anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde ve “neden-niçin” sorularıyla inandığı Rabbi bulma, hakikatleri ispat etme gayreti içinde olan ve sorgulayan biridir. Sadece bilmekle yetinmeyip aynı zamanda her şeyin sebebini de öğrenmek isteyen bir karaktere sahiptir. Ayrıca sağlam bir bakışın, yıldızlardan,

²⁶⁵ En'am, 6/77.

²⁶⁶ Ebu'l-Berekat en-Nesefi, *Medariküt-Tenzil ve Hakai ku't-Te'vil*, Yusuf Ali Bedivi, Muhyiddin Dibstuv(tah.), Daru'l Kelimi'it-Tayyib, Dımaşk, 1998.

aydan ya da güneşten ilah olamayacağını, arkalarında onları yaratan doğuşlarını ve batışlarını, bir yerden bir yere intikallerini idare eden birinin varlığını gösterdiğini onlara öğretmek istemiştir. “Bu benim Rabbim’dir.”²⁶⁷ sözü, hasmının batıl yolda olduğunu bildiği halde, ona insaf ile muamele eden kişinin sözü olarak da anlaşılabilir.

3.3.3. Hz. İbrahim’in Eylemci Yapısı

Kur’an-ı Kerim’de anlatılan bazı kıssalar vardır ve bu kıssalardan hareketle Allah insanlara örnek alınacak birçok olayın yanında peygamberlerin karakter özellikleri hakkında da bilgiler verir. İbrahim (as)’da Kur’an’ın bize örnek gösterdiği peygamberlerdendir. Ayetlerde O’ndan bahsedilirken, şirke bulaşmış bir topluma karşı verdiği tevhit mücadelesi,²⁶⁸ babasına karşı tutumu,²⁶⁹ akli delillerden hareketle Allah’a ulaşması,²⁷⁰ hicreti,²⁷¹ evladıyla imtihanı anlatılır²⁷² ve bu olaylar karşısındaki tutumundan hareketle, O’nun karakter özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamız sağlanır. “Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben asla Allah’a ortak koşanlardan değilim”²⁷³ sözüyle kavminin yoldan çıkıp zulmü nasıl normalleştirdiklerini yüzlerine haykırmıştır.

İbrahim (as)’in putları kırması ve bu yüzden putperestlerce ateşe atılmasına rağmen ateşin kendisini yakmaması, onun tevhit mücadelesinin güzel bir hâtırası olarak Kur’an’da ve bazı ayrıntılarla birlikte diğer kaynaklarda yer alır. Buna göre İbrahim (as) kavminin taptıkları putların ne kadar âciz ve işe yaramaz olduğunu göstermek üzere fırsat kollamaktadır. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca²⁷⁴ mabede girerek en büyüğü dışındaki bütün putları kırar. Kavmi döndüğünde durumu görüp İbrahim (as)’i sorguya çekerler, İbrahim, “Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun” der.²⁷⁵ Nihayet putperest yönetim İbrahim (as)’i ateşe atmak suretiyle cezalandırmaya kalkışır.²⁷⁶ Ancak Allah’ın, “Ey ateş, İbrahim’e karşı serin ve selamet ol!” emri üzerine ateş İbrahim’i yakmaz.²⁷⁷ Tarih ve tefsir kaynaklarının çoğunda, Bakara suresinde²⁷⁸ geçen İbrahim (as) ile tartışarak tanrılık iddiasında bulunan, fakat İbrahim’in ortaya koyduğu deliller karşısında yenik düştüğü bildirilen kişinin

²⁶⁷ En’am, 6/76-78.

²⁶⁸ En’am, 6/81.

²⁶⁹ Meryem, 19/42-47.

²⁷⁰ En’am, 6/77-78

²⁷¹ Bakara, 2/126.

²⁷² Saffat, 37/102-107.

²⁷³ En’am, 6/79.

²⁷⁴ Saffat, 37/88-90.

²⁷⁵ Enbiya, 21/57-67; Saffat, 37/ 88-96.

²⁷⁶ Enbiya, 21-68; Ankebut, 29/24.

²⁷⁷ Enbiya, 21/ 68-70.

²⁷⁸ Bakara, 2/258.

onu ateşe atan toplumun lideri Nemrut olduğu kabul edilir.²⁷⁹ “Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben asla Allah’a ortak koşanlardan değilim”²⁸⁰ ayetiyle de İbrahim (as) “görme ve delil getirme” yoluyla, kavminin delalet içinde olduklarına dikkatlerini çekmek ve onlara doğru yolu göstermek istemiştir. Bu ayetlerde O’nun mücadeleci yapısına örnektir.

İbrahim (as) kavmiyle verdiği tevhit mücadelesinde babasına ve putperest kavmine karşı, göklerin ve yerin hükümlerinin Allah’a ait olduğunu, açık bir şekilde delilleriyle ortaya koymuştur. O mücadelesini hem kavli hem de eylemsel olarak dile getirmiştir. İbrahim (as), babasını ve kavmini düştüğü bataklıktan kurtarmak istemektedir. Kavminin yaptıkları hatanın büyüklüğüne ve Allah’a şirk koşmakla yaptıkları zulmün yanlışlığını dile getirmek için konuşmasına önce onlara soru sorarak başlar: “Andolsun, daha önce de İbrahim’e doğruyu yanlıştan ayırma yeteneğini verdik. Biz zaten onu biliyorduk. Hani o, babasına ve kavmine, “Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?” demişti.”²⁸¹ Onlara bu şekildeki hitap ederek bir anda saldırmak ya da ilahları hakkında onları alaya alıp hakaret etmek için değil, onların dikkatini çekerek anlatacakları hakkında ortam oluşturmaya çalışmıştır.

Kur’an’da İbrahim (as)’in müşriklerle verdiği mücadeleden bahsedilirken bir plan yaparak mabede gittiği ve oradaki putları kırıp en büyük puta dokunmadığı ifade edilir.²⁸² Bu planı yapmaktaki amacı, kavmine sadece tepki göstermek değil aynı zamanda onların düşüncelerini sağlamak ve batıldan uzaklaşıp hakkı kabul etmelerini sağlamaya çalışmak olduğu görülür. Müşrikler yaptıkları yanlışları aslında fark etmişler²⁸³ ama itiraf etmek nefislerine ağır geldiği,²⁸⁴ aynı zamanda çıkarlarıyla da çatıştığı için, İbrahim (as)’in davetini kabul etmemişler ve O’nu ortadan kaldırmayı planlamışlardır.²⁸⁵ Ayet-i kerime de geçen “Belki ona müracaat ederler”²⁸⁶ cümlesi iki şekilde izah edilmektedir. Birinci izah şekli; İbrahim putları kırıp sadece büyüğünü bırakır ki kavmi putların aciz olduklarını idrak edip İbrahim (as)’e başvursunlar ve hak dini kabul etsinler. İkinci izah şekli ise; İbrahim putların hepsini kırıp büyüğünü bıraktı ki onlar, en büyük putlarına şikâyetle bulunsunlar. Böylece onun acizliğini görsünler ve hak dini kabul etsinler. İbrahim (as)’in kavmi putperestliği sapkınlık saymadıkları ve O’nun da kendileri gibi geleneksel putperestliği kutsaması gerektiğini düşündükleri için, kendilerini ayıplamasını hakaret telakki ettiler. İbrahim (as) ise

²⁷⁹ *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 21, s. 270.

²⁸⁰ En’am, 6/79.

²⁸¹ Enbiya, 21/51-52.

²⁸² Enbiya, 21/58.

²⁸³ Enbiya, 21/65.

²⁸⁴ Tevbe, 9/70.

²⁸⁵ Enbiya, 21/70.

²⁸⁶ Enbiya, 21/58.

verdiği cevaplarla söylediklerinde ciddi olduğunu, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın ibadete lâyık tek mabut olduğunu, kendisinin de buna şahitlik edenlerden bulunduğunu ifade etti.²⁸⁷ İbrahim (as)'in müşriklerle verdiği mücadele de yaptığı planını ve bu planı uygularken amacının, onlara sadece tepki göstermek değil aynı zamanda onların düşünerek ve bilinçli bir şekilde batıldan uzaklaşip hakkı kabul etmelerini sağlamaya çalışmak olduğu görülür. Müşrikler yaptıkları yanlışları aslında fark eder ama itiraf etmek nefislerine ağır geldiği²⁸⁸ ve çıkarlarıyla da çatıştığı için, İbrahim (as)'in davetini kabul etmemişler, O'nu ortadan kaldırmayı planlamışlardır.

Burada İbrahim (as)'in karakteriyle ilgili öne çıkan özelliklerinden, O'nun şirki ve her türlü kötülüğü reddedip cesurca hakkı ve hakikati haykıran, zulme rıza göstermeyen ve bu uğurda gerekirse ateşi göze alan biri olduğu anlaşılır. Pazarlık kabul etmeyen bir iman ve bu uğurda dünyayı hiçe sayacak bir teslimiyete sahiptir. İbrahim (as) kavminin kalben ve bedenen yöneldikleri put ve heykellere dönük kesintisiz ilgilerini ve iğrenç eğilimlerini kınamaktadır.²⁸⁹ Aynı zamanda O kavminin iğrenç tutumlarını alaya alan bir kimsedir. “Belki onu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun” dedi²⁹⁰ Bu mertebeye ulaşabilmek yani zalimin karşısında hakkı söyleyebilme cesaretini kazanıp, onların çok düşük akli seviyelerine uygun cevaplar vermek kendini bilen, tanıyan aynı zamanda Allah'ın yüceliğinin idrakinde olan bir kişinin ruh ve düşünce dünyasının eyleme dönüşmüş halidir.

Fiili büyüklerine nispet etti,²⁹¹ çünkü onun kastı, kinaye yoluyla onları susturmak ve delillerle kendi lehine ikrar ve ispatı sağlamaktı. Onlar sağlam bir kafayla düşünseler, putları ne kadar büyük olursa olsun bu putların âciz olduğunu göreceklerdi. Böylece ilâh olmaya layık olmadığını da anlayacaklardı.²⁹² Kur'an'da bu kıssayla ilgili ayetlerden müşriklerin hakikati bilmelerine rağmen inatları ve körü körüne atalarını taklit etmelerinin İbrahim (as) gibi sabırlı, halim bir kişiyi bile hayrete düşürdüğü anlaşılır. Fakat O her şeye rağmen tebliğini sonuna kadar devam ettirmiş ve tebliğdeki metodu da aklını kullanıp hakikati idrak etmek olmuştur. O'nun putları devirirken hepsini kırmayıp içlerinden en büyüğünü sağlam bırakmasının nedeni, onları düşünmeye sevk edip yüreklerini esir eden, ilahlık vasfı yükledikleri put ve heykel sevgisini yok etmektir.

İbrahim (as)'in, zalim bir kral olup uluhiyet davasında bulunacak kadar cür'et ve tekebbür sahibi Nemrut karşısında söz ve davranışlarıyla verdiği mücadele dikkate şayandır.

²⁸⁷ Kur'an Yolu Tefsiri, c. 3 s. 686.

²⁸⁸ Tevbe, 9/70.

²⁸⁹ Enbiya, 21/ 54.

²⁹⁰ Enbiya, 21/63.

²⁹¹ Enbiya, 21/58

²⁹² Neseî., Medârikü't-tenzîl, Dımaşk, 1998.

Nemrut, İbrahim (as)'i mabetteki putları kırmasından dolayı ateşe atmak için hapseder. Ateş hazırlanıp İbrahim (as) atılacakken Nemrut onunla mübahaseye girer ve bunu yapmakla onu korkutarak halkın gözünde küçük düşüreceğini zanneder. Fakat İbrahim (as)'in delil ve mantığa muvafık sorgulamaları karşısında Nemrut insanlara karşı rezil olur.²⁹³ Ayette bu olay şöyle ifade edilir: “Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye, Rabbi hakkında İbrahim’le tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim, ona: “Benim Rabbim odur ki, hem diriltir, hem öldürür.” dediği zaman: “Ben de diriltir ve öldürürüm.” demişti. İbrahim: “Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir!” deyince o inkâr eden herif şaşırıp kaldı. Öyle ya, Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.²⁹⁴ Bu ayet İbrahim (as)'in zalim bir hükümdar karşısında cesurca duruşunu, ilkeli ve tutarlı davrandığını, her halükârda hakkı savunduğunu ortaya koyar. Ayrıca soran, sorgulayan, akli önemseyen bir kişinin muhatabına karşı nasıl bir tavır belirlemesi gerektiğini gösterir. İbrahim (as) önce basit bir örnekle Allah'ın kudretini ortaya koyarak Nemrut'un önünü keser ve kendisini alaya alan bu kişiyi hayrete, şaşkınlığa ve çaresizliğe düşüren sorusuyla hasmını susturur. Bu da İbrahim (as)'in aklını sürekli diri tuttuğuna örnek olması bakımından önemlidir.

3.3.4. Hz. İbrahim'in Merhamet ve Hilmi

İbrahim(as)'in karakter özelliklerine Kur'an'daki ayetlerden yola çıkarak bakıldığında onun mükemmel bir kişilik modeli olarak insanlara örnek gösterildiği anlaşılır. İbrahim (as), peygamber olarak kavmine gönderildiğinde ilk önce babasını Allah'a inanmaya davet etmiş fakat babası onu taşlamakla tehdit etmiştir.²⁹⁵ Kur'an-ı Kerim'de İbrahim (as)'in faziletini anlatan birçok ayet mevcuttur ve İbrahim (as)'in ismi Kur'an'da 69 defa geçmektedir.²⁹⁶

İbrahim (as) kıssası incelendiğinde en çok O'nun yaptığı hicretler dikkat çeker ve hayatının yol ve yolculukla geçtiği görülür. Ateşe atıldığında Rabbine olan güven ve tevekkülle Allah'a olan hicreti, babasını ve kavmini terk ettiğinde, ümmet olmaya doğru yaptığı hicreti, Hacer (as) ile beraber kucağında küçük bir yavruyla şehri terkettiğinde, kıyamete kadar baki kalacak çaba ve say'a doğru hicreti, oğlunu koç gibi boğazlamaya kalktığında ise kendi özünden yola çıkarak en değerlisinden, ciğerparesinden vazgeçmeye doğru hicreti dikkat çeker. O ateşe atılırken bedeninden, hicret ederken yerinden yurdundan, kurbanda da ciğerparesinden vazgeçmiştir. Bedeninden vazgeçtiğinde karşılığını uzun ve

²⁹³ Konyalı Mehmet Vehbi, *Hülasatü'l-Beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1971, c.1-2, s.480

²⁹⁴ Bakara, 2/258.

²⁹⁵ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, , c. 1, s. 445-446.

²⁹⁶ Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l- Kur'ani'l Kerîm*, Daru'l- Hadis, Kahire 2001, s. 3.

hayırlı bir ömürle, kavmini terk ettiğinde, bereketli ve mübarek topraklar olan Filistin, Mısır ve Harran'la, İsmail'i kurban için yatırdığında ise İsmail'le birlikte İshak'ı da kazanarak tüm ümmetin atası, aynı zamanda Yahudi ve Hristiyanlar tarafından da sahiplenilerek paylaşılamayan bir peygamber olmakla şereflendirilmiştir. Allah için ne yaptıysa karşılığını fazlasıyla almıştır.

İbrahim (as)'in tebliğ için farklı bölgelere yaptığı hicretler ve oralardaki eylemlerine bakıldığında, Mezopotamya'da ki İbrahim'le Mısır'daki İbrahim'in farklı olduğu görülür. Mezopotamya'da hesap yapmayan, bireysel hareket eden, daha rahat ve gözü kara biri iken, Mısır'da aile olmanın bilinç ve sorumluluğuyla daha titiz, planlı ve programlı hareket ettiği görülür.

İbrahim (as), peygamber olarak kavmine gönderildiğinde ilk önce babasını Allah'a inanmaya davet etmiş fakat babası onu taşlamakla²⁹⁷ tehdit etmiştir.²⁹⁸ İbrahim (as)'in kıssasıyla anlatılmak istenen bir husus da insanın hidayeti talep edip, o uğurda kendi çabasının önemli olduğudur. Kendi çaba ve gayreti olmadığında oğlu peygamber dahi olsa ona bir faydasının dokunmayacağıdır ki bu İbrahim kıssasında göze çarpar. İbrahim (as) babasının iman etmesi için elinden geleni yapmış, bütün yolları denemiş, Allah da ilahi uyarı ve ikazını göndermiş fakat babası iradesini ortaya koyup, kendini ateşin azabından koruyacak olan imanı tercih edip, o yolda çaba göstermemiş ve İbrahim (as)'in tüm gayretleri boşa gitmiştir.

İbrahim (as) babasını hak dine davet ederken, en güzel ve en sağlam yolu takip etmiş,²⁹⁹ O'na en güzel edep ve ahlak üslubuyla yaklaşmış,³⁰⁰ merhamet ve şefkatle yüreğine hitap etmiş,³⁰¹ ona duyduğu sevgi ve saygıda kusur göstermemiştir ki babası kibir ve inat yoluna sapmasın ve büsbütün doğru yoldan uzaklaşmasın. Nitekim İbrahim (as) babasından, âlim olsun, cahil olsun, hiçbir akıl sahibinin, tazim ve saygının en yüksek derecesi olan tapmak, şöyle dursun, hiç önem vermeyeceği ve bel bağlamayacağı şeylere tapmasının izahını istemiştir.³⁰²

İbrahim (as), babasını hakir görüp onu eleştirerek, cehaletle vasıflandırmamış ona karşı kibir ve gururla nefsinin öne çıkararak kendisine verilen ilimle üstünlük taslamamıştır. Bilakis babasına karşı arkadaş gibi davranarak, şefkat ve merhamet kanatlarını germiştir. İki arkadaşın beraber yaptığı yolculukta yolu bilip tarif eden biri gibi davranarak, gönlünü

²⁹⁷ Meryem, 19/46

²⁹⁸ Mevdudî, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, c. 1, s. 445-446.

²⁹⁹ Meryem, 19/48.

³⁰⁰ Meryem, 19/43.

³⁰¹ Meryem, 19/45.

³⁰² Meryem, 19/42.

kazanmaya çalışarak ve “Artık bana uy da, seni dümdüz bir yola iletelim” diyerek gönlünü almaya çalışmıştır.³⁰³ Yani seni, felaket ve uçuruma götüren delaletten kurtulman ve en yüce arzulara ulaşman için dua edeyim diyerek onun hayrına çalıştığını ifade etmiştir. Babasına karşı derin bir sevgi duyan İbrahim (as) onun Allah’a karşı büyük bir iftira ve zulüm olan şirk işlemesine gönlü razı olmamış ve affedilmesi için dua etmiştir.

İbrahim (as)’in yaptığı dua Kur’an’da “ İbrahim şöyle dedi: “Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır.”³⁰⁴ bu ifadelerle anlatılır ve Allah O’nun babası için yaptığı duayı kabul etmeyeceğini buyurarak bu konuda İbrahim (as)’i uyarır. Nuh peygamberin oğlu için yaptığı dua, peygamberimizin Hz. Muhammed (sav)’in amcası Ebu Talip’in Müslüman olması için yalvarması da aynı şekilde değerlendirilmelidir.

İbrahim (as)’in babasıyla olan konuşmalarının geçtiği ayetler incelendiğinde güzel huyuyla örnek olan peygamberin şahsiyetine dikkat çekilir. Karakterinin temizliği ve yumuşaklığı ayetlerdeki ifadelerinde bile kendini göstermektedir. Babasının cahilane hareketleri karşısında göstermiş olduğu söz ve davranışlarındaki samimiyet onun temiz şahsiyetini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden Allah O’nu dosdoğru bir peygamber olarak niteler.³⁰⁵ Dosdoğru ifadesi söylenişi itibariyle haddinden fazla doğruluğu ifade etmektedir. Bu da İbrahim’in şahsiyetine uygun düşen bir lafızdır.³⁰⁶

İbrahim (as) babasına yönelip Allah’ın kendisine lütfettiği, öğrettiği hayra ve doğru yola onu da çekmeye çalışır. Bu söylediklerini kendiliğinden söylemediğini, Allah nezdinden gelen bir ilimle söylediğini ifade eder ve babasından yaşça küçük, tecrübe bakımından daha az olsa da Allah’ın yardımıyla gerçeklere vakıf olduğunu söyleyerek bilgiden haberdar olmayan babasına öğüt vermek istemektedir. Münakaşa ve çatışma olmaksızın babasının yaptığı tehdit ve azaba karşılık vermeden onun karşısında duyduğu çekingenlik ve edep tavrı hiç yok olmamıştır. Kendisi için bir üstünlük taslamadan sadece fenalık yapmaktan kaçınmalarını ister ve bütün bu uyarılardan sonra babasından, kavminden ve onların tapındıkları tanrılardan uzaklaşır. Ailesinden, yaşadığı yurdundan ve kendini geçmişine bağlayan topraklardan göç eder. Bunun üzerine Allah onu yalnız bırakmaz, bilakis kendisine çok hayırlı bir evlat ve soy ihsan edeceğinin müjdesini verir.³⁰⁷

³⁰³ Meryem, 19/43.

³⁰⁴ Meryem, 19//47.

³⁰⁵ Meryem, 19/50.

³⁰⁶ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 9, s. 514.

³⁰⁷ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 9, s. 517.

Uygarlıkların Tuna, Nil, Dicle, Fırat gibi nehir kenarlarında kurulmaları ve medeniyetin buradan toplumlara yayılmaları tesadüf değildir. Nehrin olduğu yerler medeniyet ve uygarlığın varlığının delili sayıldığı gibi İbrahim (as)'in de babasının ve kavminin yaptıklarına karşılık Allah'ın lütfu ve ihsanıyla ailesini ve yurdunu terk ederek daha bereketli topraklara hicret etmesi, o bereketi soyuyla da devam ettirmesine vesile olması içindir.

Meryem suresinde anlatılan İbrahim kıssasının nuzulü Mekke döneminde Habeşistan'a hicretten önceye denk gelir. Keza Habeşistan'a hicrette Cafer bin Ebi Talip Habeş kralı Necaşi'nin huzurunda bu sureyi okumuştur. Böyle bir dönemde Mekkeli müşriklerin baskı ve zulümlerinin arttığı Mekke'de ki Müslümanlara yaşam hakkı tanınmadığı bir zamanda Kur'an'ın muhataplarına İbrahim (as) örneğiyle zulüm ve şirk karşısında Allah'ın arzının genişliği hatırlatılmak istenilmiş olabilir.

Bütün güzel hasletleri yüreğinde barındıran İbrahim (as)'ın en önemli karakter özelliklerinden biri de çok içli ve bağıran yanık (evvah) biri olmasıdır.

“Evvah” tabiri, Hz. İbrahim (as) için kullanılır ve Kur'an'da iki yerde bu özelliğine dikkat çekilir: “ Gerçekten İbrahim evvah (çok ah çeken, duygulu, hüznü) ve halim idi”³⁰⁸“İbrahim cidden halim, evvah (bağıran yanık) ve kendisini tamamen Allah'a vermiş birisi idi”³⁰⁹

Bedir günü Hz. Peygamber ashaba sordu: – Esirler hakkında ne düşünüyorsunuz? Hz. Ebû Bekir cevaben: –Ey Allah'ın Peygamberi, onlar senin kavmin ve yakınlarıdır. Onları serbest bırak, belki Allah onları bağışlar, dedi. Hz. Ömer: Ey Allah'ın Peygamberi onlar seni yalanladılar, yurdundan çıkardılar; bundan ötürü getir, boyunlarını vur onların, dedi. Sonra Abdullah bin Ravâha: Ey Allah'ın Peygamberi, odunları bol olan bir yerde ateşte yak deyince, Hz. Abbas öne çıkıp: Akrabalığı kesip attın, dedi. Hz. Peygamber sustu, onlara cevap vermedi; sonra odasına girdi. Kimi insanlar, “Peygamber Ebû Bekir'in sözünü kabul ediyor,” kimileri, “Ömer'in sözünü kabul ediyor,” kimileri de “Hayır, Abdullah'ın sözünü tutuyor” dediler. Sonra Hz. Peygamber insanların huzuruna çıktı ve şunları söyledi: Hiç kuşkusuz, Allah kimi insanların kalplerini pamuktan daha yumuşak yapar; kimi insanların kalplerini de taştan daha katı yapar. Ey Ebû Bekir senin halin, “Bana tâbi olan bendendir, bana isyan edene ise sen Gafur ve Rahim'sin”³¹⁰ diyen İbrahim gibidir. Sen, “Şayet onlara azap edersen, onlar senin kullarıdır; eğer onları bağışlarsan sen aziz ve hakîmsin”³¹¹ diyen İsa'ya benziyorsun.

³⁰⁸ Tevbe, 9/114.

³⁰⁹ Hud, 11/75.

³¹⁰ İbrahim, 14/36.

³¹¹ Mâide, 5/118.

Ey Ömer senin halin ise “Rabbimiz, sen onların mallarını mahvet ve kalplerini bağla”³¹² diyen Musa’ya ve “Rabbim, yeryüzünde canlı bir tek kâfir bırakma”³¹³ diyen Nuh’a benziyorsun.³¹⁴ buyurmuştur.

Ayetlerde geçen “halim” ifadesi onun ağırbaşlı bir insan olduğu manasına geldiği gibi, İbrahim (as)’in günahlardan korunan, şiddete tahammül gösteren ve sıkıntılara sabreden bir peygamber olduğunu ifade etmektedir.³¹⁵

İbrahim (as) Mümtehine suresinde de geçen “Senin için af dileyeceğim”³¹⁶ ve Şuara suresinde geçen “Babamı da bağışla, çünkü o sapıklardandır.”³¹⁷ ayetleri göz önüne alındığında halim bir evlat olması hasebiyle babasının affedilmesi için dua etmiş, fakat hakikat kendisine açıklanıp, babasının Allah düşmanı olan birisi olduğu kendisine bildirilince bundan vazgeçmiştir.³¹⁸ İbrahim (as) ile ilgili Peygamberimiz (sav)’den gelen bir hadiste şöyle buyrulur: Bir defasında Hz. Peygamber (sav)’e bir sahabi gelerek “Ey insanların en hayırlısı” dedi. Buna karşılık olarak Resulüllah (sav): “O, İbrahim (as)’dir” buyurdular.³¹⁹ Bu hadisle Hz. İbrahim’in Allah Resulü (sav) nezdindeki değer ve itibarını göstermesi bakımından önemlidir. Başka bir hadiste ise Peygamber Efendimiz (sav) onun “halil” sıfatını vurgulayarak şöyle buyurmuşlardır: “Her peygamberin peygamberlerden dostları vardır. Benim dostum ceddim de Rabbimin Halili olan İbrahim’dir.” Hz. Peygamber (sav) daha sonra Al-i İmran Suresinin 68. ayetini okudular.³²⁰

Allah, İbrahim (as)’in çok içli ve yumuşak huylu biri olduğunu belirterek³²¹ O’nun şefkat ve merhametine dikkat çeker. İnsan hüznü, acı, üzüntü ve çaresizlik zamanlarında ne yapacağını bilemediğinde yüreğinin acısına tercüman olacak, kalbinin derinlerinden gelen “ah” ile kederini dile getirir. Bu durum kişinin acısının ve ıstırabının dışı vurmasıdır. Ve bu da ince kalpli, yufka yürekli, naif, merhameti çok, acısını içine gömen bir adamın durumunu tarif eder ki O’da İbrahim (as)’dir. O’nun kaygısı, derdi ve tasası; bu dünyayı gururu ve kibri yüzünden kendine zindan eden, yüreğine dünyayı dar eden babasının, ahiretini de heba edip,

³¹² Yûnus, 10/88.

³¹³ Nûh, 71/26.

³¹⁴ İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü’r-rüşd, Riyâd 1409, c. VIII, 359; İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., Müessesetu’r-risâle, Beyrut 1421/2001, c. VI, 138; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1395/1975, “Cihâd” 34 (1714), “Tefsîr” 9 (H. No: 3084).

³¹⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, c. VIII, s. 249.

³¹⁶ Mümtehine, 60/4.

³¹⁷ Şuara, 26/86.

³¹⁸ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Çelik-Şura Yayınevi, Ankara c. 4, s. 301.

³¹⁹ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, “Fedail”, 150, H. No: 2369.; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, 14, H. No: 4672.

³²⁰ Tirmizî, “Tefsir” 4 (H. No: 2995).

³²¹ Tevbe, 9/114.

gözlerinin önünde ateşe doğru var gücüyle koşmasıdır. Mekke döneminde nazil olan bu ayetler, yüreği yanık Hz. Muhammed (sav)'e bir teselli ve tutunacak dal olarak örnek verilir. İbrahim (as) üzerinden Allah Hz. Peygamber (sav)'e ve tüm inananlara mesajını verir. Çünkü tam da Allah Resulünün, amcası Ebu Talip için yüreği yanmakta, Müslüman olması için ona yalvarmakta, onu zorlamakta idi. O da İbrahim (as)'in babasını ateşten korumak istemesi gibi amcasının heba olmasına dayanamıyor, bu yüzden gizli gizli “ah” çekiyordu. Böylece Allah O'nun ve Müslümanların yüreğini ferahlatıp, gönüllerini rahatlatmak için, İbrahim (as) üzerinden onları taltif etmektedir. Allah Peygamberlerin dertlerini yine önceki peygamber kardeşlerinin çektiği dertler üzerinden teselli etmektedir. İbrahim (as)'in de bu kadar içli ve yüreği yanık olmasına rağmen babasının inkârı karşısında elinden hiçbir şey gelmediği hatırlatılır. Ve İbrahim(as)'in babasının Allah'a düşman olduğu belli olunca halim ve evvah, yani yumuşak huylu ve çok içli olan İbrahim (as)'in, Allah'a olan sevgi ve korkusundan dolayı af isteğinden derhal vazgeçtiği anlatılır. Allah düşmanları hakkında dua ve af dileğinin kabul edilmesi ihtimali olsaydı İbrahim (as) gibi duası kabul olan evvah ve içli kimsenin dua ve af isteği karşılıksız kalmazdı. Ve o af talebinden vazgeçmezdi.³²²

“Halim” kişi tıpkı İbrahim (as) gibi her türlü sinirlendirici şeylere karşı sabreder, tahammül gösterir ve kızıp galeyana gelmez. “İçli kimse”yse her duasında Allah'a yalvarır, takvadan ayrılmaz. Kendisini Allah'a adanmış olan kimseyse Rabbinden başkasını düşünmez.³²³

3.3.5. Haccın İbadet Şeklini Almasındaki Rolü

Haccı Hz. İbrahim'in hayatının özeti olarak anlamak gerekir. O'nun hayatı boyunca karşılaştığı imtihanların hepsi hac da toplanmıştır. Hac da canından geçmek, kurban ve kurbiyet öne çıkmaktadır. İbrahim (as) bedenini terk edip ateşe atılmış, vatanını terk edip, hicret etmek zorunda bırakılmış ve evladını terk edip kurbanı seçmiştir. Allah'a verdiği sözde durmuş ve en sevdiğini Allah için kurban edebileceğini ispatlamıştır.

Hac da tıpkı İbrahim (as)'in hayatında olduğu gibi terk ile başlar; ihram giyilince statü ve makam terk edilir, mahşerin provasına çıkılır. Telbiye duası, İbrahim (as)'in teslimiyetini simgeler. Arafat'ta vakfe, İbrahim (as)'in marifet makamına eriştiğinin kanıtıdır. Mina da şeytanın taşlanması, oğlunu kurban etmekten vazgeçirmeye çalışan şeytanla verdiği mücadelenin adıdır. Tavaf, bedenle atılan bir imzadır ve Allah'la yapılan ahde vefanın göstergesidir. Sa'y; gayret ve çaba demektir. İbrahim peygambere eş olma şerefine erişen

³²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 303.

³²³ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 236-237

kadın, köle ve zenci olan Hz. Hacer'in ayak izlerinde, bir annenin neleri yapabileceğini, fedakârlığını, ümmeti kurtaracak, topluma yol açacak yavrusunu, bir peygamberi hayatta tutmak için onun koşuşturmacasına ve tevekkülüne işaret edilir.

Hac, insanın Allah'a doğru yolculuğu, yaratılışının sembolik olarak göstergesi ve bu felsefede ortaya konulan şeylerin tecessümüdür. Aslında hac, yaratılışı, tarihi, tevhidi, mektebi ve ümmeti içinde barındıran bir tiyatrodur. İslam'ın insanlar arasında kurmak istediği örnek itikadî toplumun sunumudur ve nihayetinde de, “insanın yaratılışının” ve “İslâm mektebinin” sembolik bir gösterimidir.³²⁴

İbranicede “Hagar” olarak geçen Hacer kelimesi “kaçma, kaçış” anlamına gelip³²⁵ “hicret eden” demektir ve Hz. Hacer'in vasfı O'nun sıfatı olmuştur. Araplarda Kâbe'nin etrafında kalmak, oraya yerleşmek ayıp sayılır, hoş karşılanmazdı. İbrahim (as) Hacer validemizi Allah'ın emriyle oraya yerleştirmiştir. Hz. Hacer'in misyonu kuruculuk olmuş ıssız çölün ortasında bir şehir kurmuş ve İsmail (as)'i Cürhümlülerden biriyle evlendirip kurak topraklarda yeşerecek bir ailenin temelleri atmıştır. Hz. Hacer'in dışardan Beyt-i tavafa gelenlere hamilik yapması da O'nun misyonu olmuştur. Allah İbrahim (as) gibi bir peygambere böyle bir eş lutfetmekle hem onun hem de Hz. Hacer'in itibarını yükseltmiştir.

Hac ibadetinin baş mimarı olan İbrahim (as) ile ilgili bu konuda Kur'an'da şöyle bahsedilir: “İbrahim İsmail'le birlikte Evin (Kâbe'nin) sütunlarını yükselttiğinde (ikisi şöyle dua etmişti): Rabbimiz bizden (bunu) kabul et. Şüphesiz Sen işiten ve bilensin.” “Rabbimiz ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (ver). Bize ibadet yöntemlerini göster ve tevbelerimizi kabul et. Şüphesiz Sen tevbeleri kabul eden ve esirgeyensin.”³²⁶ Kâbe İbrahim (as)'in duasından önce muhterem olduğu gibi O'nun duasından sonra da daha fazla itibar görmüştür. Âdem (as) zamanında bina edilmiştir fakat Nuh tufanından sonra yıkılıp kaybolmuş ve yeri unutulmuştu. Allah ilahi vahiyle İbrahim (as)'e Kâbe'nin yerini bildirmiş, O'da Âdem (as) zamanında yapılıp temelleri toprak altında kalan Kâbe'nin temellerini bulup o temeller üzerine Kâbe'yi oğlu İsmail'le beraber yeniden inşa etmiştir. Ve bitirdikten sonra da amellerinin kabulü için dua etmişlerdir.³²⁷ O'nun bu samimiyeti ve gayreti sayesinde Allah İbrahimî bir gelenek olarak hac ibadetini tüm Müslümanlara farz kılmıştır.

³²⁴ Ali Şeriati, *Hac*, Fecr Yayınları, Ankara 2012, s. 26.

³²⁵ Şaban Kuzgun, “*Hacer*” DİA, TDV. Yay., İstanbul 2016, c. 14, s. 431.

³²⁶ Bakara, 2/127-128.

³²⁷ Konyalı Mehmed Vehbi, *Hülasatü'l-Beyan*, c. 1-2 s. 226.

3.3.6. Allah Rızası için Evladından Vazgeçmesi

İbrahim (as), doğum yeri olan Irak'taki "Keldaniler" yurdundan göç etmiş, Ürdün üzerinden geçerek çöl ortasındaki "Kenan iline" yerleşmiştir. Çölde daha önce rastlamadığı yabancı birilerini görmüş ve hemen evine getirmişti. Bedevilerin konuk ağırlama adetleri uyarınca konuklarına yemek hazırlamaya koyulmuştu. Çünkü yüce Allah'ın bu melek kökenli elçilerini konuk sanmıştı.³²⁸

İbrahim (as)'in evinin kapılarını misafirlere açtığı ve kim gelirse gelsin onları en güzel şekilde ağırladığı herkes tarafından bilinirdi. Kur'an'da evine gelen herkese sevgi, dostluk ve iyimserliğin sembolü olan selamla karşılık verdiği üzerinde durulur. "Andolsun ki elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjde getirdiler ve: "Selam" (sana) dediler. O da " Size de selam" dedi ve hemen kızartılmış bir buzağı getirdi."³²⁹ Bu ayette de ifade edildiği gibi, O'nun karakter özelliği olarak, gelen misafirleri tanımasa bile onları güler yüz ve tatlı dille karşıladığı, misafire hem gönlünü, hem de evini açtığı anlaşılır. Onlara aç olup olmadıklarını bile sormadan, nezaketinden ötürü yemeğin hazırlandığını bile onlara hissettirmeden, evindeki en temiz ve en lezzetli yemeği önlerine getirir.³³⁰ O yüzden sofraya hazırlamak ve ikram etmek İbrahim'i bir sünnet, cömertlik kabul edilir.

Kur'an'da İbrahim (as)'in Lut (as)'un ve kavminin akıbeti hakkındaki korkusundan da bahsedilir.³³¹ Onların Allah'ın elçileri olduğunu öğrenince rahatlamış, onlardan yana kaygı ve endişesi kalmamış, hatta kendilerine evlat müjdesi vermelerinden dolayı evinde bayram sevinci esmiştir. Fakat yeğeni Lut (as) ile O'nun yoldan çıkmış kavmi hakkında meleklerle mücadele edip, onlara gönderilecek azabın kaldırılması için ısrarla Allah'a yalvardığı görülür. Meleklerin Lut kavmini helak etmekle görevlendirilmiş olduklarını bilmek onun için büyük bir korku ve endişe konusu olmuştur.³³² Çünkü İbrahim (as), merhametli ve sevecen bir karaktere sahiptir. O'nun yumuşak ve naif karakteri bir toplumun helak olmasını, toptan yok olmasını soğukkanlılıkla karşılayamamaktadır. Bu olaydan da İbrahim (as)'in biz bilincine sahip, başkalarının derdiyle dertlenen, ateşin azabından sadece kendi ailesinin ve yakınlarının değil, tüm insanların kurtulmasını dileyen bir peygamber olduğu bildirilir.

Kur'an-ı Kerim'de O'nun özellikleri hakkında sadece bu bilgilerle yetinilmez, oğul olarak babasına karşı tutumu, peygamber olarak kavmine karşı şefkat ve merhameti ve belki de en önemlisi bir baba olarak İbrahim (as)'in oğluna, karşı tutumu dikkatlere sunulur.

³²⁸ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c.4, s. 234

³²⁹ Hud, 11/69.

³³⁰ Hud, 11/70; Zariyat, 51/26.

³³¹ Hud, 11/74.

³³² Hud, 11/74.

Yıllarca gönlünde özlem ve hasretini çektiği, beklemediği bir zamanda da meleklerin müjdesiyle sevinçten şaşkına döndüğü oğlu İsmail'e karşı tutum ve davranışı örnek olarak verilir.³³³ Oğlu İsmail (as) üzerinden İbrahim (as)'in kişilik özellikleri daha iyi anlaşılır.

Kur'an'da İbrahim (as)'in oğluyla arasında geçen ayetler değerlendirildiğinde bir babanın Allah'tan evlat dilerken, o çocuğun hangi özelliğini öne çıkararak dua etmesi gerektiği daha iyi anlaşılır.³³⁴ İbrahim peygamber bu duayı yaptığında artık yaşlanıp yorulduğu ve kendini bir tür yalnızlığa bıraktığı anlaşılır. Kendine ateşi reva gören kavmine, O'nu dışlayan akrabalarına, her türlü iyiliği, hoşgörüyü esirgmeden yaptığı insanlara karşı mesafe koyar, onlardan uzaklaşır, Rabbine yönelerek yalnızlığını O'na arz eder ve tertemiz bir kalple yüreğini Rahman'a açarak, niyazını O'na yöneltir. Çaresiz kaldığı bir anda, salihlerden bir oğulla yüreğinin acısını dindirmek için dua eder ve duası da karşılıksız kalmaz.³³⁵ Allah O'nun gibi halim-selim bir peygambere, yumuşak huylu bir oğul müjdesi vermiştir.³³⁶ Ve O müjdelenen oğul büyüyüp, olgunluk çağına geldiğinde, babasına akıl verip, yol gösterecek kemale sahip bir evlat olmuştur.³³⁷

Peygamberlerin gördüğü rüyalar ve o rüya üzerine yaptıkları yorumlar hak olduğu için³³⁸ İbrahim (as) gördüğü rüya üzerine oğlunu koç gibi kurban etmesinin üzerine vacip olduğu bilinciyle hareket etmiştir. Bunu yaparken de asla dayatma ve cebir kullanmadan, oğlunun, fikrini alarak, onunla istişare ederek ve onun gönlünü okşayarak deyim yerindeyse ona akıl danışarak işe başlamıştır. Allah tarafından gelen emirle sadece İbrahim (as) değil, aynı zamanda İsmail (as) de aynı imtihanın bir parçası olmuştur. Oğlunun görüşünü alarak konuyu O'na da açmaktaki muradı, onun da Allah'a itaat ve boyun eğmekle ecir ve sevaba nail olmasını sağlamaktı. O yaştaki bir çocuğun babasının kendisine yapacağı şeyin ne olduğunu, niçin olduğunu bilmesi bir evladın en doğal hakkıdır. O yüzden İbrahim (as) oğlunu başına gelecekler konusunda önceden hazırlamaya çalışmıştır. Bu gerçeği ona söylerken de yüreğinden gelen bir hitapla “ey yavrucuğum!” diye söze başlaması, O'nun kalbinde engin bir merhamet ve şefkatten başka bir şey olmadığını göstergesidir. Aynı zamanda bu çok derin bir Allah sevgisi, yüce bir sorumluluk ve vazife aşkıdır. Bu imtihanın büyüklüğünü, sıradan bir insanın başına gelen böyle bir felaketten ötürü düşeceği durumla, bunun ilâhî bir emir olduğunu anlayan ve Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu bilen, o yumuşak huylu evladın babasına karşı “Ey babacığım! dedi, sana emredilen şeyi yap. Beni

³³³ Hicr, 15/55.

³³⁴ Saffat,37/100.

³³⁵ Saffat, 37/101.

³³⁶ Saffat, 37/101.

³³⁷ Saffat, 37/102.

³³⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Vahiy”, DİA, TDV. Yay ., İstanbul 2012, c. 42, s. 441.

inşallah sabredenlerden bulacaksın.”³³⁹ diyerek babasının yüreğini ferahlatan sözü kıyaslanarak bilinebilir. İsmail (as)’in bu cevabı vermesini anlamak için İbrahim peygamberin daha ilk başta evlat isterken yaptığı duada³⁴⁰ evladın hangi özelliğini öne çıkararak istenmesi gerektiği bilindiğinde anlaşılır.³⁴¹ İbrahim (as) gibi bir babaya da Allah O’na yol gösterecek, rüyasını anlattığında neyi, nasıl yapması gerektiği hususunda yol gösterecek İsmail (as) gibi bir evlat bahşedilmiştir.

Bıçağın altına yatarak, Allah’a teslim olan, kurban olmaya hazır güzide evlat İsmail (as) emre amade olduğu gibi bıçağı tutan, yavrusunu, koç gibi boğazlamak için, bıçağını havaya kaldıran baba da aynı emre razıydı. Çünkü emredilen şeyin ne olduğunu bildikleri gibi emri verenin de kim olduğunu biliyorlardı. İmtihanın nasıl olacağını belirleyen Allah’tı ve onların payına sabır ve teslimiyet düşmüştü. Baba-oğul iki yüreği yanık Allah dostu imtihanı kazanmış ve onların teslimiyetleri karşısında Arş-ı Ala’dan sevinç ve rahmet bulutlarıyla beraber inen müjde ayetleriyle huzura kavuşmuşlardır. Kurban olsun diye yatırılan oğlun yerine, fidiye olarak verilmesi gereken bir kurbanlık onlara ikram edilmişti.³⁴² Bu ayetler bize İbrahim peygamberin Allah’tan hiçbir zaman ümit kesmeden dua da bulunan ve ilahi emir karşısında evladından bile vazgeçecek bir imana ve kişiliğe sahip olduğunu gösterir.

İbrahim (as) samimi ve aracısız bir şekilde dua edip sonucunu Allah’a bırakan bir peygamberdir. Naif, ince düşünceli, çocuğunun fikirlerini önemseyen, onun fikirlerine değer veren, kendisinin karar vermesi gereken bir konuda bile oğlunu karşısına alıp düşüncesini öğrenmek isteyen bir babadır. Peygamberliğin hakkını verdiği gibi babalığın da hakkını veren “Oğlu, yanında koşacak çağa gelince”³⁴³ onunla koşup oynayan bir peygamber olarak Allah bize O’nu örnek gösterir.

İşte böyle büyük bir peygambere büyük bir şan gerekir ki o şan da Allah katındaki şan ve şereftir.”Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah’a aittir.”³⁴⁴ Sadece İsmail (as) babası olarak değil, aynı zamanda İshak (as) ile de müjdelenir. Bir de ayrıca O’nun duasına karşılık zürriyetinden de nice peygamberler gönderir. Ve İbrahim (as) üç din içinde ata, baba kabul edilir. “Kendisine sonradan gelenler içinde iyi bir nam bıraktık. Selam olsun İbrahim’e. İşte biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o

³³⁹ Saffat, 37/102.

³⁴⁰ Saffat, 37/100.

³⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 6, s. 211

³⁴² Saffat, 37/107.

³⁴³ Saffat, 37/102.

³⁴⁴ Fatır, 10/35.

bizim mümin kullarımızdandı. Ona bir de salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.”³⁴⁵

Ayrıca İbrahim peygamberin yaptığı dua ve yakarılarındaki içtenliği, samimi bir kalp ile Rabbine yaklaşması, milletine olan düşkünlüğü, ailesine olan merhameti, Allah'tan yardım talebi, bütün bunlar O'nun Allah'a bağlı olduğunu ve duasında milleti, kavmi için çarpınan bir peygamber olduğu vurgulanır. O'nun mücadelelerle dolu hayatı ibret alınması için anlatılır. İbrahim peygamberin karakter özellikleri halim-selim, misafirperver, babasına karşı şefkatli, eşine ve çocuğuna karşı merhametli, zalimin karşısında cesur, Allah'a isyan ve şirk koşan kavme karşı aklın ve vahyin delilleriyle mücadele eden, ateşe meydan okuyacak kadar Rabbine güvenen, duasında içten ve evvah, teslimiyetçi ve tevekkül sahibi bir insan peygamber olarak bizlere sunulur.

3.4. HZ. YUSUF'UN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.4.1. Kur'an'da Hz. Yusuf'un Kıssası

Yusuf (as)'un ismi Kur'an-ı Kerim'de yirmi yedi kez geçer. Yusuf kıssası kesintiye uğramadan baştan sona kadar tüm teferruatıyla sadece Yusuf suresinde anlatılır. Kur'an'da anlatılan diğer kıssalar birbirine eklenen parçalar halinde ve başka surelerde de yer alırken, Yusuf kıssasından bu sureden başka hiçbir surede bahsedilmez Bu itibarla bu kıssanın diğer kıssalar arasında özel bir yeri vardır.³⁴⁶

Bu sure de yer alan ayetler incelendiğinde surenin Allah Resulüne Mekke'de artık yaşam hakkı tanımadıkları, alaya alıp hakaret ettikleri, Kureyş'in peygamberi öldürme, sürgün etme ya da hapsedme planları yapıp, her türlü tuzağı kurdukları bir dönemde nazil olduğu görülür. Kur'an'da Yusuf (as)'un hayatının ve onun özelliklerinin anlatılmasının iki sebebi olabilir: Birincisi, Hz. Peygamberin risaletine delil getirip muarızları susturmak ve vahyin kaynağının Allah (cc) olduğunu bildirmek, ikinci amaç ise; Yusuf (as) üzerinden Kureyşlilere kurdukları tuzaklara rağmen sonunda hüsrana uğrayacaklarının mesajı verilmek istenmiş olabilir.³⁴⁷ Yusuf(as)'un yurdundan sürüldükten sonra Mısır'a gidip güç kazanması gibi bu surenin nüzulünden iki yıl sonra da Hz. Muhammed (sav) Medine'ye hicret etmek zorunda bırakılmış ve orada Medine şehir devleti kurulmuştur.³⁴⁸

Gerek ihtiva ettiği ibret ve prensipler açısından gerekse de eşsiz uslubu açısından Ahsenü'l-Kasas; olarak adlandırılan bu kıssa izi sürülmeye değer hal ve durumlar

³⁴⁵ Saffat, 37/108-112.

³⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l- Kur'an*, c. 5, s. 5

³⁴⁷ Yusuf, 12/7.

³⁴⁸ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 2, s. 434

manzumesidir. Muhakkak ki en güzel kıssalar hakiki olanlardır. Hakikatin güzelliği de kalıcı güzelliğe delalet eden ince ve anlamlı nüktelerle ve belagatlı bir şekilde anlatılmış olmasında gizlidir. Çünkü hakiki güzellik mutlaka hayallerin de ötesindedir. İşte bütün bu güzellikleri içinde barındıran Yusuf kıssası da gayb âleminden müteşabih bir sembol ile tecelliye başlayıp, gelişip tekâmüle ererek anlamını bulmuş hakikatin belagatlı anlatımı ve aynı zamanda Muhammedi güzelliğin ezeli bir simgesi ve nişanı olarak insanlara sunulmuştur.³⁴⁹

Bu sure hem lafız olarak hem okunurken ki hem de konunun sunumu olarak eşsiz bir üsluba sahiptir. Öyle bir akıcılığı ve ruhlara işleyen özelliği vardır ki tıpkı kanın damarlarda aktığı gibi akar ve ruhun bedende özgür ve ferahlatıcı bir şekilde dolaştığı gibi dolaşır. Mekki surelere has olan uyarı, tembih ve tehditten farklı olarak bu surede güzel, faydalı, akıcı ve ince üslubuyla ünsiyet, merhamet, meveddet, şefkat, sabır, iffet, sorumluluk ve sevgi havası hâkimdir. O yüzden Ata'dan gelen bir rivayette şöyle der:” Üzüntülü olup da Yusuf suresini dinleyen herkes onunla rahatlar.”³⁵⁰ Allah Resülü (sav)’nün ve müminlerin üzerine sıkıntı ve belaların arttığı en zor zamanlarında özellikle de yol arkadaşı, sırdaşı, merhametli, şefkatli ve değerli eşi Hz. Hatice (ra) ile zor zamanlarının yardımcısı olan amcası Ebu Talip’i kaybettikten sonra Kureyş tarafından tamamen yalnızlığa ve garipliğe itilip terk edildiği bir zamanda Peygamberimizi ve mü’minleri teselli etmek ve acılarını dindirmek için bu sure indirilmiştir.³⁵¹

3.4.2. Sorunlarını Büyükleriyle Paylaşması

“Hani bir vakitler Yusuf babasına demişti ki:” Babacığım, ben rüyada on bir yıldızla güneşi ve ayı bana secde ederken gördüm.”

(Babası) “Yavrucuğum!” dedi, “rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır.”

“Ve işte böyle Rabbin seni seçecek ve sana rüya tabirlerinden bilgiler öğretecek. Bundan önce ataların İbrahim’e ve İshak’a tamamladığı gibi, nimetini hem sana, hem de Yakup soyuna tamamlayacaktır. Muhakkak ki Rabbin alimdir, hakimdir.”³⁵²

İnsanların gördüğü rüyalarla ilgili Peygamber Efendimiz (sav) bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmaktadır: “Sizden bir kimse sevdiği bir rüya görürse şüphesiz ki o rüya Allah tarafından. Ondan dolayı Allah’a hamd etsin ve onu anlatsın. Sevmediği bir rüya görürse

³⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 463

³⁵⁰ Ebü'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyuti, *Haşiyetü's-Savi ala tefsiri'l-Celaleyn*, Muhammed Abdüsselam (tah.), Darü'l Kitabi'l İlmiyye, Beyrut 2013. c. 2, s. 233.

³⁵¹ Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, s. 841.

³⁵² Yusuf, 12/4-6.

şüphesiz ki o da şeytandandır. O rüyanın şerrinden Allah'a sığınsın ve onu kimseye anlatmasın. Şüphesiz ki o rüya kendisine zarar veremez.”³⁵³ Yusuf (as)’un gördüğü rüya Allah’ın onu kendisine seçerek, halkın en şereflipleri, en yüksek makamda bulunanları arasına katıp, parlak bir makama dâhil edeceğinin işaretidir. Bu aslında Yusuf(as)’un geleceğini temsil eden bir rüyadır.³⁵⁴

Yakup (as)’un oğluna rüyasını kimseye anlatmaması konusunda tembihte bulunması; insanın haset ve kine sebep olabilecek önemli bir kısım işlerin gizlenip, dillendirilmemesi gerektiğine, bu haset ve kıskançlığın insanlar özellikle de çocuklar arasında körlüğe ve düşmanlığa sebep olacağına dikkat çekmek içindir.³⁵⁵ Yusuf rüyasını babasına anlattığında rüyanın etkisinin devam ettiğini anlatırken heyecan ve şaşkınlıkla seçtiği kelimelerden ve kısa cümlelerle yaptığı tekrarlardan anlaşılır. Tıpkı derdini anlatmaya çalışırken heyecanlanan bir çocuğun sözlerine yansıyan tekrarlarla asıl olayı anlatmakta zorlanması gibi Yusuf’ta rüyasını bu heyecan içinde anlatır. Bu da O’nun saf ve tertemiz bir karaktere sahip olduğunu gösterir.

Yakup (as)’un rüyasını anlattığı takdirde diğer oğullarının şeytanın vesveselerine kapılarak kıskançlıktan ötürü Yusuf (as)’a zarar verecekleri konusunda endişesi vardır. Aynı zamanda Yakup (as) Yusuf’un da ilahi bir lütufla seçilip kendisine rüyaları tabir etme yeteneğinin verileceğini bildirir. Tıpkı İbrahim (as), İshak (as) ve İsmail (as)’e gönderilen ilahi yardımlar gibi Yusuf (as)’un da Allah tarafından ilahi yardıma mazhar olacağı ifade edilir.³⁵⁶ Kur’an kendisi de bir peygamber olan Yakup (as)’un oğlunun rüyasının peygamberi keyfiyetini ve derin işaretlerini hemen fark ettiğini ortaya koymaktadır.³⁵⁷

Yusuf suresinde yer alan ayetlerden yola çıkılarak Yusuf (as)’un hayatı incelendiğinde babasına hitap ederken ki sözlerinden O’nun nazik, naif, sevecen ve saygılı bir çocuk olduğu anlaşılır. Ayrıca bu kıssa da baba ile oğulun birbirine olan yakınlığı dikkat çeker. Yusuf (as) babasına düşkün ve onunla her şeyi paylaşan bir yapıdadır. Çünkü babasının O’nu can kulağıyla dinleyip muhatap alacağını farkındadır. Bu da baba ile oğul arasında güçlü bir bağ ve iletişimin olduğunu gösterir.

Yusuf (as.)’un kardeşlerinin kıskanmasına sebep olan şeyin arka planında yatan olay belki de Yusuf ve Bünyamin’in öksüzlüğü ve kimsesizliğidir. Yusuf’un annesi Yakup peygamberin dördüncü hanımıdır ve Bünyamin’i doğururken vefat etmiştir. Öksüz kalan çocuklarının üzerine Yakup (as) daha fazla düşer ve onları gözünün önünden ayırmak

³⁵³ Buhari, K. et-Tabir, *Sahih*, bab: 46.

³⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4 s.465.

³⁵⁵ Derveze, *Et-Tefsiru’l Hadis*, c. 2 s. 501-502.

³⁵⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, c. 5, s. 9

³⁵⁷ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, İşaret Yayınları, c. 2, s. 456

istememez. Ayrıca Yusuf'un ahlaki bir olgunluğa ve yüksek karaktere sahip bir çocuk olduğunu anlamasındandır. Olgun tavırları, yüksek ahlaki seciyesi Yakup (as)'un gözünde Yusuf'a bir mevki kazandırır. Ve Yakup peygamber Yusuf'u diğerlerinden daha üstün tutar. Bu da diğer kardeşler için kıskançlık sebebi olur.

Yusuf (as), peygamber çocuğu idi. Peygamber evinde dini eğitim ve yüksek bir aile terbiyesi almıştı. Karakter olarak sempatik, sıcakkanlı ve sevecen, aynı zamanda olayların gerçek yüzüne hâkim, basiret sahibi bir çocuktur. Yaşının küçük olmasına rağmen ileri görüşlülüğü sayesinde rüyasının basit bir rüya olmadığını farkındadır. Bu rüyayı gördüğünde Yusuf (as) 'un çocuk veya genç yaşta birisi olduğu anlaşılır. Babasına anlattığı rüyada Yakup peygamberin sezdiği şey; bir çocuğun ya da yetişkinin görebileceği basit bir rüya olmadığı bilakis bu rüyanın arkasında Yusuf (as) için belirlenen bir istikbal ve hayrın olduğu müjdesidir. Rüyaların sırrına vakıf olan Yakup (as) tedbir olarak Yusuf (as)'u tembihliyor ve zamanla rüyasının sırrına vakıf olacağını haber veriyor.³⁵⁸ Yusuf (as)'un gördüğü rüya vahiy kadar gerçektir. Yusuf (as)'a verilen feraset ve basiret sadece rüyaların yorumunu anlamak değil aynı zamanda hayatı anlama ve kavrama kabiliyetine de sahip olmasıdır. Gördüğü rüyanın basit, normal, önemsiz bir şey olmadığını farkındadır. Bu rüyanın hakikat ve mahiyetini anlayan Yakup(as) kardeşlerine anlatmamasını tembih eder çünkü çocuklarının karakter özelliklerini çok iyi bildiği için onlara karşı nasıl bir tedbir alması gerektiğinin farkındadır. Onların eksik ve yanlış yönlerini kapatmak ya da görmezlikten gelmek yerine yapılması gerekenleri yapmaya çalışmıştır.

Şeytanın haset ve kıskançlıktan dolayı Âdem'e karşı gurur ve kibir besleyip kendini ateşe sürüklemesi gibi Yusuf (as)'un kardeşlerini bitiren de O'na karşı duydukları kıskançlık ve çekememezlik ateşidir. Babalarını çok sevmelerine rağmen O'nun ilgisini ve sevgisini çekmek için, yine çok sevdikleri babalarını üzüntüye sokmuşlardır. Yusuf (as)'a duydukları kıskançlık babalarına karşı besledikleri sevginin önüne geçmiştir. Ve önünü alamadıkları bu kin ve kıskançlık duygularıyla aynı evde büyüdükları masumiyetine ve ahlakına şahit oldukları kardeşlerini kuyuya atmaktan çekinmemişlerdir.

Kardeşlerinin her türlü kötülüğüne rağmen Yusuf(as)'u kuyuda rahatlatan şey umudunu kaybetmemesidir. Bu darlık halinde Allah Teala Yusuf (as)'un kalbini hoş etmek ve O'na sebat vermek üzere şöyle vahyetmiştir: "Sen içinde bulunduğun duruma üzülme! Muhakkak ki bu durumdan senin için güzel bir kurtuluş ve ferahlık vardır. Onlara karşı Allah sana yardım edecektir. Seni ve Senin mertebeni yüceltecektir. Ve Sen onlara bu yaptıkları

³⁵⁸ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 362.

işleri onların haberi dahi olmadan haber vereceksin.”³⁵⁹ Kardeşleri tarafından kuyuya atılan Yusuf (as)’tur fakat onun sadece bedeni kuyudadır. Akli ve yüreği üzerinde kardeşlerinin tahakkümü olmadığından Yusuf (as) özgürdür. Kardeşleri kuyuda değildir ağlayarak babalarını yalanlarına inandırmaya çalışmışlardır fakat kuyuda olmamalarına rağmen yürekleri ve vicdanları kuyunun derinliklerine hapsolmuştur.

Yusuf (as)’un gördüğü rüya, atıldığı kuyu, kuyudan saraya, saraydan zindana atılması, ülkede yaşanan kıtlık ve bolluk hepsi Yusuf (as) için bir imtihandır. O daha küçük yaşta Allah tarafından kendisine biçilen imtihanın farkına varan, duyarlı bir karaktere sahiptir. Ayrıca kendisine Allah tarafından verilen yetenekler sayesinde hayatı anlayıp, olayları te’vil etmeyi öğrenmiştir.

3.4.3. Kıskanç Kardeşlerine Karşı Tutumu

“Andolsun ki, Yusuf ve kardeşleri kıssasında soranlara ibret alacak âyetler vardır.

Hani demişlerdi ki: “Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgili, biz ise güçlü ve tutkun bir grubuz. Doğrusu, babamız belli ki, çok açık bir yanılığ içindedir.”“Yusuf’u öldürün, ya da bir yere atın ki, babanızın yüzü (sevgisi) size kalsın, sonra yine salih bir kavim olursunuz.”

İçlerinden bir söz sahibi şöyle dedi: “Yusuf’u öldürmeyin, bir kuyunun dibine bırakın da oradan geçen kafilenin biri onu bulup alsın. Eğer yaparsanız böyle yapın.”

Dediler ki: “Ey babamız! Sen bize Yusuf için neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini istiyoruz.”

“Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsın, oynasın. Kesinlikle biz onu koruruz.

Babaları dedi ki: “Onu götürmeniz beni üzer, korkarım ki onu kurt yer de sizin haberiniz bile olmaz.” Dediler ki: “Vallahi biz böyle güçlü kuvvetli bir topluluk iken, buna rağmen onu kurt yerse, o zaman biz kesinlikle hüsrana uğrayanlardan olmuş oluruz.”

Nihayet kardeşleri, Yusuf’u alıp götürdüler ve kuyunun dibine bırakmaya topluca karar verdiler. Biz de ona şöyle vahyettik: “Andolsun ki, sen onlara ilerde hiç beklemedikleri bir sırada bu yaptıklarını haber vereceksin”.³⁶⁰

Bu kıssada Yusuf (as)’un karakter özelliklerini incelerken küçük bir çocuğun güvendiği kardeşleriyle birlikte yola çıktığı ve bu yolculukta başına gelecek olanlardan habersizce kendini onlara teslim ettiği görülür. Babasının kolları arasında her türlü korkudan

³⁵⁹ İbn-i Kesir, *Ahkâm Tefsiri*, Yusuf Suresi, s. 1138.

³⁶⁰ Yusuf, 12/7-15.

emin olarak büyüyen Yusuf (as) ilk defa bu kadar yalnız kalmış, güçlü, kuvvetli ve kalabalık kardeşleri arasında kendini güvensiz hissetmiştir. O'nu kuyunun derinliklerinde yapayalnız ve tehlikenin ortasında ölüme terk eden kardeşlerine rağmen Kur'an O'nun kimseyi kırmayan, incitmeyen ve babasının sevgisini celbedip kendisine bağlayan, tavır ve davranışlarında ölçülü, Allah'ı anan ve her halini O'na arz eden bir çocuk olarak tanıtır. Talmud'a göre ise; Yusuf kuyuya atıldığı zaman bağırarak, ağlamış, ağabeylerini imdada çağırıştır. Fakat Kur'an, Yusuf (as)'u şahsiyetiyle ve kişiliğiyle örnek alınacak bir kişi olarak resmetmektedir.³⁶¹

Kardeşlerinin O'nu öldürmek kastıyla yola çıktıklarında kurdukları tuzaktan Yusuf (as)'un haberi yoktu. Babasının ona olan ilgi ve sevgisini kıskanan kardeşlerinin büyük bir hücumuna uğramıştı. Ağabeylerinin O'nun canına kastedecek kadar düşmanca tavır içinde olmalarını anlayabilmek için kabile hayatının şartlarını iyi değerlendirmek gerekir. Yerleşik bir hayat olmadığı için diğer kabilelere karşı üstünlük tamamen erkek çocuklarının çokluğuyla sağlanır ve bu bir övünç kaynağı olurdu. Kadınlar ve küçük çocuklardan ziyade yetişmiş oğullar ailenin mülkünü, şerefini ve hayatını korumak için büyük bir güç görüldüğünden Yakup (as)'un oğulları babalarının bu tutumuna karşı içten içe kin besliyor ve O'na sitem ediyorlardı.³⁶²

Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir* adlı eserinde Yakup (as)'un Yusuf ve Bünyamin'i diğer kardeşlerinden üstün tutması konusunda şöyle der: "Çocukların arasında ayırım yapılması onları kin ve düşmanlığa sevk edeceği Yakup (as) tarafından da bilindiği halde O'nun Yusuf (as) ve Bünyamin'e diğerlerinden daha çok ilgi ve sevgi göstermesi haksızlık ve adaletsizlik olarak değil fakat sevgi olarak yapılan bir ayırımdır ve bu da insanın elinde olan bir şey değildir. Bu Yakup (as) için kınanacak yahut ayıplanacak bir husus değildir. Ayrıca Yusuf (as) ve Bünyamin'in babaları tarafından daha çok gözetilmelerinin sebebi küçükken annelerini kaybetmeleri, Yusuf (as)'un yaşça küçük olmasına rağmen babası katında diğer çocuklardan daha kıymetli ve değerli hizmetlerde bulunması ve diğer kardeşlerinde olmayan doğruluk ve ali cenaplığın Yusuf (as)'da bulunması O'nu diğer kardeşlerine nazaran ilgi ve sevgi odağı kılmıştır."³⁶³

Yusuf (as) kuyunun derinliklerinde, sıkıntı ve çaresizlik içinde, ölümle yüz yüze geldiğinde, kendisine yardım edecek, sesini duyacak bir kurtarıcısının olmadığını farkındadır. Lakin Allah (cc) böyle nazik bir an da gönlüne huzur ve sükûn indirmiş, bir gün

³⁶¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 2, s. 445.

³⁶² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 2, s. 443.

³⁶³ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 13, s. 169-170.

bu yapılanların hesabının sorulacağı ve kardeşlerinin kendisine yaptıklarının hatırlatılacağı günlerin huzuru ilham edilir Yusuf (as)'un yüreğine.³⁶⁴

Yusuf (as)'un tevekkül ve teslimiyetine kıyasla kardeşlerinin ne kadar aceleci, plan ve tuzaklarının ne kadar cahilce olduğu aynı zamanda içlerini kaplayan kinin onları rahatlıkla yalan söylemeye sevk ettiği görülür. Babalarının kendilerine Yusuf (as)'u teslim ettikleri andan itibaren sabırsız, aceleci ve bu fırsatı bir daha ellerine geçiremeyeceklerinin telaşı içinde, kurt yedi hikâyesini uydurmuşlar, yalan ve iftira tertibiyle aldatmaya çalıştıkları babaları değil bilakis kendileri olmuştur fakat onlar bunun farkında değillerdir.³⁶⁵ Zaten babaları da böyle bir yalana inanmadığını alaycı bir üslupla ifade etmiştir.³⁶⁶

Yusuf (as) kuyuya atılırken de kuyudan çıkarken de sakin tabiatlıdır. Hatta kervancılar kuyudan çıkarıp onun hakkında tartışırken bile kendine bu kötülüğü yapanları ifşa etmemiş ve belki de kardeşlerinin kendisini öldüreceğinden endişe ettiği için susmayı tercih edip köle pazarında satılmaya razı olmuştur.³⁶⁷

Es-Suddi ve İbn Habban der ki; Yakup (as)'un oğulları ağlayarak babalarının yanına geldiklerinde O kötü bir şey olduğunu anlamıştı. Oğulları Yusuf (as)'u kurt yedi deyince Yakup (as) bayılarak yere düşmüş ve ne yaptılarsa babalarını ayıltamamışlardı. Vehb der ki: Yahuda babası bayılınca nefes alıp almadığını kontrol etmiş, nefes alamadığını, hiçbir damarının atmadığını görünce kardeşlerine dönüp şöyle demiştir: Din (kıyamet) günü bizi hesaba çekecek olandan vay halimize! Kardeşimizi kaybettik, babamızı öldürdük. Yakup (as) ancak seher vaktinin serinliğinde ayılıp kendisine geldi. Ayıldığında başı Rubil'in dizindeydi. Ey Rubil! Ben sana güvenip oğlumu teslim etmedim mi? Bu konuda ben senden söz almadım mı? Rubil: Babacığım ağlamayı kes, ben sana durumu bildireyim dedi. Yakup (as) ağlamayı kesince oğlu: Babacığım! Biz yarış yapmak için gittiğimizde Yusuf'u eşyalarımızın yanına bıraktık. O'nu da kurt yemiş diye cevap verdi.³⁶⁸

Babalarının Yusuf (as)'a, Yusuf (as)'un da babasına karşı ne kadar düşkün olduğunu bildikleri halde, kardeşlerinin onlara yaptıkları düşmanlık akıllarının üstünün örtüldüğünün delilidir. Şa'bi şöyle demiştir: “Yusuf'un imtihanı hep onun gömleğiyle olmuştur. Birinci gömleği; Kardeşlerinin gözlerini kıskançlık bürüdüğünde, suçsuz günahsız bir çocuğun canına kastetmek amacıyla kuyuya atarken çıkarıp, kurt yedi süsü vermek suretiyle kan sürüp, babalarına getirdikleri kanlı gömlekle ifade bulan “kıskançlık gömleği”. Kıskançlıktan gözleri

³⁶⁴ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 371.

³⁶⁵ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 372.

³⁶⁶ Yusuf, 12/18.

³⁶⁷ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. s. 1140.

³⁶⁸ *Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir el-Kurtubi, El-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*, M. Beşir Eryarsoy (çev), Buruc Yayınları, İstanbul 1997, c. 9, s. 222.

o kadar kör olmuştur ki kurt yedi diye getirdikleri gömleği parçalamayı bile akıl edememişlerdir. İkinci gömleği; Saraylı, güzel, zengin bir kadının ahlaksızca teklifini reddettiğinde arkadan yırtılan “iffet gömleği”dir. Üçüncü gömleği ise; Yakup (as)’un Yusuf’un hasretine dayanamayarak gözlerine çöken karanlığı aydınlatan ve Yusuf’un kokusunu çok uzaklardan aldığı “sabır gömleği”dir.³⁶⁹

3.4.4. Hz. Yusuf’un İffeti

Kuyuya atılan Yusuf (as)’u yoldan geçen bir kervan bulmuş ve küçük menfaatler peşinde koşan bu insanlar tarafından az bir ücret karşılığında satmak için köle pazarına getirilmiştir. Köle pazarında onu güç ve otorite sahibi bir kimse olan Mısır Azizi görür. Aziz Yusuf’un duruşundan, tahammül ve görünüşünden çok etkilenmiş, onunla yaptığı kısa konuşmadan asil bir aileye mensup, gerekli eğitim ve aile terbiyesi almış, memleketinden, yurdundan bir şekilde çalınmış ve köle pazarına mecbur bırakılmış biri olduğunu anlamıştı. Bunun içindir ki ona köle gibi davranılmayıp, aileden biri sayılmasını ve onun bakımına ihtimam gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁷⁰ Allah’ın Firavun’un kalbine Musa(as)’nın sevgisini koyup, onun sarayda yetişmesine imkân tanıdığı gibi Aziz’in kalbine de Yusuf (as)’un sevgisi yerleştirilmiş ve Allah onları da imtihanın bir parçası kılmıştır.

Ayette Aziz hanımına “O’nun yerini üstün tut (ona saygılı davran).Umulur ki bize bir faydası dokunur ya da onu evlat ediniz”³⁷¹ diye Yusuf (as)’u köle pazarından alıp eve getirdiğinde ilk önce hanımının huzuruna çıkararak ondan güvence almış ve Yusuf (as)’a karşı takınması gereken tavrın ne olduğunu hatırlatmış ve O’na sadece evlat gözüyle bakıp, saygısızlık yapmaması konusunda uyarmıştır. Yusuf (as) Aziz’in güvendiği ve her şeyini emanet ettiği en yakınlarından biri olmuş, hatta evladı gibi tuttuğu hatırı sayılı kimseler arasına katmış ve bu yüzden de atılan iftira sebebiyle Yusuf (as) en çok Azize karşı dürüstlüğünü ve iffetini ispatlamaya çalışmıştır.

İffet ve ahlakıyla Kur’an’da adı anılıp hayatı anlatılan Yusuf (as) dürüstlük ve erdemin temsilcisi olmuş ve Allah Yusuf kıssası üzerinden insanlara iffetli ve erdemli olmanın gerçek anlamının, insanın içinde kötü arzuların hiç uyanmaması değil, fakat bu arzu ve ayartmalara karşı uyanık olup, nefsin bu yönelimlerine tevessül etmemesi gerektiğini hatırlatmıştır.³⁷²

Yusuf (as)’un iffetiyle ilgili Kur’an’da ayetler şu şekilde buyrulur: “Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve “Haydi gel!” dedi. O da

³⁶⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 13, s. 183.

³⁷⁰ Mevdudî, *Tefhimu ’l-Kur’an*, c. 2, s. 449.

³⁷¹ Yusuf, 12/21.

³⁷² Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (çev.), İşaret Yayınları, c. 2, s. 456.

“(Hâşâ), Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!” dedi.

Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı.

İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: “Senin ailene kötülük etmek isteyen cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!”

Yusuf: “Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi” dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: “Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır.”

“Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.”

(Kocası, Yusuf’un gömleğinin) arkadan yırtılmış olduğunu görünce, (kadına): “Şüphesiz, dedi; bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.”

“Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun.”³⁷³

Yusuf (as) ikinci defa belki de kuyuda yaşadıklarına nazaran çok daha korkunç ve şiddetli bir musibetle karşı karşıya kalmıştı. Ne yaptığını bilen, kurnaz, cüretkar, karşısındakini tahrik edebilecek güce sahip, cinsi arzularının ve şehvetinin esiri olmuş bir kadın karşısında takınacağı tavırla zindana atılmayı göze alarak, vicdan hapsinden kurtulacağına bilinciyle hareket ederek bu tuzaktan kurtulmuştur. Bu iffetli davranış karşısında Yusuf (as)’a iftira edilerek zindana atıldığında bedeni esaret altında olsa bile yüreği özgür olacak, iffetini ayaklar altına atan kadın ise bedeni özgürce dışarıda olsa bile kendi yürek zindanında tutsak kalacaktır.

Kur’an’da yer alan ayetlere baktığımızda vezirin karısı gerçekten O’ndan murat almak istemiş ve O’nu arzulamıştı. Amacı sadece Yusuf (as)’un namus ve güvenini ölçmek, O’na yönelme ya da onu bu konuda sınamak için kurduğu bir tuzak değildi. O Yusuf (as)’a tamamen gönlünü vermiş ve ne olursa olsun onu elde etmek için bütün yolları meşru saymıştı. Yusuf (as)’un ona niyetlenmeyip, kadının arzu ve çabalarına uymaması onun erkeklik his ve kuvvetinin eksikliği ya da tabiatında bulunan bir noksanlıktan ötürü değil, iffet ve kemalinin büyüklüğünden kaynaklanmaktadır. Yusuf (as)’un içinde bulunduğu ortam öyle bir haldedir

³⁷³ Yusuf, 12/23-29.

ki iç ve dış bütün dürtü ve tahrikler hazırdır. Tüm engeller evin sahibesi tarafından ortadan kaldırılmış ve bütün sahne hazırlanmıştır. Allah'a olan saygı ve takvadan başka hiçbir engel yoktu. Helal bir iş olmuş olsaydı Yusuf (as) da karar vermiş ve bu işi yapmış olabilirdi. Fakat O'nun iffeti ve temizliği o kadar yüce ve karakter bakımından yüksek bir makamdaydı ki öyle hassas bir anda bile Allah'ın O'na verdiği basiret ve Rabbinin delili sayesinde çareyi, haramın çirkinliği karşısında yüzünü çevirip arkasına bile bakmadan odadan kaçmakta bulmuştu.³⁷⁴

Kadın tarafından Yusuf (as)'a gelen korkunç, çirkin, yıkıcı ve ahlaksız teklif ilk defa olamazdı. Bu kadar cüretkâr ve her şeyi göze alarak ileri gittiğine göre artık son ve en büyük davetlerden biriyle Yusuf (as)'u çıkmaza sokmuştu. Ayette “Gelsene” diye ifade bulan bu teklifin yapılması kadında böyle bir meyil ve arzunun olmasından kaynaklanır ki yoksa bu davetin hiçbirisi konu edilmezdi. Sarayda yanı başında gücü, kuvveti, delikanlılığı ve en mükemmel haliyle bir genç yaşamaktadır. Kendisinin de kadınlık haslet ve arzuları tekâmül edip olgunlaşmıştır. Bu şartlar göz önüne alındığında ayetlerde şahit olduğumuz iğrenç davetten önce, gizli, tatlı ve türlü yollarla defalarca bu tür ayartmaların yapıldığı muhakkaktır. Yusuf (as)'un bu teklifi derhal reddetmesi Allah'a olan bağlılığı ve Rabbinin O'na bahsettiği burhan sayesinde olmuştur. Yusuf (as) kadının fuhuş teklifini reddederken öncelikle Allah'ın kendisine verdiği nimetleri hatırlatıyor daha sonra da kocası Aziz'in yaptığı izzet ve ikramı hatırlatarak son kez Allah'tan korkmuyorsan kocandan kork uyarısı yaparak bu bataklıktan nefsinin kurtarmaya çalıştığı görülür.³⁷⁵ Ayrıca zina ya da ahlaksızlığın sadece kişinin kendisine yapılan alçaltıcı bir durum değil, aynı zamanda karşısındakine ve kendi ailesine karşı da yapılan bir kötülük olduğuna dikkat çekmiştir.

Azizin karısı yaptığı çirkin işe rağmen kocasıyla kapıda suçüstü yakalanınca kendini savunmak için yeniden saldırıya geçmiş ve “Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası ne olabilir?” ta'riz kabilinden kabul edilmesi gereken bu sözle yeniden saldırıya geçmiştir. Kadın içinden Yusuf(as)'un kendini savunmasını isterken, söylediği sözlerle de O'nun kendine saldırdığı iftirasında bulunuyordu. Kadın böyle söyleyerek Yusuf(as)'un namusunu lekeleyince, Yusuf (as) da bu iftirayı reddederek kendini savunmak zorunda kaldı. İlk başta kadını ele verip ifşa etmek istememiş susmayı tercih etmiş fakat daha sonra can ve namusuna iftira atılınca hiç tereddüt etmeden kendini savunmuş ve işin iç yüzünü açıklamıştır.³⁷⁶ Bu da O'nun haksızlık ve iftira konusunda karşısındaki kim olursa olsun hakikati dile getirmekten korkmayan, cesur bir yapıda olduğunu gösterir.

³⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 470.

³⁷⁵ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 384; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 470.

³⁷⁶ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, s. 1146.

Bütün hakikat delilleriyle ortaya çıktıktan sonra yine de Yusuf (as)'a zindana hapsedilmek ve sabretmek düşmüştür. Efendisi aldığı bir kararla saray kadınlarını susturmak ve siyasi otoritesini şaibeden korumak adına suçsuz olduğunu bildiği halde Yusuf (as)'un zindana atılmasına razı olmuş ve karısının yaptığı ahlaksızlığa sessiz kalarak bu durumu onaylamıştır. Kur'an'a göre Yusuf (as) efendisi kendisini suçlu bulduğu için değil, fakat karısına karşı uysal ve zayıf davranan efendisinin kişilik zaafının kurbanı olarak hapse atılmıştır.³⁷⁷

Yusuf (as) tüm bu olaylar karşısında, sonu zindana çıksa da tevazu ve tevekkülünü yitirmemiş, aynı zamanda ilkeli, ahlaklı ve iffetli yaşantısından ödün vermemiştir. İbrahim peygamberin bedeni ateşle sınandığı gibi Yusuf peygamberin de iradesi ateşle imtihan edilmiştir. Tıpkı atası İbrahim(as) gibi Yusuf (as) da bu imtihanı kazanmıştır. Benliğini şehvetine esir etmiş bir kadının tuzaklarından korunmayı bilmiştir.

Allah dışında itibar ve mevki arayanlar buldukları yerde kralın en yakını bile olsalar tutsak hayatı yaşarlar ve yürekleri pranga altında kalır. Özgür olup hayâsızca yaşamaktansa, onur ve izzetini koruyarak kendisi için zindanı tercih etmiş böylece hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde arşın gölgesinde gölgelenecek olan yedi sınıftan biri olmaya mazhar olmuştur. Peygamber Efendimiz (sav) bir hadisi şeriflerinde bu konuyla ilgili şöyle buyurmuştur:

Yedi kimse vardır ki hiçbir gölgenin bulunmadığı sadece Allah'ın gölgesinin bulunduğu bir günde Allah onları kendi özel gölgesinde gölgelendirecektir. Bunlar adil olan hükümdar, Rabbine ibadet ederek yetişen genç, kalbi mescitlere bağlı olan kişi, Allah için birbirini sevip, Allah için bir araya gelen ve Allah için ayrılan iki kişi, asalet ve güzellik sahibi bir kadın kendisini davet ettiği halde “Ben Allah'tan korkarım” diyerek onu reddeden kişi, sadaka verirken sağ elinin verdiğini sol eline hissettirmeyecek şekilde gizlice sadaka veren kişi ve kimsenin olmadığı yerde Allah anarak gözyaşı döken kişidir.³⁷⁸

3.4.5. Zindanın Karanlığını Rüya Tabirleriyle Aydınlatması

Allah, Yusuf (as)'a gençlik çağına ulaştığında, her şeyi hem fiziksel hem de psikolojik olarak en yoğun yaşadığı dönemde, hüküm, hikmet, karar verme yeteneği ve basiret verdiğini buyurur. Gençlik yıllarını geçirdiği muhit düşünüldüğünde sürekli etrafında dolanan meraklı bir kadın, politikacı bir efendi ve sarayda her türlü ahlaksızlığın yapılabileceği ve bundan dolayı da kimsenin sorguya çekilmediği bir ortamda Yusuf (as) kendini korumuştur. Dini ve

³⁷⁷ Esed, *Kur'an Mesajı*, c.2, s. 463.

³⁷⁸ Buhari, K.el-Ezan, *Sahih*, bab: 36, K. ez-Zekat, bab:91, Hadis no: 1031; Tirmizi, K. ez-Züht, bab: 53, Hadis no: 2391

ahlaki anlamda, çocukken babasından aldığı terbiye ve dini eğitimden başka bir eğitim almamış olmasına rağmen ahlak ve erdemden ayrılmamış, Allah'ın hüküm ve ilim vermesi sayesinde de her türlü tuzağa karşı uyanık olmayı başarmıştır. Bu yüzden Yusuf (as)'un karşısına Züleyha değil Mısır'ın aristokrat efendilerinin tüm hanımları toplansa Yusuf (as)'u da kendi meclislerine çağırsalar dahi kurdukları tuzaklara karşı Yusuf (as)' da var olan kendini haramdan sakınma iradesi sayesinde onların hilelerini boşa çıkarılacağını ispatlamıştır. Nihayet bunu Aziz'in hanımı yapmış hüsrana uğramış, Yusuf (as)'un güzelliği karşısında kendinden geçip elindeki bıçakla kendini yaralayanlar O'ndan bir murat alamamışlardır. Allah Kur'an'da bu konuyla ilgili şöyle buyurur:

“(Yusuf): “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!” dedi.”

“Rabbi onun duasını kabul etti ve hilelerini ondan uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi işiten, pekiyi bilendir.”

“Sonunda (Aziz ve arkadaşları) kesin delilleri görmelerine rağmen (halkın dedikodusunu kesmek için yine de) onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.”³⁷⁹

Yusuf (as)'un masumiyeti ve kadınların ahlaksızlığı tüm çıplaklığıyla ortaya çıktıktan sonra ülke çapında bir skandala mahal vermemek için tek bir çare kalıyordu o da aristokratların ve burjuvanın iktidarının bekası için bir kurban vermek: Bu kurbanı da belirlemişler ve Mısır'ın yüksek sosyete sınıfı ahlaki olarak en alt seviyeye düşmüş, çokbilmiş saraylı bürokrat hanımlarının yaptığı iffetsizliği örtbas etmek için mahkemeye bile gerek görmeden Yusuf (as)'a zindanı reva görmüşlerdir.³⁸⁰

Yusuf (as)'un zindan yıllarının anlatıldığı ayetlerde hayatıyla ilgili tafsilatlı bilgi verilmez, sadece O'nun takvası, isyana geçit vermeyen sabrı ve aynı zamanda zindanı bile medreseye çevirip, dini inancı bozuk, hükümdarlarını ilahlaştıran, Allah'a ait olan Rububiyet sıfatını krallara atfeden bu suretle onların firavun kesilmelerine sebep olan zihniyetlere karşı verdiği mücadele anlatılır.³⁸¹ Yusuf (as)'un tebliği ayetlerde şu şekilde ifade edilir:

“Ey benim zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı birçok tanrılar mı daha hayırlı, yoksa her şeye hâkim ve galip olan bir tek Allah mı?”

“Sizin Allah'ı bırakıp da o taptıklarınız, sizin ve atalarınızın uydurduğu birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Bunlara tapmanız için Allah hiçbir delil indirmiş değildir.

³⁷⁹ Yusuf, 12/33-35.

³⁸⁰ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 2, s. 458.

³⁸¹ Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 398.

Hüküm ancak Allah'a aittir: O, size, kendisinden başkasına tapmamanızı emretti. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”³⁸²

Yusuf (as) zindanda haksızlık ve zulümle umutları kesilmiş bela ve sıkıntılarla baş başa kalmış insanlarla karşılaştı. Onlara moral veriyor, üzüntüsü olanları teselli ediyor, hastaları ziyaret ediyor, yaralıları tedavi ediyordu. Onlarla kurduğu dostluk ve samimiyet karşısında herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Onlarla sadece ilgilenmekle kalmayıp aynı zamanda yüreklerini de fethederek onlara Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ediyordu. Yukarıdaki ayetler incelendiğinde onun muhataplarının durumunu bilip ona göre çözüm üreten ayrıca onları ikna edici özelliğe sahip bir karakterde olduğu görülür. Yeri ve zamanı geldiğinde ülkeye yönetici olup tebaasında yaşayan insanları anlayabilmesi için, sarayı ve erkânını tanıdığı gibi, ezilmiş, işkence görmüş halkın mustaz'af kesiminin de dertlerini ve yaşadıklarını bilmesi gerekiyordu. Allah bu konuda bilgi ve donanım sahibi olması için karşısına böyle bir imkân çıkarmıştı. O'nun zindan arkadaşlarından biri de hükümdarın fırıncısı ve sakisiydi. Yusuf (as) diğerleriyle dost olduğu gibi onlarla da dost olmuş, onların da güvenini kazanmıştı. Yusuf (as)'ın zindandaki varlığı herkesi memnun ettiği gibi onları da memnun ediyordu ve zindan arkadaşları Yusuf (as)'la teselli buluyorlardı.³⁸³ Allah bu konuda şöyle buyurur:

“Zindana onunla birlikte iki delikanlı daha girdi. Birisi dedi ki: “Rüyada kendimi şarap sıkarken gördüm”. Öteki de dedi ki: “Ben de başımın üstünde ekmek taşıdığımı, kuşların da ondan yediğini gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.”

Yusuf dedi ki: “Size yiyecek olarak verilecek bir yemek gelmeden önce onun tabirini size bildiririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdenidir. Çünkü ben Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim.”³⁸⁴

Zindan arkadaşlarının Yusuf(as)'a olan güven ve samimiyetleri iyice artmıştı. O'nun iyilik ve hayırda öncü birisi olduğunu anladıkları gibi, rüya tabiri konusunda da liyakat sahibi olduğunu öğrenmişler, o yüzden gördükleri rüyanın yorumunu anlatmakla kendilerine iyilik yapmasını istemişlerdir. Yusuf (as) onlara rüyalarının tabirini söylemeden önce onları Allah'ın birliğine ve hidayete davet etmiştir. Nitekim peygamberlerin, hidayet ve irşat ehlinin takip ettiği metot böyledir. Peygamber evinin ferdi olan Yusuf (as) tebliğine ataları İbrahim (as), İshak (as) ve babası Yakup (as)'u anarak başlar. Böyle yapmakla onların hakikate olan

³⁸² Yusuf, 12/39-40.

³⁸³ Kurtubî, *El-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, c. 9, s. 285.

³⁸⁴ Yusuf, 12/36-37.

ihtiyaklarını, dinleme isteklerini ve O'na olan güvenlerini pekiştirmek için böyle yapmıştır.³⁸⁵ Ayyette bu husus şu şekilde ifade edilir:

“Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub’un dinine uydum. Bizim, Allah’a hiçbir şeyi ortak tutmamız olmaz. Bu, bize ve insanlara Allah’ın bir lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmezler.”

“Ey benim zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı birçok tanrılar mı daha hayırlı, yoksa her şeye hâkim ve galip olan bir tek Allah mı?”

“Sizin Allah’ı bırakıp da o taptıklarınız, sizin ve atalarınızın uydurduğu birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Bunlara tapmanız için Allah hiçbir delil indirmiş değildir. Hüküm ancak Allah’a aittir: O, size, kendisinden başkasına tapmamanızı emretti. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”³⁸⁶

Allah Kur’an’da Yusuf (as)’un çocukluk ve gençlik dönemlerini anlatırken onu manevi derecesi yüksek biri olarak takdim etmiş, fakat Allah tarafından gelen vahyi tebliğ ettiğini, peygamberlik yükümlülüğünü gösteren hiçbir imada bulunmamıştır. Burada zindan arkadaşlarına sunduğu tebliğden çıkarılan sonuca göre, bu dönemlerin bir hazırlanma dönemi olduğunu ve nübüvvetin Yusuf (as)’a zindanda verildiği görülür; dolayısıyla onlara yaptığı bu konuşma peygamber sıfatıyla yapılan ilk konuşmasıdır. Aynı zamanda bundan önce başına gelenlere sabretmiş, hiçbir şekilde İbrahim (as) ve diğer peygamberlerle olan münasebeti hakkında bilgi vermediği halde, zindanda evrensel çağrının yolcuları olan atalarından bahsedip hepsinin aynı davanın erleri olduğunu vurgulamıştır. Bunu yaparken de tebliğdeki usul ve yöntemi de en güzel şekilde kullanmıştır. Tebliğ yaparken ilk önce imana ilişkin ayrıntıları ve itikadi düzenlemeleri sunmamış, iman edenle etmeyeni yani tevhid ile şirki birbirinden ayıran en temel esas üzerinde durmuştur.³⁸⁷

Arkadaşlarının rüyalarını yorumlayan Yusuf (as) zindandan kurtulup kralın hizmetlisi olacağını düşündüğü kişiye çıktıktan sonra mutlaka kendisini efendisine hatırlatmasını tembih etmiştir. Çünkü Yusuf (as) zindana atıldığında kralın bir şekilde yanıtıldığını, eğer hakikat kendisine anlatılırsa yaptığı hatayı fark edeceğini umar. Bu planı yapanların alelade bir oyunla değil bilakis sinsice ve ustaca kurdukları tuzakla kendisini zindana mahkûm ettirdiklerini düşünmektedir. Fakat zindan arkadaşı mahpustan çıktıktan sonra şeytan ona Yusuf (as)’u

³⁸⁵ Beydavî, *Envaru’l Tenzil ve Esraru’t-Te’vil, Beydâvî Tefsiri*, Abdülvehhab Öztürk (ter.), Kahraman Yayınları, c. 3, s. 20-21.

³⁸⁶ Yusuf, 12/38-40.

³⁸⁷ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, c. 2, s. 462-463.

hatırlaması gerektiğini unutturmuştur. Ta ki kral kimsenin anlam veremediği ya da vermek istemediği bir rüya görene kadar.³⁸⁸

“Ey benim zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine yine şarap sunacak. Diğeri de asılacak, kuşlar başından yiyecekler. İşte öğrenmek istediğiniz iş böylece halloldu.”

“Yusuf, hapisten kurtulacağına inandığı o ikiden birine dedi ki: “Beni efendinin yanında an”. (Benden söz et ki, beni kurtarsın). Fakat Şeytan, ona, efendisinin yanında anmayı unutturdu. Bu yüzden Yusuf, daha yıllarca zindanda kaldı.”³⁸⁹

Mısır kralının rüyası Allah Teala'nın Yusuf (as)'un hapisten izzet ve ikram ile çıkmasına sebep olarak takdir buyurduğu bir rüyadır. Kral bu rüyayla korkmuş, ne yapacağını bilemeden şaşkınlık içinde tüm devlet erkânını toplamış, onlardan rüyanın yorumunu yapmalarını istemiş işte tam da bu sırada zindan arkadaşı Yusuf (as)'u hatırlamıştır. Zindana gidip rüyanın yorumu Yusuf (as)'un tabir ettiği şekilde krala anlatılınca kral, Yusuf(as)'un faziletini, ilmimi, rüyasına güzel bir şekilde muttali olduğunu ve tebaasında bulunan halktan erdem ve ahlak olarak yüce biri olduğunu anladı. O yüzden adam göndererek Yusuf (as)'un zindandan çıkarılıp kendisine getirilmesini emretti. Elçi bu haberi getirdiğinde yıllarca özgürlüğün hasretini çekmiş, işlemediği suçtan ötürü iftiraya kurban gitmiş birinin o anda zindanı arkasına bile bakmadan terk edeceği yerde Yusuf (as) kralın ve bütün halkın kendisine nispet edilen bu suçtan ötürü haksızlıkla zindanda tutulduğunu ve ırzının temiz olduğunun anlaşılmadan zindanı terk etmeyi kabul etmedi.³⁹⁰ Kralın rüyası ve bu rüyanın yorumu karşısında Kralın tutumu ayette şu şekilde ifade edilir:

“Bir gün melik (hükümdar) dedi ki: “Ben rüyamda yedi cılız ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Siz rüya tabir edebiliyorsanız benim bu rüyamın tabirini bana bildirin.”

“Dediler ki: “Rüya dediğin şey karmakarışık hayallerdir. Biz ise böyle karışık hayallerin yorumunu bilemeyiz.”

O ikiden kurtulmuş olanı nice zamandan sonra hatırladı da dedi ki: “Ben size o rüyanın tabirini haber veririm, hemen beni gönderin.”

“Ey Yusuf, ey doğru sözlü! Bize şunu hallet: Yedi semiz ineği, yedi cılız inek yiyor. Ve yedi yeşil başakla diğeri yedi kuru başak. Umarım ki, o insanlara doğru cevap ile dönerim, onlar da (senin kadrini) bilirler.”

³⁸⁸ Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. 5, s. 26.

³⁸⁹ Yusuf, 12/41-42.

³⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, s. 1158.

Dedi ki: “Yedi sene eskisi gibi ekeceksiniz, biçtiklerinizi başağında bırakınız, biraz yiyeceğinizden başka.”

“Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önceki biriktirdiklerinizin biraz saklayacağınızdan başkasını yiyip bitirecek.”

“Sonra da onun arkasından yağışlı bir sene gelecek ki, halk onda sıkıntıdan kurtulacak, (üzüm, zeytin gibi mahsulleri) sıkıp faydalanacak.”

O hükümdar “Onu bana getirin” dedi. Emir üzerine Yusuf’a gönderilen adam yanına gelince, Yusuf ona dedi ki: “Haydi efendine geri dön de, ona sor bakalım, o ellerini kesen kadınların maksatları ne imiş? Hiç şüphe yok ki, Rabbim, onların oyunlarını çok iyi bilir.”³⁹¹

Yusuf (as) zindanda kaldığı sürece, kralın onunla ilgili gerçeği bir gün mutlaka öğreneceğine olan ümidi, akıllı, sabırlı ve kararlı bir kimseye yakışan hareket tarzıdır. Bir gün suçsuzluğunun mutlaka ortaya çıkacağını biliyordu fakat eğer Yusuf (as) zindandan çıkması için kendine haber geldiğinde, hemen zindanı terk etseydi belki de kralın aklında o iftiraya dair şüphe kalacaktı. Yusuf (as) hakikatin araştırılmasını talep etmekle kendisine uygulanan töhmetten kurtulup, adının o kirli işle anılmasına engel olmuştur. Zindandan çıkarılması için ferman buyrulduğu halde gerçek ortaya çıkmadan zindanı terk etmeyeceğini söylemesi, hakkında söylenen her şeyin yalan ve iftira olduğuna delildir. Kraldan kadınları çağırıp neden böyle bir iftiraya tevessül ettiklerinin sorulmasını istemesi de onun son derece temiz ve iffetli olduğuna delalet eder. Kralın kadınları çağırıp kendi suçsuzluğunu itiraf etmeden çıkmayacağını söylemesi, belki de “Efendine benden bahset”³⁹² diye arkadaşına tembihte bulunmasını gereksiz ve aceleyle verilmiş bir karar olduğunu düşünmüş olabileceğinden, kralın kendisini kabul edip etmemesine karşı aklında hiçbir iltifatın kalmadığı, kalbinde Allah’tan gayri kimseden yardım beklemediğinin göstergesidir.³⁹³ Yusuf (as) ile ilgili ayetlerden O’nun kendinden emin, yüksek ruhlu, asil, izzet ve onur sahibi bir kişiliğin, sabırlı tavrı sayesinde kimliğe dönüştüğü görülür.

Soruşturma ve delillerin ortaya çıkışı, özellikle soruşturma talebinin Yusuf(as)’dan gelmesi halkın dikkatini O’nun üzerinde yoğunlaştırmış bu da Yusuf (as)’un ülke çapında isim yapmasına yol açmıştır. Kralın getirilmesini emretmesine rağmen bu kadar ciddi bir durumda Yusuf (as)’un bu karara şartlı yaklaşması herkesi meraka boğup soruşturmanın seyrini onlarında ilgi ve merakla takip ettiklerini gösterir.³⁹⁴ Ayrıca Yusuf (as) tüm bu süreç içinde krala maiyetindeki bürokratların gerçek yüzünü ortaya çıkararak ülkeyi yöneten bir

³⁹¹ Yusuf, 12/43-50.

³⁹² Yusuf, 12/42.

³⁹³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, c. 13, s. 255-256.

³⁹⁴ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, c. 2, s. 468-469.

idarecinin halkının ve bürokrasi de söz sahibi kişilerin ve tebaasının hal ve hareketlerinden sorumlu olması gerektiğini hatırlatır.

Yusuf (as)'un herkesi kendine hayran bırakan rüya tabirinden sonra fedakârlık sırası krala gelmiştir. Kral Yusuf (as)'un arzusunu yerine getirir ve kadınları toplayarak işin iç yüzünü öğrenmek ister. Çileden kurtulmak için acelesi yoktur çünkü Yusuf (as)'un. Hakikate bu kadar yaklaşmışken özgürlüğün cazibesine kanmaz. Rabbani edep ve terbiye sayesinde insan-ı kâmil olma yolundaki yolculuğunda emin adımlarla ilerlemektedir. Emniyet dolu bir kalpte telaş ve acelenin olmayacağını farkındadır.

Hükümdarın kapalı kapılar arkasında dönen dolaplardan haberdar edilmesi gerekiyordu ve Allah bunu Yusuf (as) vesilesi ile yapacaktı. Kral tüm kadınları toplar ve sanki onların yaptıklarını daha önceden haber almış gibi davranır. Olayı örtbas etmelerine müsaade etmemek ve gerçeği ortaya çıkarabilmek için onları peşinen suçlu gibi kabul ederek söze başlar. Böylece huzura çıkarılan kadınlar suçlandıkları şeyi inkâr etmeye yol bulamamışlardır. Bu sırada Yusuf (as)'u çok seven kadın ondan hiçbir yakınlık görememesine rağmen ileriye doğru atılır ve ona kavuşacağına rağmen ümidi olmamasına rağmen onu gönülünden çıkaramadığını, yüreğinin derinliklerinde ona olan aşk ile ne ismini ne de akılları durduran yüzünü unutamadığını itiraf eder. Kalbi hala Yusuf diye çarpmaktadır ve bu kadar zaman sonra bile Yusuf(as)'un kendisini takdir etmesini ve ilgi göstermesini beklemektedir. Aradan yıllar geçmesine rağmen yüreği onda meftun kalmıştır. Aynı zamanda Yusuf (as)'un akidesinin kadının kalbinde yer yapıp onu iman çerçevesi içine aldığı da görülür. Kadın bu şahitliğinin kendi aleyhine bir takım üzücü sonuçlar ve dedikodular doğuracağını farkındadır ama bunu hiçbir şekilde umursamaz. Bir şekilde kendine ram edemediği Yusuf (as)'un suçsuz olduğunu söyleyerek hükümdar ve halkın nezdinde bütün suç ve ithamlardan Yusuf(as)'un beri olduğunu itiraf eder. Suçsuzluğu ispatlanan Yusuf (as) kendinden emin bir şekilde halk nazarındaki onur ve iffetini yeniden kazanmıştır. Zindan da kurtuluşu için haber geldiğinde O, diktatörlerin huzurunda secde eden dalkavuklar gibi, minnettarlık duyarak hükümdara secde etmemiş, onur ve izzetini koruyarak gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁹⁵ Allah bu konuda şöyle buyurur:

“Hükümdar, o kadınlara “Derdiniz neydi ki, o vakit Yusuf’un nefsinden murad almaya kalktınız?” dedi. Onlar “Hâşâ, Allah için, biz onun aleyhinde hiçbir fenalık bilmiyoruz” dediler. Aziz’in, karısı da: “Şimdi hak ve hakikat olduğu gibi ortaya çıktı. Aslında onun nefsinden ben murad almak istedim. O ise şüphesiz doğrulardandır.” dedi.

³⁹⁵ Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, c. 8, s. 413-414.

(Yusuf dedi ki): “İşte bu şunun içindir: Bilsin ki, ben ona arkasından hainlik etmedim. Gerçekten Allah hainlerin hilesini başarıya ulaştırmaz.”

“Ben yine de nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmetiyle acıdığı koruduğu müstesna. Muhakkak ki, Rabbim bağışlayıcı ve merhametlidir.”

Hükümdar dedi ki: “Onu bana getirin, kendime tahsis edeyim.” Sonra onunla konuşunca da: “Sen bugün yanımızda gerçekten büyük bir mevki sahibisin, güvenilir birisin” dedi.”³⁹⁶

Yusuf (as) kraldan hazinelerin başına geçme istediği ile tam bir hak talep etmiştir. Allah tarafından memur olduğu hak ve adalet hükümlerinin uygulanmasına bir vesile bulmak için bu taleple o görevin yerine getirilmesine teşebbüs etmiştir.³⁹⁷

O da, ona dedi ki: “Beni bu ülkenin hazineleri üzerine getir. Çünkü iyi korurum, iyi bilirim.”

“Ve işte biz böylece Yusuf’u o yerde temkin ettik (yerleştirdik). Neresinde isterse orada makam tutuyordu. Biz rahmetimizi dilediğimize nasip ederiz. Ve iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz.”³⁹⁸

Yusuf (as)’un kendi kabiliyet ve yeteneklerinin farkında olması O’nun en önemli özelliklerindedir. Bunu zindanda arkadaşlarının rüyasını yorumladıktan sonra, zindan arkadaşına efendisinin yanına gittiğinde ona kendisinden bahsetmesini tembih etmesinden ve aynı zamanda zindandan çıktıktan sonra da krala kendisini hazinelerin başına geçirmesini teklif etmesinden anlaşılır. Çünkü Yusuf (as) için kendisinin kralın birinci adamı olmaktan çok Allah katındaki değeri önemlidir. İktidar olup sarayda hazineden sorumlu olduğu dönemde Yusuf (as) enerjisini ve gücünü zindana atılmasına sebep olan yöneticilerin ve bu iftiraya sessiz kalan halkın geleceği için harcar. O daha zindandayken bile kralın rüyasını duyduğunda hemen çözüm yolları ve alternatifler düşünüp geleceğe dair planlar yapar. Ülkeyi bekleyen kıtlık yıllarında alınması gereken tedbirleri düşünür. Halkına, ülkesine ve insanlığa karşı sorumluluk sahibi birisi olarak yapılması gereken icraatları planlar. Bu düşünceye onu yöneltten amil ise efendisi Mısır Aziz’inin yanında yetişmesi ve ondan idarecilik, ülke menfaatleri, ekonomi ve maliyenin yönetimi hakkındaki derin gayret ve çalışmalarından etkilenmesi hususudur. Yusuf (as) böyle bir zamanda kendine iftira atanların yaptıkları

³⁹⁶ Yusuf, 12/51-54.

³⁹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 4, s. 488

³⁹⁸ Yusuf, 12/55-56.

haksızlık ve zulmü düşünüp intikam almaya kalkışmaz. Bu da Yusuf (as)'un yapılan kötülük ve haksızlıkları unuttuğunu değil, fakat onları affettiğinin delilidir.

3.4.6. Evlat Hasretinin Gönderilen Gömlek İle Teskin Edilmesi

Yusuf (as)'un karakter özelliklerinin anlatıldığı Yusuf suresinde O'nun iktidar olduktan sonra da hak ve adaletten ayrılmadığı görülür. Hükümdar Mısır'ın yönetim işini Yusuf (as)'a bırakmış, O'nu vezir olarak atamış ve her konuda tam yetki vermiştir. Yusuf (as) artık ülkenin ikinci adamı olmuştur.³⁹⁹ Yusuf (as)'da kendisine tevdi edilen bu görev esnasında maiyetindeki tüm insanlara karşı hak ve adaletle davranmıştır. Kralın rüyasını da yabana atmayan Yusuf (as) bu rüyanın hikmetini anlamış ve ona göre hareket etmiştir. İnsanlara tarlalarını sürüp, düzeltmelerini, hiç boş tarla kalmayacak şekilde ekin ekmelerini emreder. Hasat zamanı geldiğinde meyve ve tahıllar toplandığında, bu mahsuller daha önce inşa edilen soğuk hava depolarında muhafaza edilmek üzere yerleştirilmiştir. Bütün bu işlerin hepsi tarım ve ziraatla uğraşan halkın her aşamasında bilinçlendirilmesi ile mümkün olmuş Yusuf (as) her merhaleyi tek tek insanlara anlatarak gerekli hatırlatmaları yapmış ve işin her aşamasını sonuna kadar bizzat takip etmiştir. Halkın bu gayretlerinden sonra devlet olarak yönetimin yapması gerekenler konusunda da yetkili mercilere emir vererek, mahzenlerin yapılması ve mahsulün yerleştirilmesiyle de ilgilenmiştir. Bu çalışmalar yedi yıl boyunca sürmüştür. Sadece yönetici olarak halkın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını değil aynı zamanda bir peygamber olarak onların dini ve ahlaki tebliğ faaliyetlerini de yürütmüştür.⁴⁰⁰ Bütün bu anlatılan hususlar Yusuf (as)'un ileri görüşlü ve insanlara değer veren birisi olduğunu, ülke menfaatini her şeyin üstünde tuttuğunu gösterir.

Gerçekten de bolluk ve refahın ardından zor zamanlar gelir ve Yusuf (as)'un tasarrufları sayesinde halk kıtlıktan etkilenmediği gibi civar memleketlerden gelenlere de yetecek kadar erzakları bulunmaktadır. Kendine verilen görevi hakkıyla yerine getiren, aynı zamanda peygamberliğinin farkında olan bir kimsedir.

Bolluk senelerinin ardından gelen kıtlık yıllarında kuraklık bütün ülkeyi sarmış hatta Yusuf (as)'ın babasının ve kardeşlerinin yaşadığı Ken'an iline kadar ulaşmıştır. Yusuf (as) depolara uygun bir şekilde dizayn ettiği mahsullerin sevk ve idaresinde de bizzat kendisi bulunmuştur. Dışardan erzak istemek için gelenlere ulaştırılacak yardımın kendisinden habersiz asla verilmemesini emretmiş ve bu yardımları dağıtırken her kişiye senede bir deve yükünden fazla yiyecek verilmemesini karara bağlamıştır. Yiyeceklerin dağıtımında

³⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l- Kur'an*, c. 5, s. 33.

⁴⁰⁰ Kurtûbî, *El-Camiu li-Ahkamu'l-Kur'an*, c. 9, s. 328.

kendisinin bilgisi olmadan asla ihtiyaç sahibine verilmesini uygun görmemiştir.⁴⁰¹ Bundan sanki Yusuf(as)'un gelmesini beklediği birilerinin olduğu anlaşılır, sanki Yusuf (as) kardeşleriyle bir gün mutlaka bir şekilde karşılaşacağını düşünüyor ya da ümit ediyordu. O yüzden babası gibi O'da asla Allah'tan ümidini kesmemiş, babasına ve kardeşine kavuşacağı günleri bekliyordu.

Aradan geçen yıllara rağmen babasına kavuşacağı günü sayan Yusuf (as) nihayet sahnede yerini almış ve tüm canlılığıyla ayetlerin ışıkları sanki O'na çevrilmiştir. Yusuf (as)'un kardeşleri Mısır'ın çok uzaklarından, Ken'an ilinden, hangi gerçekle yüzleşeceklerinden habersiz bir şekilde Mısır Azizi'nin karşısında el pençe divan durmuşlardır. Yıllar geçse de Yusuf (as) kardeşlerinin yüzünü unutmamış, onları hemen tanımış fakat kardeşleri tahtlar üzerinde, tahmin edemeyecekleri makam ve kıyafetler içerisindeki Yusuf(as)'u tanıyamamışlar, sarayın ışık huzmeleri onların akıllarını başlarından almıştır. Tüm bu sıcak, rahat, lüks ve şatafat içindeki sarayda kendilerinden geçmişler ve karşılarında kendileriyle ünsiyet kuran Aziz'e karşı tüm sırlarını dökmüşlerdir.⁴⁰²

Yusuf (as)'un amacı, kardeşleriyle karşılaşınca acele davranıp kim olduğunu açıklayarak bir an önce bu ayrılığı bitirmek değil bilakis muhataplarına unutulmayacak dersler vermektir. Kardeşlerine karşı gerekli izzet ve ikramı gösteren Yusuf (as) onlarla yaptığı konuşmada sözü bir şekilde kardeşine ve babasına getirmiştir. Bunu yaparken de onları şüphelendirip, kendini ele vermemeye çalışmıştır. Onlarla yaptığı konuşma sonunda erzak almak için getirdikleri ücreti de yüklerinin içine koyarak geri gelmek için öne sürebilecekleri mazeretlerini de ortadan kaldırmıştı.⁴⁰³ Yusuf (as) onların gıda maddelerini almak için geri gelmelerini istiyordu. Böyle yapmasının sebebi onları geri getirmek için bir teşvikti. Zira onlara kendini tanıtip, olayın iç yüzünü açıklığa kavuşturmak.⁴⁰⁴ Bir başka rivayette ise Yusuf (as)'un kardeşlerinin yiyecek almak için getirdikleri eşyalarını da yüklerinin içine koymasını uşaklarına emretmesinin sebebi, yiyecek karşılığında babası ve kardeşlerinden bir bedel almaktan sakınmasıydı.⁴⁰⁵ Onlara izzet ve ikramda cömert davranan Yusuf (as) bir daha ki sefere kardeşlerini getirmezlerse hiçbir yardım yapılmayacağını söyler.

Memleketlerine dönen kardeşler bir şekilde babalarını razı etmişler, kardeşleri Bünyamin'i de yanlarında götürme kararı almışlardır. Ayetlerde Yakup (as)'un çocuklarının karakter özelliklerini çok iyi okuyan bir baba olduğu görülür. Çünkü daha küçükken Yusuf'a

⁴⁰¹ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Dr. Bekir Karlığa, Dr. Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1985, c. 8, s. 4109.

⁴⁰² Kutup, *Fizilali'l-Kur'an*, c. 8, s. 449-450.

⁴⁰³ *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 3, s. 242-243.

⁴⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l- Kur'an*, c. 5, s. 36.

⁴⁰⁵ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, c. 8, s. 4110.

yaptıkları kötülüğü hissetmiştir de O şöyle demiştir:” Bu nasıl bir kurttur da gömleğe hiç zarar vermeden içindekini yemiş.”⁴⁰⁶ Bu yüzden Bünyamin’i de onlarla beraber Mısır’a göndermemek için diremiştir. Çünkü onlara ikinci bir kez daha güvenip Bünyamin’i de kaybetmek istemediğinden, Yusuf (as)’tan sonra kendine can yoldaşı olan oğlunu onlara emanet etmek istememiştir. Fakat sonunda Allah adına onlardan söz almış, gerekli uyarı ve ikazları yaptıktan sonra da Allah’a tevekkül ederek gitmesine izin vermiştir.

Bir şekilde babalarını ikna eden Yusuf (as)’un kardeşleri yanlarına Bünyamin’i de alarak daha fazla erzak almak hesabıyla Mısır’a giderler. Uzun bir aradan sonra Yusuf, Bünyamin’e kavuşmuş, iki kardeş yılların hasretini gidermiştir. Yusuf (as) Bünyamin’e kardeşlerinin kendisine yaptıklarını anlatarak küçük bir çocukken yaşadıklarını yeniden hatırlatmıştır. Buna karşılık Bünyamin’de kalpsiz ve merhametsiz üvey abilerinin babasına ve kendisine karşı yaptığı şirretlikleri anlatmıştır.⁴⁰⁷

Bütün bu olanlardan sonra Yusuf (as) bir plan yapar ve o plana göre kardeşi Bünyamin’i yanında tutmak ister. Fakat Mısır yasalarına göre küçük bir çocuğun yanında hukuki vasisi olan kardeşleri olduğu sürece O’nu alıkoyması imkânsızdır. Diğer taraftan kardeşlerinin babalarına verdikleri sözden ötürü Bünyamin’in kalmasını hiçbir şekilde kabul etmeyecekleri ortadadır. Tek çare Yusuf (as)’ın onlara kim olduğunu açıklayıp gerçeği söylemesidir fakat Yusuf(as) buna henüz hazır değildir.

Muhammed Esed “Kur’an Mesajı” adlı eserinde Yusuf (as)’un Bünyamin’in eşyalarının içine kralın su kabını koymasını şöyle açıklar: Kral’ın sahip olduğu her şey üzerinde tam bir tasarruf yetkisi bulunan Yusuf (as) Kral’ın su kabını gözde kardeşine gösterdiği özel yakınlık ve sevgiden dolayı onun yüklerinin içine hediye olması için koyar, bu durumu diğer kardeşlerin öğrenip Bünyamin’e zarar vermemesi için hizmetçilerden bile gizlice yapar. Hizmetçilerin böyle bir suçlamayı Yusuf (as)’un emrine dayanarak yaptıkları Kur’an’da hiçbir yerde geçmemektedir. Onların bu suçlamayı olayın akışı içinde yaptıkları düşünülmektedir. Su kabının kaybolduğu sırada Yusuf (as)’ın yanında Yakup (as)’ın oğullarından başka kimse yoktur. O’na verdiği armağanın Yusuf (as)’ın bile beklemediği bir şekilde kazara ortaya çıkması her şeyi bir anda değiştirir. Artık Bünyamin’in hırsızlık yaptığı gözükmemektedir ve İbrani yasalarına göre Yusuf (as)’ın onu tutsak olarak evinde tutması ve alıkoyması gerekmektedir. Olay Yusuf (as) tarafından bu kadar ustaca planlanmasa bile sonuç itibarıyla onun tahminlerinin üstünde seyretmiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, c. 3, s. 146.

⁴⁰⁷ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, c. 2, s. 481.

⁴⁰⁸ Esed, *Kur’an Mesajı*, c. 2, s. 473.

Burada Allah'ın tedbiren Yusuf (as)'a ilham ettiği planın tatbiki için kardeşini alıkoymak adına hareket etmiş, bunu yaparken sakin davranmış, heyecana kapılıp hem Bünyamin'i hem de kendi tehlikeye atmadan, keskin zekâsı yardımıyla da kardeşlerinin yükünden başlayarak aramaya koyulmuş böylece şüpheleri üzerine çekmemiştir. Yusuf (as)'un kardeşleri, Bünyamin'in yükünün içinde kralın su kabının çıkmasından sonra Yusuf (as) ve Bünyamin'e karşı kinleri artmış ve kendilerini hırsızlık töhmetinden kurtarmak için suçu onlara atarak kendilerini temizlemeye çalıştıkları görülür.⁴⁰⁹ Bu esnada da Yusuf(as)'un duruşu, sabrı ve tevekkülü dikkat çekicidir. O böyle bir iftira karşısında duygularını içinde saklayarak sessizliğini korumuş, her şeyi Allah'a havale etmiştir. Bu olayın ardından kardeşleri uzlaşma yolunu denemişler ve Bünyamin'in yerine içlerinden birini alıkoymalarını istemişler fakat Yusuf (as) yine ince bir ifadeyle onları hırsızlıkla itham etmeyip haksızlık edenlerden olmak istemediğini belirtmiştir.⁴¹⁰

Yusuf'un yanında kalan Bünyamin belki de hayatının en mesut anlarını yaşıyordu. Güven, huzur ve emniyet içerisinde abisiyle hasret gideriyordu. Fakat Yakup (as) Bünyamin'in de ayrılığını duyunca üzüntü ve kederi o derece artmıştır ki yüreğindeki kederi "Vah Yusuf'a olan hasretim vah!"⁴¹¹ şeklinde dile gelmiştir. Yusuf (as)'un yokluğundan sonra başına gelen bu musibet, var olan hüznünü daha da artırmış, acısını yeniden şiddetlendirip dayanılmaz hale getirmiştir. Yusuf (as) ile Bünyamin'in annesi bir olduğu için Yakup (as) Bünyamin'in her yüzüne baktığında Yusuf(as)'u hatırlıyor ve onunla teselli buluyordu. Onun yokluğu yürek yangınına artırmıştı. Oğulları Bünyamin'le ilgili ne kadar mazeret sıralarsa sıralasınlar, gerçeği tüm çıplaklığıyla anlatsalar dahi Yakup(as) onlara olan güvenini yıllar önce kaybettiği için, Bünyamin ile ilgili anlattıklarının hiçbirine inanmıyor ve onların yalan söylediklerini düşünüyordu. Yusuf(as)'un hayatta olup olmadığını bilmediğinden ötürü acısı şiddetlenmişti. Ağlaması ve hüznü artıp, keder ve ıstırabını taşıyamaz hale gelince, gözlerine ak düşmüştür. Artık hüznüyle baş başa kalan Yakup oğullarının ona acıyıp, akıl vermelerini istemez. İsteddiği tek şey Yusuf ve Bünyamin'in kendisine getirilmesidir. Çünkü onlardan ümit kesmemiş ve ilahi bir yardımla mutlaka onlara kavuşacağını ummaktadır.⁴¹²

Yakup (as) oğullarından son kez Yusuf (as)'u ve kardeşini aramalarını istemektedir. Onlardan bir haberin mutlaka kendilerine ulaşacağından emindir. Yusuf'un kardeşleri tekrar Mısır'a giderler. Bir yanda kıtlık ve kuraklığın perişan ettiği aileleri, hayvanları diğer yanda yüreklerini kasıp kavuran pişmanlık, çaresizlik ve vicdanlarını heba eden azap

⁴⁰⁹ Yusuf, 12/77.

⁴¹⁰ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 8, s. 457.

⁴¹¹ Yusuf, 12/84.

⁴¹² Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 13, s. 323-324.

içerisindedirler. Yusuf (as)'un karşısına çıktıklarında istekleri ilk önce zahiredir. İç yangınlarını söndürmeden yine basiretleri bağlanmış bir şekilde Bünyamin'in ya da Yusuf (as)'a yaptıklarının derdine düşmezler de önce alacakları az bir zahirenin peşine düşerler.

Yusuf (as) artık dayanamaz ve Mısır Vezirliği vasfını bir tarafa iterek onlara olan şefkat ve merhametinden ötürü onları incitmeden, yavaşça geçmiş zamanın loş bir anına götürür. Allah'tan ve kendilerinden başka hiç kimsenin bilmediği gerçekleri hatırlatır. Hayret ve şaşkınlıkla kulaklarında yankılanan bu sese dikkat kesilirler, daha önce dikkat etmedikleri çehreye, onun yüz hatlarına naifliğine, asaletine çevirirler tüm benliklerini. Tüm benlikleriyle, kalplerinin, kulaklarının ve gözlerinin şahitliğiyle küçücük Yusuf (as)'a kurdukları tuzağı hatırlayıp, kendilerini kuyunun başında hor ve hakir olarak bulurlar. Şaşkınlıklarından ağızlarından: “Yoksa, sen gerçekten Yusuf musun?”⁴¹³ sözü dökülür. Dehşet dolu bir sahne karşısında mahcubiyet ve eziklik içerisinde söyleyecek her sözün pişmanlıklarını ifade de aciz kalacağına farkındadırlar.⁴¹⁴

Derdi babasıdır Yusuf(as)'un ve kardeşleriyle konuşurken bir an önce sözün ona gelmesini bekler. Yılların ayrılığı, O'nun babasına olan hasretle yüreğini nasıl yakıp kavurduysa bilir ki bu acı Yakup (as)'un gözlerindeki ışığı almıştır. Babasına dertlerinin şifa bulması için kokusuyla yılların hasretini nihayete erdirecek gömleğini gönderir. Bilir ki babası bu kokuyu çok uzaklardan alacak ve gözleri bu müjdeyle şifa bulacaktır.

Yusuf (as) ailesine kavuşup, yıllar süren hasret ve çileli bir hayattan sonra kendi tahtına oturduğu babası, annesi ve kardeşlerinin yanında yüzünü kendini yaratana çevirir ve hamdini, niyazını ve şükrünü O'na yöneltir. İstikbal ortadadır Yusuf (as) sultan olmuş, Mısır'ın tüm hazineleri O'nun eline verilmiş, kardeşleri O'nun önünde eğilmiş, yaptıkları kabahatten ötürü pişman olmuşlardır. Fakat Yusuf (as) gerçek istikbalin ahiret yurdunda yaşanacağını bilinciyle hareket ederek, dua ve niyazını asıl makama sunar. Çünkü bilir ki eğer zindana girmemiş olsaydı zindandaki o iki kişiyle karşılaşmayacaktı. Rüyanın yorumunu yapabilmesi için o iki kişi ile karşılaşması gerekiyordu ve onlarla karşılaşmazsa, Kralın rüyası sayesinde ülkenin başına gelebilecek tehlikelerin farkında olmayacaktı. Eğer Yusuf (as) suçsuzluğunu kanıtlayıp zindana girmemiş olsaydı, kendi hayatı kurtulacaktı ama bir ülkenin geleceği heder olacak ve yüzlerce insan kıtlıktan ve yoksulluktan ötürü hayatını kaybedecekti. Allah'ın kaderi gerçekleşmiş Yakup (as)'a ve Yusuf (as)'a düşen de sabretmek ve tevekkül etmek olmuştur. Ve Yusuf(as)'un dilinden bu kadar nimetten sonra : “Ey Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri

⁴¹³ Yusuf, 12/90.

⁴¹⁴ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 8, s. 474.

ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni salihler arasına kat!”⁴¹⁵ duası dökülür.

Kur’an kıssaları tarihin ibret vesikalarıdır. Bu yol haritası aslında Allah’ın insanı muhatap alması ve onunla konuşmasıdır. Allah Teâlâ ümmi olan ve kendi vahyettiğinden başka bir şey bilmeyen Resulüne, Yusuf kıssasını tam da sosyal ve ekonomik boykotun zirveye ulaştığı, Mekkeli kardeşlerinin artık dünyayı Peygambere ve ashabına zindan ettiği bir dönemde teselli ve inşirah olsun diye indirmiştir. Bu kıssayı Allah Resulü (sav) hep yüreğinde diri tutmuştur. Bunu Mekke fethedilip Allah’ın vaadi gerçekleştiğinde⁴¹⁶ sarf ettiği şu sözlerden anlıyoruz. Mekke’yi bir kumandan edası ve kibriyle değil tevazu ve alçakgönüllülükle fetheden ve Mekke’ye tesbih ve hamd ederek giren Peygamber Efendimiz: “Benim sizin hakkında yapacağım iş tıpkı Yusuf’un kardeşlerine söylediği şu sözü gibi olacaktır: “Bugün size kınamak yok, Allah sizi affetsin! O merhametlilerin en merhametlisidir.”⁴¹⁷

3.5. HZ. MUSA’NIN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.5.1. Kur’an’da Hz. Musa’nın Kıssası

Eğitim ve öğretimin en önemli ayaklarından biri de bireyin kendisiyle özdeşleştirebileceği rol modeller bulma çabasıdır. Özellikle gençlik döneminde aile çevresinden uzaklaşan çocuklar kişilik gelişim dönemlerinde kendilerine yeni bir çevre ve model kişilik arayışı içine girerler. İşte tam da bu noktada kıssaların çocukların ve gençlerin hayatlarında örnek almaları gereken rol modelleri olarak ne kadar önemli olduğunu görülür. Musa(as)’ın kıssası da ibret ve örneklik bakımından Allah tarafından insanların gönül dünyalarına hitap eden bir kıssadır.

Yahudiler kendi tarihlerini İbrahim (as) ile başlatırlar ve atalarının İbrahim (as) olduğunu söylerler. İbrahim (as) Kalde’nin Ur şehrinde dünyaya gelmiş, oradan ailesiyle beraber Harran’a göç etmiş, sonra da ilahi emir gereği Kenan diyarına (Filistin’e) göç etmiştir.⁴¹⁸ Tevrat kaynaklarında İbrahim (as) için İbrani kelimesi kullanılır.⁴¹⁹ Tevrat’a göre

⁴¹⁵ Yusuf,12/101.

⁴¹⁶ Nasr 110/2.

⁴¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Megâzî*, Marsden Jones(tah.), Dâru’l-a’lemî, Beyrut 1409/1989, c. 2, 835; Ebu Abdullah Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kubrâ*, M. Abdulkadir Atâ(tah.), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990, c. II, 107.

⁴¹⁸ Tekvin,11/31;12/1-7.

⁴¹⁹ Tekvin,14/13.

Allah İbrahim (as) ve onun şahsında zürriyetiyle bir sözleşme yapmış ve bunu “sünnetle sembolize etmiştir.⁴²⁰

İbrahim (as)’in zürriyeti İsmail (as) ve İshak (as) ile devam eder. Aslında Yahudilerin gerçek tarihi Yakup (as)’la başlar. Yakup (as) “İsrail” lakabıyla anılır ve İshak (as)’ın oğlu ve İbrahim (as)’in torunudur. Yahudi toplumu, İsrail adına nispetle Yakup (as)’un nesli olarak İsrail ve İsrailoğulları (Beni İsrail); Yakup(as)’un dördüncü oğlu Yahuda’ya nispetle de Yahudi olarak anılırlar. Tamamen akrabalık bağları temeline oturan bu toplum, bugün yeryüzündeki milletlerin en eskilerinden birini teşkil eder.⁴²¹

İsrailoğulları göçebe bir hayat sürmüş, çobanlıkla geçimlerini devam ettirmiş ve Yusuf (as)’un onları Mısır’a getirmesiyle orada yaşam sürmeye başlamışlardır. Onlar Mısır’a göç ettiklerinde Hiksos hanedanı orada hüküm sürmektedir. Hiksoslar yönetimi zorla ele geçirdikleri için halk üzerinde baskı yapıyor ve bu baskılar sonucu Mısırlı milliyetçiler saltanatı ele geçirme planları yapıyorlardı. Tevrat kaynaklarına göre Firavun, bu sebeple Yusuf (as)’un kardeşlerinin Mısır’a gelmesini, bütün ülke servetlerinin onların olacağını vaat ederek ısrarla istemişti.⁴²² Göç gerçekleşince de İsrailoğulları ülkenin en verimli topraklarına yerleştirilmişlerdir.

Yahudiler Mısır’da hızla çoğalmışlar toplumdan ayrı yaşamaları, herkesten kendilerini soyutlayıp kendi içlerinde bir tür kavmiyetçilik gütmeleri Mısırlıları endişelendirmiş, Hiksosların da iktidarının son bulmasıyla yeni gelen Firavun döneminde Yahudilerin durumu iyice kötüleşmeye başlamıştır. Hiksosların onlara sağladığı imkân ve statüye alışmış olan Yahudiler ellerinden alınan imkânlardan ötürü boş durmamış, tertipledikleri terör ve ihtilallerle bir tür intikam almaya ya da kendilerini savunmaya çalışmışlardır.

Tüm bunlardan sonra Mısır yönetimi Yahudiler için korkunç bir baskı ve soykırım başlatmış ve bu soykırım dört asır devam etmiştir.⁴²³ Uygulanan baskı ve asimile faaliyetleri Yahudileri psikolojik olarak etkilemiş kölelik ve korkaklık onların benliklerine sinmiştir. Bu yüzden ilkeli ve cesur kararlar almada pasif kalmışlar, peygamberlerine bile ihanet eden bir toplum haline gelmişlerdir.

İsrailoğulları Musa (as) döneminde sığıntı ve kölelikten kurtulmuş ve Firavun ‘un zulmünden O’nun sayesinde korunmuşlardır. Burada Musa (as)’yı incelerken O’nun karakter özelliklerinden yola çıkarak hem kendisini hem de gönderildiği kavmin yapısını anlamaya çalışacağız.

⁴²⁰ Tekvin,17/1-14.

⁴²¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Salih Tuğ (çev.), İstanbul 1400/1980, I, 454-5.

⁴²² Tekvin, 45, 17-20.

⁴²³ Çıkış, 12/40.

3.5.2. Saray Ortamının Hz. Musa'ya Kazandırdığı Özgüven

Musa (as)'nın soyu, Musa b. İmran b. Yashur b. Kahis b. Lavi b. Yakup b İshak b İbrahim'dir.⁴²⁴

Firavun Mısır'da insanlar üzerinde baskıcı bir idare kurmuş, dikta ve zorbaca muamelelerle insanları kastlara, sınıflara ayırmıştı. Yaptığı zulümlerde o kadar ileri gitmişti ki kız çocuklarını sağ bırakıp, erkek çocuklarını öldürmüştür. Bu yüzden Firavun doğum yapmak üzere olan her kadının başına bir asker koyup bütün tedbirleri kendince almaya çalışmış buna rağmen Musa (as)'nın doğumuna engel olamamış ve askerler onu bulamamışlardır.⁴²⁵

Mazlum olan insanların o dönemdeki temsilcileri İsrailoğullarıdır. Firavun'un zulmünün arttığı, masum ve mazlum insanlara uygulanan baskı ve şiddetin dayanılmaz boyuta ulaştığı bir zamanda, ilahi takdir gereği Musa (as) bir şekilde bebekken öldürülmekten kurtulmuştur.

Annesinin bir sandığın içine koyarak korkuyla nehirin sularına bıraktığı Musa (as)'yı Allah önce nehrin sularında boğulmaktan, daha sonra da askerlerin öldürmesinden korumuştur. Bu da Allah'ın Musa (as)'ya daha bebekken verdiği nimetlerdendir. Aslında Musa (as)'nın annesi çocuğunu Firavun'un kötülüğünden korumak için ölümü bile göze alarak onu nehrin sularına bırakmış fakat Allah onu düşmanın sarayında yıllarca korumuştur. Böylece Musa (as) Firavun'un gözetimi altında, saray terbiyesi ve eğitimi ile prens olarak yetişmiştir. Sefalet ve baskı içerisinde yaşam süren İsrailoğulları içerisinde silik bir kimlikle değil de onlardan uzak, sarayda onurlu ve izzetli bir fert olarak büyümüştür. Bu da ona peygamberlik görevini ifa ederken zalimler karşısında ezilmeden ve korkmadan tüm gerçekleri haykırma cesareti vermiştir. Ayrıca İsrailoğullarına uygulanan zulüm ve baskılar karşısında, ilerde muhatap alıp hidayete davet edeceği insanlara karşı sarayın şiddet ve nefret politikalarından da uzak bir şekilde yetişmiştir.

Musa (as) annesi tarafından sepetin içine konularak nehirin sularına bırakılmış, annesinin gözlerinin önünde akıp gitmektedir. Allah, Musa (as)'nın annesine bebeğini geri vereceğini vaad ettiği halde o yine de endişelenmiş ve kızını nehir boyunca kardeşini takip etmesi için görevlendirir. Musa (as)'nın ablasına kardeşini takip edip ondan doğru haberler getirmesi görevi verilir. Ablaya anne tarafından verilen bu sorumluluk ablanın da anne kadar şefkatli ve merhamet sahibi olduğunu, aynı zamanda kardeşiyle aralarındaki yakınlık ve ülfete işaret etmek içindir. Firavun'un sarayına kadar gelen bebeğin sandığı Firavun'un hanımının

⁴²⁴ Ebu İshak Ahmed b. İbrahim en- Neysaburi, *Araisu'l-Mecalis, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000, s. 168.*

⁴²⁵ Ebu'l Fida İsmail İbn-i Kesir, *Kıyasu'l Enbiya, Dâru ibn Kesîr, Beyrut 2004, c.2,s.34*

ısrarıyla alınır ve saraya getirilir. Kimsenin sütünü kabul etmeyip, ablanın sütanne bulmadaki nazik tavsiyesi ve iradeli yaklaşımıyla annesi yitiğine kavuşur⁴²⁶ ve ilahi senaryo tüm engelleri ortadan kaldırır ki Musa (as) bebeklikten itibaren güçlü karakter ve kişilik gelişimiyle yetişsin ve ilerde düşmanlarının karşısına korkmadan çıkabilsin.

Musa (as)'nın bebekken onu görenleri hemen kendisine bağlayacağı tatlılık ve sevecenliğini⁴²⁷ Kur'an'da şöyle ifade edilir: "O'nu (bebek Musa'yı) sandığın içine koy ve denize bırak ki, deniz O'nu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da ey Musa, sevilesin ve gözetimimizde yetişsin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım."⁴²⁸ Allah bu ifadelerle daha kundakta, konuşmaktan, kendini savunmaktan aciz bir yavrunun etrafında koruma zırhı oluşturur ve henüz anne sütüyle beslenen, küçücük yavruyu gözetleyen, etrafını saran şartların katılığına ve insafsızlığına rağmen O'nu tatlı bir rahmet, engin bir şefkat ve muhabbet zırhı ile her türlü korkudan emin bir şekilde baskı ve dehşetle değil sevgiyle etrafında ilgi alaka çemberi örüldüğünü haber verir. Musa (as) Firavun'un sarayında hiç bir bekçi ve koruyucuya muhtaç olmadan ilahi gözetim altında sevgi ve şefkatle büyüyecektir. Aynı zamanda Allah ona kendisinden bir sevgi koyarak O'nun hor ve hakir görülüp incitilmesini istememiştir.⁴²⁹

Rivayet edildiğine göre Musa (as)'nın bulunduğu sandık nehir sularıyla beraber sarayın bahçesine geldiğinde, orada bulunanlar sandığı açmak istediler fakat buna güçleri yetmedi. Asiye yaklaştı, sandığın iç tarafında bir nur gördü. Sandığı açtığı anda ise alnındaki nurun tüm yüzünü kapladığı bir bebek gördü. Hem Asiye hem de Firavun onu çok sevdiler.⁴³⁰ Musa (as)'a Allah böyle bir güzellik koyup, bu sevgiyi ayetle de teyit etmekle "Senin sevgini kalplere öyle yerleştirdim ki seni bir defa gören, bir kez daha görmeden duramaz. Firavun gibi zalim bir kralın bile kalbine bu sevgiyi yerleştirdim" anlamı ortaya çıkmaktadır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette "Allah onu sevmiş ve mahlûkatına da onun sevgisini vermiştir." buyrulmaktadır.⁴³¹

Firavun'un ve karısının gönlü Allah tarafından bebeğe karşı büyük bir sevgi ile dolar. Firavun'un burada bahsedilen karısı Asiye⁴³² isimli hanımdır ve Allah'ın Kur'an'da kendisinden bahsetmesiyle ismi kıyamete kadar baki kalan mümin bir hanımdır. Firavun'un karısı ısrarla bebeğin kendilerinde kalmasını ve "Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat

⁴²⁶ Kasas, 28/13.

⁴²⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 17, s. 481.

⁴²⁸ Taha, 20/39.

⁴²⁹ Kutub, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 10, s. 39.

⁴³⁰ Kurtûbî, *El-Camiu li-Ahkami'l Kur'an*, c. 11, s. 341.

⁴³¹ Es-Sabunî, *Safvetü't Tefasir*, c. 4, s. 22.

⁴³² Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 17, s. 480.

ediniriz” düşüncesiyle kocasını ikna eder.⁴³³ Kalplere O’na karşı dayanılmaz sevgi ekilmiştir ki O’nu gören, O’na karşı muhabbetten kendini alamaz. Bunun için Firavun bile bu sevgi karşısında duramaz ve bu bebeğe bağlanır.⁴³⁴

Musa (as) kendisine Allah tarafından yerleştirilen sevgi ve görenlerin ona olan ilgi ve alakası sayesinde bebeklik ve çocukluk döneminde şefkat ve güven halkası içinde büyümüştür. Böyle bir atmosferde yetişen çocukta da bulunduğu ortamdan kaynaklanan özgüven, cesaret ve kendini ifade edebilme kabiliyeti artar. Birey çocukluk döneminde anne-babasıyla ve sosyal çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilmişse yeteneklerini tanır, geliştirir ve kendi hakkında olumlu kanaatlere ulaşabilir. Bu ilişki olumsuz olursa yeterli benlik oluşumuna ulaşamayacağı düşünülür.⁴³⁵ İşte Musa (as)’da Allah’ın vaadi gereği ayette belirtildiği gibi “sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye” bebekliğinden itibaren korumaya alınmıştır.

Musa (as) sarayda tıpkı bir şehzade gibi yetişir. Korkudan ezilmişlikten uzak olduğu gibi aynı zamanda Firavun’un zulmünden korunarak büyümüştür. İsrailoğullarına yapılan baskı ve zulümden sarayda olması hasebiyle korunmuş, korkaklık ve asimileye uğramamıştır. Musa (as) daha küçükken peygamber olacağı annesine müjdelendir: “Musa’nın annesine, “O’nu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye ilham ettik.”⁴³⁶

Musa (as) ölümden kurtulup, saraya Firavun’un gözetiminde belki de tahtın varisi olabilecek konuma getirilir. Daha kundaktayken başlayan eğitimle hayata hazırlanır. Nil nehrine bırakılması annesine ilham edilirken önce annenin kalbi yatıştırılır. Çünkü hiçbir anne, ilahi bir destek olmadan, kollarına yeni alıp emzirdiği yavrusunun kokusuna bile alışmadan nehrin sularına bırakamaz. Böylece annenin hem korkusu giderilir, hem de üzüntüsü. Fakat anne yüreği bir kararda kalmaz ve yavrusunun boşluğu tüm bedenini kaplar. Gerçeği ortaya döküp, kendini ve evladını ele vereceği bir anda Allah O’nun bir kararda durmayan kalbini sabit kılar, sükûnet verir de O susar.⁴³⁷ Hem korkusu hem de üzüntüsü giderilir.

3.5.3. Hz. Musa’nın Öfkesini Sabra Çevirmesi

⁴³³ Kasas, 28/9.

⁴³⁴ Kadı Beydâvî, Nasırüddin Ebu Said, *Beydâvî Tefsiri (Envaru’-t-Tenzil ve Esrarü’-t-Te’vil)*, Doç.Dr. Şadi Eren (ter.ve dipnot.), Selsebil Yayınları, İstanbul 2010, c. 3, s. 24.

⁴³⁵ Kurtman Ersanlı, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, Samsun 1991, s. 26.

⁴³⁶ Kasas, 28/7.

⁴³⁷ Kasas, 28/10.

Sarayda iyi bir eğitim ve tecrübe kazanan Musa (as) Allah tarafından “ilim ve hikmet” verilerek ilahi terbiye ile donatılır ve peygamberliğe hazırlanır. Kur’an’da Yusuf (as) için de kullanıldığı üzere, ilim ve hikmet verilmesinden kasıt, rasyonel düşünceye ve onunla birlikte üstün manevi, ahlaki bilinç ve sezgiye işaret etmektedir.⁴³⁸

Firavun ve onun avanesini, Musa (as)’dan beş yüz yıl önce Mısır’da en üst yönetici vasfına sahip olan, halkı hüküm, hikmet ve adaletle idare eden Yusuf(as) ve O’nun yönetiminin yeniden kurulacağı korkusu sarmıştı. Bu yüzden Firavun zulümlerine zulüm katarak İsrailoğullarının gözünü açtırmıyordu. Musa (as)’da Firavun’un yaptığı baskı ve zorbalığın farkındaydı. İsrailoğullarına uygulanan insanlık dışı uygulamaları kabullenemiyor, Firavun’un onlara yaptığı haksızlıkları yakın çevresiyle paylaşıyordu. Her ne kadar Firavun’un sarayında imtiyaz sahibi biri olsa da kendi halkı içinde yaşıyor, Firavun’un kavminin bir üyesi olarak yetişmek yerine akli ve hissi bakımdan İsrailoğullarından olma özelliğini koruyor ve özüne uygun davranıyordu.⁴³⁹ Muhalefeti ağızdan ağıza yayılınca da artık gözden uzak yerlerde dolaşıp, kendini toplumdan ve insanlardan soyutlamaya çalışıyordu.

Musa (as) insanların istirahate çekildiği bir zamanda, şehirde dolaşırken bir kavgaya şahit olmuştur. Kavganın taraflarından İsrailoğullarından olan kişi ondan yardım istemiş, Musa (as)’da olayı araştırıp hakikati öğrenmeden yardıma çağırdığı kişinin hasmı olan Kıpti’ye attığı bir yumrukla onu öldürmüştür.⁴⁴⁰ Musa (as) kimin haklı kimin haksız olduğunu araştırmadan, fevri hareket ederek, masum bir cana kıymış, yaptığıının yanlış ve ciddi bir suç olduğunun sonradan farkına varmıştır. Musa (as) bu olayda asabiyet ve milliyetçilik duygularıyla hareket etmiştir.⁴⁴¹

Musa (as) bu olayın etkisini üzerinden atamadan benzer bir durumu ertesi gün de yaşamış, öfkesini kontrol edip etmediği, mizacındaki acelecilik ve hiddetle mücadeledeki tavrı ikinci bir olayla gün yüzüne çıkmıştır.⁴⁴² Musa (as) bu defa kendini korumayı bilmiş ve aynı tuzağa düşmemek için nefsinin kontrol altına alarak, karakterindeki aceleciliğin önüne geçmeyi başarmıştır. Bir önceki gün olan olayı hatırlamış, aynı hataya düşmemek için son anda kendini toplamış ve yanlış bir hareket yapmaktan Allah’a sığınmıştır.”⁴⁴³ Her ne kadar karakteri gereği aceleci ve fevri davranışlar sergilese de O’nun Allah’a karşı inancı ve tevekkülü eksiksizdir.

⁴³⁸ Esed, *Kur’an Mesajı*, s. 784.

⁴³⁹ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, c. 4, s. 164.

⁴⁴⁰ *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 4, s. 220.

⁴⁴¹ Esed, *Kur’an Mesajı*, s. 785.

⁴⁴² Kasas, 28/15.

⁴⁴³ Kasas, 28/18.

Musa (as)'nın işlediği suç Firavun'a haber verildiğinde, şehrin ileri gelenlerinden bir adam telaşla Firavun ve erkânının, onun hakkındaki yargılarını Musa (as)'ya bildirmiştir. Musa (as), korkar ve kendini kurtarmak maksadıyla, yanında azık, binek ya da yol için gerekli hiçbir malzeme olmadan Medyen'e doğru yola çıkar. Böyle korkarak kaçıp gitmesinin sebebi, kendisiyle İsrailoğulları arasındaki nesep bağına ortaya çıkarması ve Firavun'un zulümlerine karşı tavrının herkes tarafından bilinmesidir.⁴⁴⁴ Musa (as) Firavun'un İsrailoğullarına yaptığı tüm işkence ve zulümlere şahit olmuş, bunu gizli ve açık eleştirmiş, aynı zamanda bu kadar aleni bir şekilde işlediği suçtan dolayı korkmuş, Firavun'un nasıl tepki vereceğini bildiği için, Medyen'e kaçmaktan başka çaresinin olmadığını düşünmüştür. Fakat yine de saray da büyümüş, devlet adamlarıyla iç içe, en üst makamdaki birinin tek başına bir kaçak gibi korkup kaçması O'na ağır gelmiştir.⁴⁴⁵

Musa (as)'nın bir vuruşta Kıpti'yi öldürmesi, fiziksel olarak güçlü, kuvvetli olduğuna, onun delikanlılığına, kızgınlığına ve heyecanına işaret ettiği gibi aynı zamanda da Firavun'a ve onunla münasebeti bulunanlara karşı duyduğu nefreti ifade eder. Amacı öldürmek olmasa bile bir anda Kıpti'nin donuk cesedi önüne yığılmıştı.⁴⁴⁶ Yaptığı yanlışı fark ettiğinde, pişman olmuş, çaresizliğini, yalnızlığını Allah'a havale ederek bilmediği yollarda hiçbir tedbir ve hazırlık yapmadan sadece Allah'a güvenerek yola çıkmıştır. Musa (as) Medyen halkının İbrahim(as)'in soyundan geldiğini⁴⁴⁷ ya da Medyen'in o günlerde Firavun'un imparatorluk sınırlarının dışında olması ve Medyen halkı Mısır'ın etki ve hâkimiyetinden korunduğunu⁴⁴⁸ bildiği için o tarafa yönelmiştir.

3.5.4. Zulüm ve Haksızlık Karşısında Sessiz Kalmaması

Musa (as)'nın olayın iç yüzünü anlamadan Mısırlı birini öldürüp kendi kabilesinden bir adama arka çıkması, O'nun saraydan, yıllardır yaşadığı şehirden, mal, makam ve mevkiden kaçıp, kendi eğitmeni olacak, ona yol, yöntem ve mücadeleyi öğretecek olan Şuayp (as)'a yol almasını sembolize eder. O peygamberlik basamaklarını güvenli ve emin bir şekilde çıkabilmek için Şuayp (as)'ın yanına doğru ilahi bir plan gereği, nereye gittiğini bilmeden yola çıkmıştır. Medyen'e doğru yöneldiğinde: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir, dedi."⁴⁴⁹ Bu duayla yola çıkan Musa (as) Şuayp (as)'a hem talebe hem çok iyi bir dost hem de iyi bir evlat olma yolunda ilerlemektedir.

⁴⁴⁴ Kurtûbî, *El-Camiu li Ahkamil Kur'an*, c. 13, s. 281.

⁴⁴⁵ İbn Kesir, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 11, s. 6202.

⁴⁴⁶ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 11, s. 233.

⁴⁴⁷ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 17, s. 497.

⁴⁴⁸ Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'an*, c. 4, s. 171.

⁴⁴⁹ Kasas, 28/22.

O, sarayda prens statüsündeyken bulunduğu toplumdan kaçarak, yorgun ve bitkin bir şekilde Medyen suyunun bulunduğu yere gelir. Bir kuyunun etrafında hayvanlarını sulayan birçok çoban ve bir köşede mahcup ve ürkek bir şekilde çobanların hayvanlarını sulamalarını bekleyen iki kadın görür. Uzun ve tehlikeli bir yolculuktan geldiği halde naif ve ahlaki erdemlerle donatılmış, mürüvvet sahibi bir fitrata sahip ve bu fitratı her ortamda korumayı başarmış biri olan Musa (as)'nın karşılaştığı manzara karşısında duyarsız kalması ve peygamberliğe namzet kâmil bir müslümanın buna tahammül göstermesi olanaksızdır. Mürüvvet sahibi, naif ve erdemli bir kimseye yakışan önce kadınların sulamasına imkân sağlamak ve erkeklerin de bu konuda onlara yardımcı olması gerekirken, suyun başında gördüğü bu manzara karşısında yorgunluktan bitap düşmüş, tanımadığı bir şehirde, kimsesiz, aç-susuz, toz-toprak içerisindeki haline aldırış etmeden, temiz fitratında bulunan merhamet duygularıyla hareket etmiştir. Kadınların hayvanlarını sulamış, günlerdir yaptığı yolculuğa rağmen yorgunluğunu unutup, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermiş olmanın huzuru içerisinde⁴⁵⁰ bir gölgeye çekilmiş ve tevekkülle münacaatını Rabbine arz etmiştir.⁴⁵¹

Musa (as)'nın işlediği bir suçtan ötürü Mısır'dan ayrılıp Medyen'e ulaştığı zaman kuyunun başında koyunlarını sulamak için sıra bekleyen kızları görüp onlara yardımcı olması onun şefkatli, merhametli aynı zamanda da kibar bir delikanlı olduğunu gösterir. Ayrıca bu davranışı onun onurlu ve iffet sahibi birisi olduğunu da kanıtıdır. Çünkü iffet; zorlama ve yapmacık davranışlara tevessül etmeden, en basit davranış ya da sözle bile kendini gösterir. Tıpkı suyun başında karşılaştığı Şuayp (as)'ın kızının edep ve iffetli davranarak gereksiz söz ve davranışlardan uzak durması gibi O'da yapması gerekeni yapmış ve yardım ettikten sonra bir kenara çekilmiştir.

Hayvanlarını suladığı kızlardan biri, Musa (as)'nın güçlü, kuvvetli aynı zamanda da emin bir kimse olduğuna kanaat getirir, bu düşüncesini babasıyla paylaşır ve babasının isteği üzerine hayvanların sulama ücretini ödemek için evine davet eder. Musa (as)'nın bu teklifi hiç düşünmeden kabul etmesi ne kadar çaresiz ve müşkül bir durumda olduğunu ortaya koyar. Çünkü hazırlıksız ve beklenmedik bir şekilde Mısır'dan kaçmış, sekiz günlük bir yolculukla Medyen'e varmış, acıkmış ve yolculuktan bitkin düşmüştür. Ayrıca başka bir ülkede barınacak bir yer ve güvenecek bir kapıya ihtiyacı vardır. Onun için bu teklifi kabul etmekte tereddüt etmemiştir.⁴⁵² Musa (as) bir gölgeye çekilip Allah'a halini arz ettiğinde, az önce

⁴⁵⁰ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 11, s. 242

⁴⁵¹ Kasas, 28/24.

⁴⁵² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 4, s. 177.

yardım ettiği iffetli ve aklı-selim sahibi kız kardeşlerden birinin getirdiği haberle asıl koruma ve gölgenin yüce makamdan geldiğini anlamıştır.

Musa (as)'ın Şuayp (as) ile buluştuğunda ondan yardım istemesi, tevazu sahibi biri olduğunu gösterirken, Onunla yaptığı anlaşmaya sadık kalması da sözünde duran ve güvenilir birisi olduğunun kanıtıdır.⁴⁵³ Sarayın kendisine sunduğu imkân, otorite ve güçle prens olacakken, Medyen'de, peygamber ocağında çobanlık yaparak imtihanını tamamlayan ve bir anlamda da peygamberliğe hazırlanan Musa (as) hem fiziksel hem de manevi güç olarak Firavun'un karşısına çıkmaya hazırlanır. Çünkü Firavunu alt edebilmek için sadece savaş tekniklerini bilmek ya da fiziki imkânlara sahip olmakla değil, aynı zamanda vahyin desteğini de gerektirdiği için Allah daha önce de vaad ettiği gibi O'nun ilahi gözetim altında⁴⁵⁴ yetişmesini sağlamıştır.

Şuayp (as) Musa (as) ile sekiz yıl çalışmasına karşılık, kızlarından biriyle evlenmesini teklif etmiş, bu konuda aralarında anlaşma yapmışlar ve bu anlaşmanın tüm şartları baştan konuşulmuştur: “Şuayp, “Ben sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmakta istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın” dedi.”⁴⁵⁵ Musa (as) bu teklif karşısında anlaşılmayan veya utanıp gizlenecek bir durum olmaması için kendi şartlarını da ona iletmiş ve işin sonunda düşmanlığa meydan vermek istememiştir. “Musa kabul etti. “Bu bizim aramızda bir sözleşme olsun! Ama sekiz yıl mı, on yıl mı çalışacağıma ben karar vereceğim. Tercihime saygı duyacaksın. Anlaşmamıza Allah şahittir.”⁴⁵⁶ Sunulan şartlar karşısında Musa (as) sözleşmenin gereğini yerine getirerek, açık sözlülüğü ve dürüstlüğünü de ortaya koyarak kuracağı yuvanın güven emniyet temelleri ile atılmasını sağlamıştır.⁴⁵⁷

Musa (as) Şuayp (as) ile anlaşığı gibi sekiz ya da on yıl onun hizmetinde bulunmuş, kızlarından biriyle evlenmiş fakat aklı firavunun zulmü ve baskısı altında ezilen kavminde kalmıştır. Bir suçlu olarak kaçtığı Mısır'a ailesiyle birlikte dönme kararı almıştır. Medyen diyarında emniyet içerisinde yaşarken, onu tekrar vatanına gitmeye sevk eden şey vatanına ve ailesine olan düşkünlüğüydü. Şuayp peygamberin işin başında ona sekiz ya da on seneyi şart koşmasının sebebi, Musa (as)'nın bir gün vatanına geri dönebileceğini olan zannı olabilirdi.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Kasas, 28/25.

⁴⁵⁴ Taha, 20/39.

⁴⁵⁵ Kasas, 28/27.

⁴⁵⁶ Kasas, 28/28.

⁴⁵⁷ Elik Hasan, *Tevhid Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, Muhammed Coşkun, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 682

⁴⁵⁸ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 10, s. 27-28.

Musa (as) ailesiyle birlikte Mısır'a doğru giderken soğuk, ıssız ve karanlık bir çöl gecesinde yollarını kaybetmişler, üşümüşler ve bir ateşe ya da bir rehber ihtiyacı duydukları bir anda gördüğü bir ışık onların korkularını hafifletmiş ve Musa (as) o ışığın yanına giderek ailesini bu çaresizlikten kurtarmak, onlara yol bulmak istemiştir.⁴⁵⁹ Bu da O'nun aile reisi olmanın şuuru ve duyarlılığı içinde hareket ettiğinden, ailesini koruyan ve ihtiyaçlarını gideren bir eş olduğunun kanıtıdır. O'nun hesabı yolunu bulmak için bir rehber, ısınmak için bir ateş ya da yardım edecek birini bulmak iken Allah Musa (as)'yı mustazafların ve mazlumların kurtuluşuna vesile kılmak için kutsal topraklara gelmesini sağlamıştır. Peygamberlik görevinin onun omuzlarına verilme vakti gelmiş ve ilahi sorumluluğun ateşi artık Musa (as)'ın yüreğinde tutuşturulmuştur.

3.5.5. Sorumluluğunun ve Aldığı İlâhi Eğitimin Farkında Olması

Çölde kaybolan Musa (as), yolunu aydınlatacak bir ışık, ısınmak için bir kor ya da rehber bulabilmek amacıyla gördüğü ateşin yanına gittiğinde orada büyük bir olayla karşılaşır. Çölde O'na ateş olarak gözüken şey, ısınmak için bir kor, bir rehber ya da aydınlanmak için bir ışık değil, çıkacağı büyük yolculukta ona kılavuzluk yapacak hakikatin aydınlığı olur.⁴⁶⁰

Seyyid Kutup, Musa (as)'nın Allah (cc) ile karşılaşmasını şu şekilde anlatır: “Karanlık ve ıssız bir gecede, gözlerin göremeyeceği, akılların alamayacağı, izzet ve celal sahibi zatın buyruklarını alma şerefine nail olur. Duyduğu ilâhi ses karşısında yer ve gök küçülür, tüm sesler sessizliğe bürünür. Bu sesin ağırlığı ve karşılaşmanın dehşetine tahammül edecek gücü Allah daha önce Musa (as)'ya vermiş olmalı ki bu azamet karşısında ayakta kalabilsin. Çünkü Allah “gözetimimiz altında seni büyüteceğiz”⁴⁶¹ emri gereği daha küçüklükten başlayarak O'nu bugüne hazırlamıştır.”⁴⁶²

Musa (as)'ya vahyin ilk indiği yer ayette Tur tarafında uzakta bir yer olarak bildirilir ve O hiç bilmediği bir yerde kendisine adıyla hitap edilmesi ile korkar. O'na peygamberlik görevinin burada verilmesi ve Allah'ın onunla burada konuşmuş olması nedeniyle bu yer mübarek kılınmıştır.⁴⁶³ İlâhi sorumluluk ve eğitim ilk defa burada verilmiştir. Burada gerçekleşen konuşma Allah ile Musa (as) arasında güzel bir diyalogun başlangıcı ve Onun peygamberler arasında özel bir konuma sahip olduğunun göstergesidir. Çünkü O Allah'la

⁴⁵⁹ Kasas, 28/29; Tâhâ, 20/10.

⁴⁶⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3.

⁴⁶¹ Tâhâ, 20/39.

⁴⁶² Kutup, *Fizilali'l-Kur'an*, c. 10, s. 30.

⁴⁶³ *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 4, s. 226.

birçok zamanda karşılıklı konuşmuştur ve bu konuşmaların çoğunu da Allah başlatmış ve Musa (as) cevap vermiştir.

Kur'an da Allah'ın Musa (as) ile konuşmalarında hitap şekli dikkate şayandır. “Şu sağ elindeki nedir ey Musa?”⁴⁶⁴ “Asanı at!”⁴⁶⁵ “Elini koynuna sok”⁴⁶⁶ “Hemen papuçlarını çıkar”⁴⁶⁷“Asanı taşa vur”⁴⁶⁸ Bu ve benzeri hitaplarda Allah Musa (as) ile tamamen onun idrak seviyesine uygun samimi ve yakın ifadeler kullanır. Musa (as)'da Allah'ın bu hitaplarından cesaret bulup bu yüce buluşmayı hemen bitirmek istemez ve sorulan sorulara verdiği cevapları uzatarak⁴⁶⁹ zaman kazanmak ister gibidir.⁴⁷⁰ Ayrıca Allah Firavun'un yanına hazırlıklı gitmesi için büyük mucizelerini burada gösterir.

Musa (as)'nın Allah'la arasındaki bağ o kadar yüce bir seviyeye ulaşmıştır ki kendisine peygamberlik tevdi edilince, O bu görevin meşakkat ve çilesini bildiğinden ve Allah'la arasındaki yakınlığa da güvenerek kardeşi Harun (as)'u kendisine yardımcı olarak vermesini ister.⁴⁷¹ Bu da onun kendi kabiliyet ve zaaflarının farkında olduğunu, düşmanını iyi tanıdığını, yola çıkmadan önce gerekli tüm tedbirlerin alınması için her ayrıntıyı düşündüğünü gösterir. Firavun ve saray erkânını etkilemenin yolunun akıcı ve etkili bir üslupla hitap etmekten geçtiğini bilir. Harun (as)'u isterken ki amacı da budur.⁴⁷² Allah tarafından peygamberlikle görevlendirildiğinin bildirilmesinin hemen akabinde, kardeşi Harun'u kendine yardımcı istemesi, Peygamber olmanın şaşkınlığını üzerinden atmış olduğunu gösterir. Harun (as) Musa (as)'dan üç yaş büyüktür.⁴⁷³

Mûsâ (as)'ın Firavun'a gittiğinde ona yumuşak söz söylemesinin istenmesi, zımnen Mûsâ (as)'nın sert tabiatına bir işaret oluşturabilir. Mûsâ (as)'nın da bu çağrıyı dikkate alarak davranması, onun aynı zamanda öfkesini kontrol edebilen bir kişi olarak da algılanmasını sağlar.

Musa (as) ilk defa kutsal Tuva vadisinde ilahi çağrıya muhatap olmuş ve Allah bu çağrı esnasında ona en büyük ayetlerini göstermiştir. Bu ayetler esasının yılanı dönüşmesi ve elinin bembeyaz olması mucizesidir.⁴⁷⁴ Burada elindeki değneği bırakması emredilince söylenileni yapmış, fakat algı ve hatırdan uzak bir şekilde onun yılanı dönüşmesi karşısında

⁴⁶⁴ Taha, 20/17.

⁴⁶⁵ Kasas, 28/31.

⁴⁶⁶ Kasas, 28/32.

⁴⁶⁷ Taha, 20/12.

⁴⁶⁸ A'raf, 7/160.

⁴⁶⁹ Taha, 20/18.

⁴⁷⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3, s. 243.

⁴⁷¹ Tâhâ, 20/30.

⁴⁷² Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3, s.244.

⁴⁷³ Çıkış, 7:7

⁴⁷⁴ İzzet Derveze, *Et-Tefsiru'l-Hadis*, c. 2, s. 164.

dehşete kapılıp, arkasına bile bakmadan korkup kaçmıştır.⁴⁷⁵ Bu korku ve dehşet anını Allah tekrar gidermiş ve onu sükûnete kavuşturmak için değneği tutmasını emretmiştir. Çünkü bu kutsal mekânın tekrar emniyet ve güvene bürünerek Musa (as)’nın ilahi hazırlık aşamalarına tekrar dönülmesi gerekli kılınmıştır. Bu büyük hadiseyi atlatmadan ikinci bir mucize bembeyaz ve her türlü kirden arınmış tertemiz “parlak bir el”⁴⁷⁶ mucizesidir.⁴⁷⁷ Korkudan titreyen Musa (as)’ya korkusunu nasıl gidermesi gerektiği de ilahi bir çağrıyla öğretilir.

Kur’an, Musa (as)’nın karşılaştığı mucizeler karşısında korkudan onda gelişen ani değişiklikleri şu şekilde ifade eder: “Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılan kollarını kendine çek.”⁴⁷⁸ Kollarını şaşkınlık ve korkudan dolayı, iki yanına açan Musa(as)’ya özgüven ve cesaretin göstergesi olmak üzere kollarını kendinden emin bir şekilde yanına salması emredilir ve böylece korkusunun üzerine gidip onu yenmesi öğretilir. Bu konuda Fahreddin Razi şöyle der: Musa (as)’nın Allah’ın kendisine gösterdiği mucizeler karşısındaki tepkisi kuşların ürkek ve korkak hareketlerine benzer. “Kanadın kendine çekilmesi” kuşun hareketlerine benzetilerek, asanın yılana çevrilmesi sırasında titreyip korkmaması için serinkanlı, cesur ve metin davranması konusunda uyarılır. Çünkü kuş korktuğunda, iki kanadını yayıverir ve onları salar. Aksi durumda ise, kanatları gövdeye yapışık ve kendine doğru çekilmiş olur.⁴⁷⁹ Böylece Allah zorlu hasmı karşısında Musa (as)’nın nasıl durması gerektiğini dahi belirler. Bu özel eğitimle Musa (as) Firavun’un karşısına çıkmaya hazırlanır.

3.5.6. Firavun ve Sihirbazlar Karşındaki Özgüveni

Musa (as) çocukluğu süresince Firavun’un sarayında, kucağında, yanında büyür. Yanlışlıkla Kıptilerden birinin ölümüne sebep olması yüzünden bulunduğu şehirden ayrılıp Medyen’e giderek yıllarca kaçak hayatı yaşamak zorunda kalır. Kendisine verilen ilahi emir gereği, yaşadığı çağın yeryüzünde bulunan krallarının en büyüğüne, en zalimine, en azgın, inatlaşmada en üstün ve ordusu en güçlü olanına hakikati anlatmak için peygamber olarak gönderilir. Çünkü Firavun azgınlıkta o kadar ileri gitmiştir ki Allah’ı tanımadığını ve kendisinin tanrı olduğunu iddia eder.⁴⁸⁰ Medyen’de geçirdiği yılların ardından tekrar Mısır’a Firavun’un sarayına geri döndüğünde onu zorlu ve çetin bir imtihan beklemektedir.

⁴⁷⁵ Tâhâ, 20/21; Kasas, 28/31.

⁴⁷⁶ Tâhâ, 20/22.

⁴⁷⁷ Kutup, *Fizilal’il-Kur’an*, c. 10, s. 34.

⁴⁷⁸ Kasas, 28/32.

⁴⁷⁹ Râzî, *Tefsiri Kebir*, c. 17, s. 512.

⁴⁸⁰ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, c. 10, s. 5206.

Allah Musa (as)'ya Tuva vadisinde yaptığı çağrıyla tamamlayarak Firavun'a gitmesini onu uyarmasını ve İsrailoğullarını kurtarmasını ister.⁴⁸¹ Firavun'a nasıl hitap edeceğini, üslubundaki metodunu, davetçi de bulunması gereken anlayış, hoşgörü ve itidali ayrıca sert ve kabalıktan uzak bir tavırla konuşmasını, zalim bile olsa yumuşak söz söylemesi⁴⁸² gerektiği bildirilir.⁴⁸³ Eğer “yumuşak dille” anlatılmazsa ahmaklığı sebebiyle Firavun'un saldırganlaşım zarar verebileceği anlatılır. Böyle bir üslup aynı zamanda arzetmek ve meşveret etmek suretiyle bir davettir. Allah böylece Firavun'un Musa (as) üzerinde olan terbiye hakkına saygı duyması gerektiğini de hatırlatır.⁴⁸⁴ Musa (as)'nın neyi nasıl yapması gerektiği hakkında gerekli talimatları verip zorlu düşman karşısında onu hazırlar.

Kendisine tevdi edilen görev karşısında Musa (as) bunu yerine getirebilmek için Allah'a dua etmiş, bu duasına karşılık Allah O'nun şu isteklerini kabul etmiştir: Göğsüne genişlik verilmesi, işinin kolaylaştırılması, dilindeki düğümün çözülmesi, kardeşi Harun'a peygamberlik verilmesi, onunla gücünün artırılması, risalet işinde onu ortak kılması, Allah'ı tesbih etmek ve zikretmek için imkân verilmesidir.⁴⁸⁵

Firavun'un karşısına çıkınca âlemlerin Rabbi tarafından gönderildiğini,⁴⁸⁶ açık ve cesur yüreklilikle söyleyen Musa (as)'nın sözüne karşılık Firavun O'nu yalancılıkla itham etmiştir ki Musa (as) cevaben “Allah katında gerçek neyse sadece onu söylemek benim işimdir”⁴⁸⁷ diye karşılık vermiştir. Bu konuda Zemahşeri: “ Musa (as) “Hakikati söylemenin benim tarafımdan yerine getirilmesi gerekir; hakikatin dili olsaydı beni sözcü tayin ederdi; kendisini benden başkasının dile getirmesine razı olmazdı” demek istemiştir.”⁴⁸⁸ ifadesini kullanmıştır. Bu da O'nun doğru sözlü ve sözüne sadık biri olduğunun kanıtıdır.

Firavun gibi azgın ve zorba kimselerin haksızlıklarından, saldırganlıklarından, zulümlerinden korkmak, insan tabiatının gereğidir. Musa (as) ve Harun (as)'un korkmalarında⁴⁸⁹ şaşırarak bir durum yoktur. Düşmandan korkmak, Allah'ı yakından tanımalarına, ona güvenmelerine rağmen Allah'ın peygamberlerinin ve dostlarının bir sünnetidir.⁴⁹⁰ Aynı zamanda bu korku peygamberlerin beşer olduklarının da göstergesidir.

⁴⁸¹ Tâhâ, 20/24.

⁴⁸² Tâhâ, 20/44.

⁴⁸³ Derveze, *Et-Tefsiru'l-Hadis*, c. 2, s. 169.

⁴⁸⁴ Beydavî, *Beydâvî Tefsiri*, Selsebil Yayınları, c.3, s.26.

⁴⁸⁵ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, c. 8, s.437.

⁴⁸⁶ Şuara, 26/16.

⁴⁸⁷ Araf, 7/105.

⁴⁸⁸ Zemahşeri, *El-Keşşaf*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, c.2, s. 926.

⁴⁸⁹ Tâhâ, 20/45. Ve 20/67.

⁴⁹⁰ Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, c. 8, s. 448.

Musa (as) ile Harun (as)'ın Firavun'dan istedikleri şey, İsrailoğullarını özgür bırakması, onlara uygulanan baskı, zulüm ve sömürüye son vermesiydi. Çünkü Firavun akla hayale gelmeyecek eziyetler yaparak, erkek çocuklarını öldürüyor, kadınları altından kalkamayacakları ağır ve zor işlerde çalıştırarak onlara zulmediyor ve iktidarının bekası için akla hayale gelmeyecek şiddet uyguluyordu. Musa (as)'ın İsrailoğullarını kendisiyle beraber gitmesine izin vermesini söylemesi, insanları sınıflara ayırarak sömürü düzeninin devamı için yapılan hiçbir zorlamayı kabul etmediğini gösterir.

Halka açık bir toplantıda, bütün insanların önünde, Allah'ın sözünün yüceltilmesi, dininin üstün gelmesi ve batılın silinip yok olması için halkın bayram gününde⁴⁹¹ tertip edilen bir gösteriyle hak ve batılın mücadelesi gözler önüne serilir.⁴⁹² Musa(as) Allah'a sığınıp yalnızca ona tevekkül eder ve karşısındaki düşmanın gücü ve hilesi ne kadar büyük olursa olsun, onların iplerinin, asalarının çokluğuna aldırış etmeden, tek sığınılacak merciinin Allah'ın katı olduğu bilinciyle hareket ederek kendi esasını atar. Büyük bir hız, güç ve Allah'ın da kudretiyle asa sihirbazların yaptıklarını yutar.⁴⁹³ Sihirbazlar kendi sihirlerini ortaya attıklarında insanlar büyük bir şaşkınlık ve hayret içerisinde kaldılar. Çünkü onlar, kitleleri etkileyecek göz aldatmacası yoluyla oyun düzenleyip, halkı etkilemişler hatta Musa (as) bile bunun tesiri altında kalmış ve korkmuştu. Musa (as)'nın esasının diğer sihir oyunlarını yutması büyüye başvuran kişinin niyeti ne olursa olsun, büyü ve sihir adı altında girilen her türlü çaba ve gayretin kesinlikle mahkûm edilip, Allah tarafından etkisinin olmayacağını bu ayet⁴⁹⁴ kanıtıdır.⁴⁹⁵

Musa (as) sihirbazlara karşı ezici galibiyeti belli olduktan sonra Firavun'dan İsrailoğullarını kendisiyle beraber gitmesine izin vermesini ister. Fakat Firavun bunu kabul etmeyince Allah Musa (as)'ya geceleyin onları yanına alıp şehirden çıkmasını emreder.⁴⁹⁶ Daha önce suçsuz yere bir adamı öldürdüğü için geceleyin şehri yalnız başına terk eden Musa (as) bu sefer yanında Firavun'dan kaçan İsrailoğulları ile beraberdir. Şimdi sorumluluğu daha ağır ve yol daha fazla tehlikelerle doludur. Denize doğru yönlendirir insanları, çünkü Allah'ın kendilerine denizde kuru bir yol açacağına inancı tamdır. Endişelenmeden, korkmadan ilerler ve bilir ki kudret sahibinin iradesine uygun olarak kendi kanunları dairesinde akarsudan kuru

⁴⁹¹ Tâhâ, 20/59.

⁴⁹² Tâhâ, 20/64.

⁴⁹³ Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, Hamdi Arslan(Bşk.Komisyon)Risale Yay. İstanbul 2005.

Risale, c. 8, s. 467.

⁴⁹⁴ Tâhâ, 20/69.

⁴⁹⁵ Esed, *Kur'an Mesajı*, c. 2, s. 632.

⁴⁹⁶ Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, c. 8, s. 478

bir yol açılacaktır.⁴⁹⁷ Musa (as) daha kundaktayken nehrin sularından kurtulduğu gibi bu sefer Firavun ve adamlarından kaçarken önerine çıkan denizin ikiye ayrılıp yol olmasıyla onların zulümlerinden kurtulmuşlardır.

3.5.7. Hz. Musa'nın Aceleci, Öfkeli ve Meraklı Oluşu

Firavun'un zulmünden kurtulduktan sonra Musa (as) yerine vekil olarak Harun (as)'u bırakmış, Tur dağı'nın üzerinde belirlenen bir süre için Allah ile buluşmaya gitmiştir. İsrailoğulları Firavun'un tasallutundan kurtulmuş, Musa (as)'da Rabbi ile münacat ve onun huzuruna varmak için acele davranmış, daha önce O'nunla buluşup konuştuğu ve bu konuşmanın lezzetini ve hazzını bildiğinden beklemeye sabrı kalmamıştı.⁴⁹⁸

Yüce Allah Musa (as)'ya Firavun'un helak edilmesinde sonra Tur Dağı'nda karşılaşmayı vaad etmişti. Ona içerisinde İsrailoğullarının anayasal tavsiyelerinin yazılı olduğu levhaları vereceğini bildirmiştir. Allah Firavun'u helak edince Musa (as)'da Rabbinden kitabı istedi. Allah ondan otuz gün oruç tutmasını istedi. Daha sonra bu kırk güne yükseltildi.⁴⁹⁹ Sözleşme, Musa (as)'nın kavminin ileri gelenlerinden oluşan bir toplulukla gelmesi şeklindeydi. O'da kavminin ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi seçti.⁵⁰⁰ Onlarla beraber belirlenen yere doğru hareket eden Musa (as)'nın Tur Dağı'na yaklaştıkça Rabbine duyduğu özlem, hasret ve heyecanı artıyordu. Bu heyecana dayanamayarak, arkadaşlarını geride bıraktı ve tek başına Rabbinin huzuruna vardı. Allah burada Musa (as)'yı ikaz ederek, aceleci tavrını eleştirmiştir.⁵⁰¹ Bunun arkadaş hukukuna sığmadığını, böyle yapmakla arkadaşlarına gereken itina'yı göstermediği hususunda uyarılır. Arkadaşlığın şartlarından birisi de uyum sağlamaktır ve bununla Musa (as)'ya öğretilmek istenen yüce ve üstün bir edep halidir. Bu uyarı karşısında Musa (as) mazeretini belirtir⁵⁰² ve özrünü beyan eder. Bir peygamberin Allah'a yakın olmak için dahi olsa birinci önceliği kavmini inşa ve irşat görevidir. Allah da burada buna dikkat çeker ve Musa (as) yine aceleciliğinden dolayı uyarılır.

Musa (as) Tur Dağı'nda geçirdiği kırk günün ardından kavminin yanına döndüğünde, Gördüğü manzara karşısında kendinden geçer. Samiri, onlar için ateşte erimiş olan zinet eşyalarından buzağı sesi çıkarabilen, cansız ve kendini koruma gücü olmayan, altından bir buzağı heykeli yapmıştır. Musa (as) bu görüntü karşısında hemen Harun (as)'un yanına koşmuş, kızgınlık ve büyük bir öfkeyle saçından sakalından tutup sürükleyerek onlarla neden

⁴⁹⁷ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 10, s. 60.

⁴⁹⁸ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 10, s. 64.

⁴⁹⁹ Araf, 7/142.

⁵⁰⁰ Araf, 7/155.

⁵⁰¹ Tâhâ, 20/83.

⁵⁰² Tâhâ, 20/84.

mücadele edip, kendisine verdiği emri yerine getirmediği hususunda ona öfkelenmiştir. Musa (as) Allah için olan gazabından ve kininin şiddetinden dolayı Harun'un sağ eliyle saçını, sol eliyle de sakalını tutmuştu. Musa (as) her hususta kaya gibi sert, çelik gibi katıydı. İsrailoğullarının buzağıya taptıklarını görünce kendine hâkim olamamış ve kavminin gözü önünde kardeşine yapacağını yapmıştır.⁵⁰³

Musa (as) içinde şeriatların bulunduğu kendileri için şeref olan Tevrat'ı almak için onlardan ayrılmıştı fakat İsrailoğulları Musa (as)'nın yokluğunu fırsat bilip gönüllerindeki buzağı sevgisine engel olamamışlar, onun heykelini yaparak ona tapmaya başlamışlardı. Bunu gören Musa (as) öfkeyle dolmuş, elindeki levhaları fırlatıp kardeşine saldırmış ve onu ayıplamıştır.⁵⁰⁴ İsrailoğullarının Allah'a karşı işlemiş oldukları günahın büyüklüğünden ötürü onlara duyduğu öfkeden dolayı Harun (as)'a kızıp bağırıştır. Ve Harun'a şöyle demiştir: “ Bunların Allah'ı inkâr ettiğini gördüğünde Allah için kızmada, onları kınamada ve bu sapıklıktan men etmede benim gibi davranmaktan seni alıkoyan nedir? Bana karşı çıkıp emrimi ve vasiyetimi terk mi ettin?⁵⁰⁵ Müfessirler bununla ilgili, Musa (as)'ın O'na emri, Kur'an'da ifade edilen şu tavsiyelerdir:⁵⁰⁶“Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavmim içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.”⁵⁰⁷

Burada Harun (as)'un sakin ve öfkesini kontrol edebilen biri olduğu görülür. Musa (as) gibi hemen heyecana kapılmadığını, en kritik ve hassas zamanlarda dahi etkileyici konuştuğunu, karşısındakini yumuşatarak heyecan ve öfkesini yatıştırdığını, Musa (as)'nın öfkesi karşısında ona kardeşlik bağlarını hatırlatıp, O'nu sakinleştirmeye çalıştığı görülür.⁵⁰⁸ Musa (as)'nın kavminin buzağıyı ilah edinmeleri karşısında çaresizlik ve üzüntüden tüm duyguları birbirine karışmış, üzüntüyü, yorgunluğu, ümitsizliği ve kızgınlığı hep bir arada yaşamıştır.

İsrailoğulları Firavun'un baskı ve zulmü altında inlemekten Allah'ın yardımıyla kurtulmuş, nehirler onlara yol olmuş, kendilerine mukaddes topraklara girecekleri vaad edilmiş, ama bu vaadin üzerinden henüz çok bir zaman geçmeden aşağılık ve kölelik hayatının izlerini üzerlerinden atamamışlar ve ilk fırsatta eski cahilliklerine geri dönmüşlerdir. Bu da Musa (as) üzerinde kontrol edilemez bir öfke ve kızgınlığa dönüşmüştür.⁵⁰⁹ Musa (as)'nın döndüğünde kavminin altından buzağı yapıp ona taptıklarını gördüğünde kendinden

⁵⁰³ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Damla Yayınevi, İstanbul 2012, c. 5, s. 265.

⁵⁰⁴ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1984, c. 10, s. 5260.

⁵⁰⁵ Tâhâ, 20/92-93.

⁵⁰⁶ Sabunî, *Saffetü't-Tefasir*, c. 4, s. 45.

⁵⁰⁷ Araf, 7/142.

⁵⁰⁸ Tâhâ, 20/94.

⁵⁰⁹ Kutup, *Fizilal'il-Kur'an*, c. 10, s. 66

geçerek kardeşi Harun’u saçından tutarak sürüklemesi ve kontrolünü kaybetmesi sabırlı davranmakta zorlanan ve sorumsuzluğa tahammülü olmayan bir yapıda olduğunu da gösterir.⁵¹⁰

Allah’ı görmeyi çok istemesi O’ndaki merak duygusunu ve yaratıcıyı bilme arzusunu gösterir. “Musa tayin ettiğimiz vakitte Tur’a gelip te Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana kendini göster seni göreyim dedi.” (Rabbi) Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin! buyurdu”⁵¹¹ İnsanın birini görmeyi çok istemesi, onu çok sevdiğinin ve ona olan bağlılığının tezahürüdür. Musa (as)’nın Allah’a olan sevgisi gönül dünyasını tamamen kaplamış ve yüreğinden geçenler dilinde yankı bulmuştur. Musa (as)’nın içinde tüm bedenini kaplayan ve bu arzuyla yanıp tutuştuğu bir dileği vardır. Bu yüzden yeryüzünde hiçbir insanın isteyemeyeceği, istemeye takat getiremeyeceği şeyi istemiş ve içindeki Allah’ı görme arzusunu dile getirmiştir.⁵¹²

Musa (as)’ın merakı ve aceleci yapısına verebileceğimiz başka bir örnek de Kehf suresinde anlatılan salih bir kulla yaptığı yolculuğudur. Bu yolculukta öğrenmeye olan azim ve kararlılığının yanı sıra karşılaşmalarının başında soru sormayacağına dair verdiği söze rağmen, sabredemeyip, işin aslını bilmeden, sonuncunu beklemeden itiraz ve merakla ısrarlı sorular sormasıdır.⁵¹³

Tevhit, adalet ve özgürlük mücadelesi verenler için bir müjdedir Musa(as)’nın hayatı. O’nun karakter özelliklerinden hareketle, baskı ve zulüm karşısında kararlılık ve cesaretle yola çıkıldığında denizlerin bile yol olacağı müjdesi verilir. Kâfirler Mekke’de, hakkı yenilgiye uğratmak için her türlü zulmü yaptığı, Müslümanları toplumdaki tecrit ettiği bir dönemde, bu kıssa Peygamberimizin (sav)’in ve Müslümanların rahatlamasına vesile olmuştur.⁵¹⁴

3.6. HZ. SÜLEYMAN’IN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

3.6.1. Kur’an’da Hz. Süleyman’ın Kıssası

Süleyman (as) Davud (as)’un oğludur. Kur’an’da kendisinden “Allah’a yakın bir kuldu”⁵¹⁵ şeklinde bahsedilir ve birçok ayette Süleyman (as)’ın ismi geçmektedir.⁵¹⁶ Yine Kitab-ı Mukaddes’te Süleyman (as)’ın annesinin Batşebaya ya da Uriya adında bir kadın

⁵¹⁰ Taha, 20/94.

⁵¹¹ Araf, 7/143.

⁵¹² Kutup, *Fizilal’il-Kur’an*, c. 6, s. 252

⁵¹³ Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri*, c. 3, s. 330

⁵¹⁴ Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, c. 5, s. 126.

⁵¹⁵ Sad, 38/30.

⁵¹⁶ Bakara, 2/102; Nisa,4/163; En’am, 6/84; Enbiya, 21/78-82; Neml, 27/15-44; Sad, 38/30-40; Sebe, 34/12-14

olduğu söylenir.⁵¹⁷ Kitab-ı Mukaddes'te Süleyman (as)'ın büyük bir kral olduğu defalarca ifade edilir fakat onun peygamberliğinden bahsedilmez.⁵¹⁸ Aynı zamanda İsrailoğulları Süleyman (as)'ın sihir ve büyü ile iktidarını sağlamlaştırdığını, ömrünün sonuna doğru başka tanrılara taparak kâfir olduğunu söyleyerek⁵¹⁹ ona iftira atmışlardır. Onların bu şekilde iftira atmalarının sebebi, kendi suçlarını meşrulaştırarak, Allah'a yakın olan ve insanlar arasında itibar kazanmış kişileri gözden düşürmek için izledikleri bir yoldur. Ayrıca Süleyman (as)'ın hanımlarının ve cariyelerinin sayısı, onlarla ilişkisi konusunda mübalağalı ifadeler kullanmışlardır.⁵²⁰

Kaynaklarda Süleyman (as)'la ilgili uzun boylu, beyaz tenli, iri vücutlu, beyaz elbise giymeyi seven, fakir ve miskinlerle vakit geçiren, son derece mütevazı bir kimse olduğundan bahsedilir.⁵²¹ İsrailoğulları kendi tarihlerinin en ihtişamlı dönemini Süleyman (as) zamanında yaşamışlar, Kur'an'ın da ifadesiyle daha önce kimseye verilmemiş olan ihtişam ve saltanat onun duasının karşılığı olarak hizmetine sunulmuştur.⁵²²

Süleyman (as)'ın soyu, İsrailoğullarının büyük atası olarak kabul edilen İshak (as)'ın soyundan gelmiştir.⁵²³ İslam kaynaklarına göre "Süleyman" İbranice kökenli bir kelime olup, "sağlık" anlamına gelir. Bu ismin de selam kelimesinden geldiği için, düşmanlarının ona teslim olduğu ve onlardan emin olduğu için bu ismin verildiği bildirilmiştir.⁵²⁴

Güçlü bir inanca, muhakeme yeteneğine ve Allah tarafından kendisine ilimle hüküm verebilme kabiliyetine sahip olan Süleyman (as) babasının yanında ülke yönetimi ve siyaset konularında da deneyim ve tecrübe kazanmış, böylece kendisine tevdi edilen peygamberlik görevine hazırlanmıştır. Derin bilgi ve kavrayış yeteneği sayesinde kendisine gelen davalarda halkın sorunlarını çözmüştür. Süleyman (as)'ın kıssasıyla toplumdaki huzur ve güveni sağlamanın yolunun özellikle yönetici konumunda olan kişiler tarafında adaleti sağlamakla gerçekleşeceği vurgulanır. Kur'an'da ki ayetlerden hareketle Süleyman (as)'ın karakter özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

3.6.2. Hz. Süleyman'ın Adaleti ve Hükmünde İsbet Etmesi

⁵¹⁷ II. Samuel, Bab;12/24; I. Krallar Bab; 1/11, Matta, Bab;1/6.

⁵¹⁸ I. Krallar,10: 23, 11: 1.

⁵¹⁹ I. Krallar, 11: 1-13.

⁵²⁰ Taberî, *Tarih*, c. I, s. 519.

⁵²¹ Taberî, *Tarih*, c. I, s. 517; Sa'lebi, *Arais*, 281-282; İbn-i Esir, *el-Kamil-fi't-Tarih*, c. I, s. 128.

⁵²² Sad, 38/35.

⁵²³ En'am, 6/19.

⁵²⁴ Feyruzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l Mui*, Müessetü'r-Risale, c. 6, s. 86.

Süleyman (as)'ın kıssası değerlendirildiğinde ülkeyi yöneten idarecide olması gereken en önemli hasletin adalet olduğu görülür. Adaletin olmadığı, insanların zulüm ve haksızlıkla yönetildiği bir ülkede toplumsal barışı sağlayıp, huzur ve düzeni kurmak imkânsızdır.⁵²⁵

Kur'an'ı Kerim'de Süleyman (as)'ın kendisine daha peygamberlik verilmeden önce karşılaştığı bir olayda içtihadında isabet ederek saltanat ve peygamberliğe layık birisi olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“Davud ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş vaziyette bu ekinin içine dalıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik.

“Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm ve ilim verdik. Kuşları ve tesbih eden dağları da Davud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yapmaktayız.”⁵²⁶ Bu ayet hakkında müfessirler şu şekilde yorum yapmışlardır: Bir adamın davarları geceleyin başka birinin ekinine girmiş ve zarar vermiştir. Ekin sahibi bu olayı Davud (as)'a anlatarak adamdan şikâyetçi olmuştur. Davud (as) tahrif edilen ekinlerin değerinin koyunların değerine eşit olduğuna kanaat getirerek koyunların tarla sahibine verilmesine hükmetmiştir. Süleyman (as) bu hükmü babasına rağmen bunu kabul etmemiş ve farklı bir içtihat da bulunmuştur. Ona göre; ekinler eski haline gelinceye kadar koyunların sütünden, yününden ve kuzularından faydalanmak üzere tarla sahibinde kalması fikrini öne sürmüştür. Bununla ilgili Allah “Biz doğru hükmü Süleyman'a öğrettik” diyerek bu içtihadında isabet ettiğini vurgulamıştır. Davud (as)'da oğlunun bu görüşünü beğenip kendi hükmünden vazgeçmiştir. Burada Davud (as) hüküm verirken sadece tarla sahibinin mağduriyetini düşünmüş ve ona göre karar vermiştir. Süleyman (as) ise adaleti tesis eden, toplumda birlik ve huzuru sağlayan bir içtihatla hüküm vermiştir.⁵²⁷

Süleyman (as)'ın adaletle hüküm vermesi konusunda Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan olay ise şöyledir: Fahişe iki kadın Süleyman (as)'ın yanına gelerek ellerindeki çocuğun kendilerine ait olduğunda ısrar ederler. Süleyman (as) iki kadını da dinler gerçekten ikisi de çocuğun kendilerine ait olduğunda ısrarcıdır. O bir kılıç ister, çocuğu ortadan ikiye keseceğini ve her parçayı birine vereceğini söyler. Bunun üzerine kadınlardan biri iddiasından vazgeçer

⁵²⁵ Tabbâra, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, Ali Rıza Temel, Yahya Alkın (çev.), Gonca Yayınevi, İstanbul 1982, s. 374.

⁵²⁶ Enbiya, 21/78-79.

⁵²⁷ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. 3, s. 321; Taberî, *Cami'ul-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an*, c. 16, s. 322-328; Kutup, *Fizilâli'l-Kur'an*, c.10, s.156-157

ve çocuğun öldürülmemesini ister. Süleyman (as) bunun üzerine talebinden vazgeçen kadının çocuğun gerçek annesi olduğuna hüküm verir.⁵²⁸

Bu iki olayda da Süleyman (as)'ın verdiği hükümle toplumda adaleti tesis etmeye çalıştığı ve hevasına göre hüküm vermediği görülür. Ayrıca halk arasında ortaya çıkan sorunlara ve davalara bizzat kendisinin katıldığı anlaşılır.

3.6.3.Hz. Süleyman'ın Ordunun Disiplin ve Teftişindeki Hassasiyeti

Devlet adamının en önemli görevlerinden biri de devletin güçlerini ve işlerini denetleyip, incelemek, en küçüğünden en büyüğüne kadar himayesindeki herkesten haberdar olmak ve onların hallerine vakıf olmaktır. Süleyman (as)'ın insanlardan, cinlerden ve kuşlardan oluşan ordusundaki en küçük görevlinin yokluğunu bile hemen fark ettiği görülür.⁵²⁹ Ayette bu olay şu şekilde ifade edilir: “(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım!”⁵³⁰

Süleyman (as)'ın orduda bulunması gereken Hüdühüd kuşunun eksikliğini fark edip, ordudaki yerini niçin almadığını soruşturmasından onun şahsiyetiyle ilgili, dikkatli, uyanık ve hükümlerinin bilincinde bir devlet adamı olduğu anlaşılır. İnsanlardan, cinlerden ve kuşlardan oluşan başı ve sonu arasında tam bir disiplinin olduğu büyük bir ordunun içerisinde, dağılma ve düzensizliği önlemek adına bir kuşun yokluğunu fark eder. Bu yüzden askerler arasında gevşeklik ve kargaşayı önlemek adına aynı ve böyle bir işe kimse teşebbüs etmesin diye izinsiz olarak ayrılan bu askere gerekli cezanın verileceğini açık bir şekilde ifade eder.⁵³¹

Süleyman (as)'ın hükümdar ve devlet adamı olarak zorba ve diktatörce hareket etmeyip, emri altındakilerin mazeret ve gerekçelerini dinlemeden onları cezalandırma yoluna gitmediği görülür.⁵³² Zira Hüdühüd Sebe Melikesi ile ilgili haberleri getirdikten sonra onu dinlemiş ve affetmiştir. Süleyman (as)'ın bu sorumluluk ve maiyetindekilere karşı gösterdiği titizlik Hz. Ömer'in şu sözünü hatırlatır: “Fırat kenarında bir kurt, keçiyi kapacak olsa şüphesiz Ömer ondan sorumlu tutulacaktır”⁵³³ diyerek bu görevin ağır ve mesuliyet gerektiren bir görev olduğunu ifade eder.

⁵²⁸ I. Krallar, Bab:3/16-28

⁵²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 5, s. 491-492; Kurtûbî, *el-Câmi'u li Ahkâm'il Kur'an*, c. 16, s. 131.

⁵³⁰ Neml, 27/20-21.

⁵³¹ Kutup, *Fizilâli'l-Kur'an*, c. 11, s. 139-140.

⁵³² Kurtûbî, *el-Cami'u li Ahkâm'il-Kur'an*, c. 16, s. 147.

⁵³³ Kurtûbî, *el-Cami'u li Ahkâm'il-Kur'an*, c. 16, s. 147.

Süleyman (as)’ın disiplin ve sorumlulukla hükümranlığı altındaki herkesi denetim altında tuttuğı, onlara karşı adalet ve titizlikle yaklaştığı görülür. O sorumluluğı altındaki bir kuşun bile firarından, onun ordudaki yerinde bulunup bulunmadığından haberi olan bir peygamberdir. Bu denetim ve düzenden Süleyman (as)’ın karakter olarak dikkatli, uyanık ve azimli bir peygamber olduğu, himayesinde kim olursa olsun, küçük, büyük, zayıf ya da güçlü herkesi koruyup kolladığı anlaşılır.

3.6.4. Hayvanlara Karşı Şefkat ve Merhameti

Süleyman (as) kendisinden önce başka hiç kimseye verilmeyen nimetlerle donatılmış, bu nimetler karşısında Allah’a karşı şükürünü her an dile getirmiştir. Kendisine verilen iktidar ve saltanatı Allah’ın dinini yeryüzünde ikame etmek için kullanmış, elindeki güç ve otoriteyi her fırsatta tebliğ yolunda harcamıştır. Süleyman (as)’ın gözle görülmeyen varlıklardan müteşekkil bir ordu kurması,⁵³⁴ rüzgârın onun emrine amade kılınmasının⁵³⁵ yanında Kur’an’da anlatılan en belirgin özelliklerinden biri de hayvanlara olan düşkünlüğü ve Allah’ın ona gösterdiği mucize sayesinde onların dilini anlamasıdır.⁵³⁶ Bu konuyla ilgili ayetlerde atları seyredirken ve bakımını yaparken atlara olan merak ve ilgisi sayesinde onlardan etkilendiğı, bu nimetlerden dolayı Allah’a şükrettiğı görülür.

Süleyman (as) duruşlarındaki estetik, koşarken gösterdikleri güç ve cesareten dolayı seyredenlere büyük zevk veren atları sevmek için zaman ayırmaktaydı. Allah’ı anmak ve ona şükretmek için vesileler arayan, tefekkür eden bir peygamberdir.

Bir ayağını tırnağının üzerinde kaldırıp diğer üç ayağıyla her an koşmaya hazır saf kan yarış ve savaş atları Süleyman (as)’a âlemlerin Rabbi olan Allah’ı hatırlatmaktadır. Bu yüzden çalımlı ve saf kan koşu atlarını, izliyor ve bu manzara karşısında bakmaya doyamayıp tekrar yanına getirmelerini emrederek, bacaklarını ve boyunlarını sıvazlayarak onların bakım ve tımarını yapıyordu. Ayette ifade edilen “onların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlama işi” Süleyman (as)’ın onlara olan düşkünlük ve meraktan ötürü sevgi ve şefkatle taranıp bakımının yapılması ve okşanması manasındadır.⁵³⁷ Bu sevginin kendisine Allah tarafından verildiğini ve mal sevgisini sırf Allah’a yakınlık kurmak için istediğini ifade ederek ona olan hamdini ve şükürünü yerine getirmiştir. Nitekim Kur’an’da geçen “Akşam eve getirirken ve sabah otağa

⁵³⁴ Sa’d, 38/37-38.

⁵³⁵ Sa’d, 38/35-36.

⁵³⁶ Neml, 27/16.

⁵³⁷ İbn’ul-Cevzi, *Zadu’l-Mesir fi İlmi’t Tefsir*, c. VII, s. 131; Râzî, *Mefatihü’l Ğayb*, c. 26. s. 205-206.

çıkarmış onlarda (hayvanlarda) bir güzellik bulursunuz.”⁵³⁸ ayetiyle de hayvan sevgisinin insanlara verildiğinden bahsedilmektedir.

Süleyman (as) kendisine dünyalık adına sunulan nimetlerin altında yük olmamış, dünyalıkları kendisine Allah’a ulaşmada vesile kılmıştır. O’nun bu tavrı “De ki: Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁵³⁹ ayeti gereğince, ibadetin ve duanın zaman, mekan ve eşya ile sınırlandırılmayıp, bilakis her şart ve ortamda kul ile Allah arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi için vesileler aranması gerektiğine dikkat çekilir. Bu yüzden ayette onun özelliklerinden bahsedilirken “evvab”⁵⁴⁰ terimiyle her zaman Allah’a yönelen bir kul olduğu ifade edilir. Bu davranış, imanın lezzetini alan kişinin, gördüğü güzellikler ve güzelliklerin ruhunda oluşturduğu tesirden dolayı Allah’a duyduğu derin saygı ve sevgiyle O’nu zikrettiği hatırlatılır.⁵⁴¹

Süleyman (as)’ın karakter olarak; etrafındaki güzelliklere karşı son derece duyarlı, estetik ve sanattan zevk alan, ince düşünceli, naif, Allah’ın sonsuz nimetlerini bilip bundan zevk alan ve bu sevgiyi hem sözle hem de eylemle yansıtan biri olduğu görülür.⁵⁴² Aynı zamanda bu kıssa ile hayvan sevgisinin önemi de vurgulanmaktadır. Büyük bir saltanat ve otoriteye rağmen küçük bir karıncanın dahi sözünü dikkate alan biridir. Karıncalar onun adalet ve merhametinden emin olmuşlar ve eğer Süleyman (as)’ın ordusu tarafından kendilerine bir zarar gelirse bunun kasıtlı olarak değil fark etmeden ya da yanlışlıkla olacağını düşünmüşlerdir. Karıncaların aralarında geçen konuşma Süleyman (as)’ın Allah’ın nimetlerine karşı şükürünü artırmasına vesile olmuştur.⁵⁴³ Süleyman (as)’ın karıncaları duyduğunda tebessüm etmesi, yağız atların koşuşunu izlerken Allah’ın kudretini düşünmesi, hayvanların yaratılışlarındaki mükemmellik ona Allah’ın kudretini hatırlatır. Gönlüne yer eden bu sevgiden dolayı atlar kendisine getirildiğinde onların boyunlarını ve bacaklarını sıvazlar ve hayvan sevgisinin Allah’ın kusursuz yaratmasındaki hayranlığının ifadesi olduğunu belirtir.⁵⁴⁴

Süleyman (as) cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusunun, saf düzeni ve askerlerin birbiriyle uyum ve nizam içerisindeki görüntüsünü seyrederken, gelen orduyu fark eden karıncalardan birinin kendi dillerinde ya da aralarında anlaştıkları işaretlerle bu ordunun

⁵³⁸ Nahl, 16/6.

⁵³⁹ En’am, 6/162.

⁵⁴⁰ Sa’d, 38/30.

⁵⁴¹ Zülfikar Durmuş, “Sa’d 30-33. Ayetler Bağlamında Süleyman (as)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sakarya 2008, c.18. s. 50.

⁵⁴² Şevki Çelebi, “Sa’d Suresi 30-40. Ayetleri Işığında Süleyman (as)’ın İmtihanı,” Yüksek Lisans Tezi, s.43, Konya 2016.

⁵⁴³ Neml, 27/17-18-19.

⁵⁴⁴ Sa’d, 38/31-33.

bilmeden de olsa kendilerine zarar vermemesi için diğer karıncaları uyardığını duymuştur. Küçük bir karıncanın bile diğerini uyarması ve acı çekmemesi için tedbir alınmasını istemesi ve herkesin anlayamayacağı bu konuşmayı kendisinin duyması karşısında, bilinmezlik alemiyle arasındaki perdeyi kaldıran ve onların lisanını kendisine öğreten ve bu mucize karşısında Süleyman (as) tüm varlığını, dilini, kalbini, zihnini, amellerini, yönelişlerini hepsini bir noktaya toplar ve tüm varlığıyla bu nimetlere karşı şükrünü ifade eder.⁵⁴⁵

3.6.5.Dini Tebliğ Ederken Aldığı Tedbirler ve Diplomatik Nezaketi

Kur'an'ı Kerim'de Süleyman (as)'ın peygamberlik vasfıyla birlikte kendisine hükümlanlığında verildiği, dolayısıyla tıpkı babası Davud (as) gibi onunda peygamberlik vazifesiyle beraber aynı zamanda da kral olarak ülkesinde insanlara hizmet ettiğinden bahsedilir.⁵⁴⁶

Süleyman (as)'ın kurmuş olduğu devletin ekonomisi ticarete dayanmaktaydı. O'nun zamanında gelişen ticaret ağı sayesinde halk fikri, medeni ve sosyal açıdan büyük merhalelerden geçmiş, diğer ülkelerle kurulan ticari ve siyasi anlaşmalarla ülke tanınmış ve ticaret merkezi haline gelmiş ayrıca ülkeyi ziyarete gelen üst düzey bürokratlarla Kudüs'e rağbet artmıştır. Bununla birlikte Kitab-ı Mukaddes'te Süleyman (as)'ın büyük bir deniz ticaret filosu kurduğu da söylenmiştir.⁵⁴⁷ Süleyman (as) hükümlanlığı döneminde babası Davud (as) gibi fetihlerle ülke sınırlarını genişletmekten ziyade ekonomik, ticari ve kültürel faaliyetlerle gelişme ve kalkınmaya yönelik siyaset izlemiştir.⁵⁴⁸ Ülke topraklarının önemli ticaret yolları üzerinde bulunması ve deniz ticaretinin de yapılabilmesine olanak sağlayan şartların bulunması hasebiyle izlemiş olduğu bu politika başarılı olmuştur. Bazı araştırmacılara göre Süleyman (as)'ın başlatmış olduğu bu ticari faaliyetler daha sonra da devam etmiş, bu konuda deneyim ve tecrübe kazanan Yahudiler bugün dünya üzerinde söz sahibi olacak kadar kendilerini geliştirmişlerdir.⁵⁴⁹

Kur'an'da Süleyman (as) kıssası anlatılırken en kapsamlı şekilde ele alınan konu Sebe Melikesi ile arasında geçen dialogdur. Bu konuda kaynaklarda farklı bilgiler olsa da Kur'an insanlara gerekli ve yeterli açıklamayı sunmuştur.

Sebe Melikesi hakkında gerek Kur'an'ı Kerim'de gerekse Kitab-ı Mukaddes'te tafsilatlı bilgiye rastlanılmamakla beraber onun X. yüzyılda, Süleyman (as) ile aynı çağda

⁵⁴⁵ Kutup, *Fizilâli'l-Kur'an*, c. 11, s. 136.

⁵⁴⁶ Harman, Ömer Faruk, "Hz. Süleyman" DİA., TDV. Yay., c. 38, s. 59, İstanbul 2010.; Cilacı, Osman, "Hz. Süleyman", Şamil İslam Ansiklopedisi, Şamil Yayınevi, c. 5, s. 455, İstanbul 1992.

⁵⁴⁷ I. Krallar, 10:22.

⁵⁴⁸ Farrar, F.W., 126., Solomon His Life And Times, James Nisbet Coppy, London, t.y.

⁵⁴⁹ Farrar, a.g.e. 127.

yaşamış bir Arap kraliçesi olduğu bilgisi verilmektedir. O'nun adı Arap kaynaklarına göre, Yelkarne bint el- Yeşrah b. Haris veya Belkıs bint el-Hedahid b. Şurahbil veya bir Habeş efsanesine göre Makeda'dır.⁵⁵⁰

Putperest bir toplum olan Sebe halkı hakkında Hüdhüd sayesinde bilgi sahibi olan Süleyman (as) bir peygamber olarak tevhid dinini yaymakla görevli olduğunu düşündüğü için Sebe Melike'sine besmele⁵⁵¹ ile başlayan bir mektup yazmış ve onu tek olan Allah inancına davet eder, kabul etmediği takdirde orduları ile saldıracağını haber vererek Hüdhüd'ü mektubu ulaştırmakla görevlendirmiştir.⁵⁵²

Sebe Melikesi önce Süleyman (as)'ın niyetini öğrenmek amacıyla ona hediyeler göndermiş, onun dünyanın geçici heveslerine tevessül etmediğini mal ve hediye ile değil bizzat Allah'a ibadet ettikleri takdirde kurtuluşa ereceklerini yoksa gerekirse savaş yoluyla kendisine tabii kılacağını söylemesi üzerine, meclisinde bulunan ileri gelenlerle yaptığı istişare sonucu bizzat Süleyman (as)'ın huzuruna çıkmaya karar verir. Burada Süleyman (as)'ın tebliğ görevini yerine getirmekle peygamberlik görevini ifa ettiği, eğer kabul etmezse üzerlerine ordu göndermekle tehdit etmesinden de hükümrانlık görevini yerine getirdiği anlaşılır.

Süleyman (as) güneşe tapan bir kavmin⁵⁵³ yöneticisi olan Sebe Melikesi'ni tevhit dinine davet ederken, bir kraliçeye yakışan tebliğ metodu kullanmış, onun olağanüstü bir mucizeyle karşılaşmış ve bu konuda şüphe duymadan iman etmesini sağlamak için, tahtını göz açıp kapayıncaya kadar sarayına getirtmiş, zemini ve etrafı tamamen suyla çevrili köşkünü Sebe Melikesini şaşırtmış, hayretler içinde kalan kraliçe su zannettiği tabana basarken eteğini toplama gereği duymuş, billurdan yapılmış bu harikulade mucizeler karşısında bunların bir insanın tek başına yapabileceği olağanüstü vakalar olamayacağı aksine ancak ilahi bir destekle bu mucizelerin gerçekleşeceği düşüncesiyle hemen orada Allah'a teslim olduğunu ifade etmiştir.

Süleyman (as) ülkesini adaletle yöneten bilge bir kral, aynı zamanda hüküm ve hikmet sahibi bir peygamberdir. Ülkeleri ve oranın söz sahibi yöneticilerini tevhit dinine davet ederken, onlara alelade bir insan gibi davranmamış, krallığına yakışan üslup ve nezaketle aynı zamanda kendi ihtişamını da gözler önüne seren mucizelerle batılla mücadele ederek peygamberliğin gereğini yerine getirmiştir.

⁵⁵⁰ O. Seyfi Yüçetürk, "Belkıs" maddesi, *DİA*, İstanbul 1992, c. 5, s. 420-421

⁵⁵¹ Neml, 27/30.

⁵⁵² Neml, 27/31.

⁵⁵³ Neml, 27/24.

Süleyman (as)'ın kıssasının anlatıldığı ayetler değerlendirildiğinde bu kıssayla Allah insanlara hüküm ve hikmetle adil kararlar verileceğine, yönetim sistemi olarak Allah'ın razı olacağı bir idarenin nasıl olması gerektiğine, toplumsal ve ahlaki ilkelere, duanın önemine, verilen nimetlere karşı şükürün gerekliliğine, toplumda huzur ve barışın temini için öncelikle adaletin tesis edilmesi gerektiğine ve bunu yapacak olanında öncelikle ülkenin başındaki yöneticinin olduğuna, yöneticide bulunması gereken en önemli özelliğin idaresi altındaki herkesin hal ve hareketlerinden sorumlu olduğuna, dua, tevbe ve şükürün birbirini tamamlayan ilkeler olarak anlaşılması gerektiğine ve basit gibi görünen hayvan sevgisinin bile Allah'ın kudretini takdir etmek için vesile olacağına işaret vardır. Ayrıca iktidarda söz sahibi yönetici konumundaki kişilerin Allah'ın dinini ikame etme ve onu tüm insanlığa duyurma ile sorumlu olduğuna işaret vardır.

SONUÇ

“Peygamberlerin Karakter Özellikleri” adlı bu tez çalışması ile, peygamberlerin tebliğ mücadelelerinde uyguladıkları özel yöntemler, gösterdikleri değişik performanslar ve elde ettikleri farklı sonuçlar üzerinde onların karakter özelliklerinin nasıl ve ne ölçüde etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Karakter özelliklerindeki farklılığın aynı toplumdaki bireylerin bireysel ve sosyal hayatında farklı sonuçlara yol açmasından hareketle bunun peygamberlerin tebliğ mücadeleleri ve başarılarında da görülebileceği hipotezi benimsenmiştir. Araştırmamızın neticesinde gerçekten peygamberlerin karakter özellikleri ve kişilik farklılıklarının tebliğ mücadelelerinde önemli bir etken olduğunu tespit edilmiştir. Başta Kur’an-ı Kerim, Kur’an tefsirleri, siyer çalışmaları ve modern araştırmalara dayanarak karakter özellikleri belirlendi ve bunların mücadelede nasıl bir farklılaşmaya yol açtığını görmeye çalışıldı.

Peygamberlerin diğer bütün insanlar gibi beşerî özelliklere sahip oldukları, üzülme, sevinme, kaygılanma, acele etme, bazı durumlarda direnç zayıflığı gösterme gibi idealize edilmeyecek huy ve haller sergiledikleri de görülmüştür. Bununla birlikte akaid kitaplarında peygamberlerin ortak beş sıfatı olarak takdim edilen emanet, sıdk, fetanet, tebliğ ve ismet sıfatlarına hepsinin de sahip olduğu anlaşılmıştır. Farklılığın en çok görüldüğü alan şiddetli hadiseler karşısındaki karar ve tutumlarıdır. Bunda her peygamberin içinde yaşadığı toplum, coğrafya ve siyasi ortamın da büyük etkisi vardır. Mesela Hz. Musa ve Hz. Nuh otoriter yönetimlerin kısırcasında tebliğ yapmışken, Hz. Süleyman risalet görevini bizzat devlet başkanı olarak yürütmüştür. Hz. İbrahim’in daha halim ve cesur tutumuna karşılık, Hz. Musa, yetiştiği sosyo-kültürel ortamın ve Firavun’un sarayında bulunmakla birlikte ona düşman olmanın getirdiği gerilimin etkisiyle daha tedirgin ve stresli bir tebliğ mücadelesi yürütmüştür. Hz. Yusuf’un sırasıyla hem Hz. Nuh, hem Hz. İbrahim hem de Hz. Süleyman’ın merhalelerinden geçtiği gözlemlenmektedir. İlgi, kıskançlık, suçlama, hapis ve yöneticilik gibi birbirine uzak konuların hepsine hayatının değişik dönemlerinde ulaşmıştır. Hz. Âdem’in karakter özellikleri ve mücadele yönteminin de diğer beş peygamberden önemli farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Onun ilk insan olması, daha az sayıda topluma hitap etmesi Kur’an’da onun diğer peygamberlerden farklı özellikleriyle tanıtılmasına neden olmuştur.

Peygamberlerin karakter özelliklerinin anlatıldığı ayetler analiz edilip değerlendirildiğinde peygamberlerin daha çok sabırlı, mütevazı, anlayışlı, şükreden, affedici ve yardımsever oldukları görülür. Karakter analizi yaptığımız peygamberlerden Hz. Âdem’in

hatada ısrar etmeyip yaptığı yanlışın farkına varmasına, kendini en güzel şekilde ifade edebilmesine ayrıca yaptığı yanlış fark ettiğinde utanma duygusuna, Hz. Nuh'ın azim ve kararlılığına, çevresine toplanan kimsesiz ve çaresizleri koruyup kolladığına; Hz. İbrahim'in araştırarak ve deliller getirerek inancını kuvvetlendirmesine, inancındaki samimiyetine, merhamet ve hilmine, gerektiğinde Allah için evladından vazgeçmesine; Hz. Yusuf'un iffetine, babasına karşı saygı ve muhabbetine, rüyalara getirdiği isabetli yorumlara, kıskanç kardeşlerinin yaptıklarına karşı onları affetmesine, Hz. Musa'nın zulüm ve haksızlıklara karşı isyanına, cesaretine, celadet sahibi olmasına, özgüvenine, Hz. Süleyman'ın adaletine, yöneticilikte otorite ve askeri kabiliyetine, hayvanlara olan şefkatine şahit olunur.

Ayrıca insani özelliklerinden dolayı zaaf veya hataya düşen peygamberlerin ilahi hitap ile uyarıldıkları tespit edildi. Hz. Âdem Allah'ın emrini unutup yasağı çiğnemesinden dolayı; Hz. Nuh oğlu iman etmediği halde Allah'ın hükmüne karşı oğlunu savunmasından dolayı; Hz. İbrahim, babası müşrik olduğu halde onun için Allah'tan bağışlanma istemesinden dolayı; Hz. Musa öfkesini kontrol edememesi, aceleci yapısı ve meraklı halinden dolayı Allah tarafından ikaz edilmiştir. Bu bağlamda peygamberlerin beşer oldukları için her insan gibi aceze düşüp hata yapabileceği, Allah'ın peygamber dahi olsa onların beşeri yönünü göz ardı edip onlara kutsallık atfetmemiş, onları insanlara tabiatüstü varlıklar olarak tanıtmamış, hayatlarından örnek alınacak insan peygamberler olarak takdim etmiştir. Onlar da hata ve kusurlarını fark ettiklerinde, tövbe ederek yanlışlarının peşine düşmemişlerdir. Bütün bunlar, insanın Allah'tan ümit kesmemesini, hata ve kusurdan ari olmadığını, şeytanın ve nefsinin dürtülerine karşılık ilkeli ve onurlu davranışlar sergileyerek “ahsen-i takvim” seviyesine ulaşabileceğini göstermektedir.

Çalışmamız, peygamberlerin hayatını ve mücadelesini araştıran diğer çalışmalara bir karakter analiz ve değerlendirmesi şeklinde katkı sağlamaya adaydır. Bunda başarılı olup olmadığımız, yapılacak değerlendirmelerle ve farklı çalışmaların ortaya koyacağı sonuçlarla anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

KUR'AN'I KERİM

ABAY, Ahmet, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, 1. Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.

ABDEL HALEEM, M. A. S., “*The Qur’anic Employment of the Story of Noah*”, *Journal of Qur’anic*, C.I, S.8, (2006), 38-57.

ABDULBAKİ, Muhammed Fuad, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-Elfazi’l-Kur’ân’il-Kerim*, Dâru’l-Marife, Beyrut 2003.

ACLUNİ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafa ve Muzilu’l İlbas Amma İštehera min’el-Ahadisi ala sinetin-Nas*, Muhammed Abdülaziz Halidi (tash.), Beyrut 1997.

ALLPORT, Gordon, *Personality a Psychological İnterpretation*, Constable & Company Ltd., London 1956.

ALTINKÖPRÜ, Tuncel, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayınları, İstanbul 1999.

ÂLÛSÎ, Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut ts.

APAYDIN, Halil ve CUFTA, Muharrem, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Halil Apaydın (Ed.), Karahan Kitabevi, Adana 2017.

ARKONAÇ, Sibel Ayşen, *Sosyal Psikoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

ARSLANTAŞ, Halis Adnan, “*Kültür - Kişilik ve Kimlik*”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S.1, Ekim 2008, 105-112.

AYDIN, Hayati, *Kur’an’da Psikolojik İkna*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.

BACANLI, Hasan, *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlamanın Psikolojisi*, 2. Baskı, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

BAYRAKLI, Bayraktar, *İslam’da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

BÂ-YUNUS, İlyas, *Niçin İslam Sosyolojisi*, Ilım Güner (çev.), Akabe Yayınları, İstanbul 1988.

BEYDAVÎ, Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, *Beydâvî Tefsiri*, Doç.Dr. Abdülvehhab Öztürk (ter.), Kahraman Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Beydavi Tefsiri (Envaru’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil)*, Selsebil Yayınları, Şadi Eren (ter.) İstanbul 2010.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara 1995.

BURGER, Jerry M., *Kişilik*, İnan Deniz, Erguvan Sarıoğlu (çev.), 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, Muhtasar *Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, Muhammed Ali Sabuni (ter.), Damla Yayınevi, İstanbul 1996

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Huy", Milliyet Yayınları, İstanbul ts.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.20, S.1, Ankara 1972, 85-95.

CHURCH, A., Timothy, (Ed.), "Culture and Personality" (Special issue), Journal of Personality, C.69,S.6, yy.2001, 651-703.

CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

CÜNDİOĞLU, Dücan, *Hz. İnsan*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.

ÇAMDİBİ, H. Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, İstanbul 1999.

ÇELEBİ, Şevki *Sa'd Suresi 30-40. Ayetleri Işığında Süleyman (as)'ın İmtihanı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2016.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1987.

ÇİLELİ, Meral, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986.

DERVEZE, İzzet, *Et-Tefsiri'l-Hadis- Nuzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

—————, *Kur'an'a Göre Hz. Peygamberin Hayatı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 1888-1984

DURKHEİM, Emile, *et-Terbiyetul Ahlakiyye*, Seyyid Ahmed Bedevi (ter.), Mektebet'u- Mısır, Kahire ts.

DERVİŞ, Muhyiddin, *I'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanühu*, Daru'l-İrşad, Suriye, 1988.

Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Ahmed Muhammed Şâkir (thk.), Mektebetu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1395/1975

ELİK, Hasan, COŞKUN Muhammed, *İndirildiği Dönemin Işığında Tevhid Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

EL-ÖMERÎ, Ahmed Cemâl, *Dirâsâtun fi't-Tefsîri'l-Mevzû'iyi li'l-Kasasi'l-Kur'ânî*, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire 1986.

EL-VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Megâzî*, Marsden Jones (thk), Dâru'l-a'lemî, Beyrut 1409/1989.

EN-NESEFÎ, Ebu'l-Berekat Ahmed b. Mahmud, *Medariküt-Tenzil Tefsiri ve Hakaiku't- Te'vil*, Yusuf Ali Bedivi, Muhyiddin Dibstuv, Daru'l Kelimi'it- Tayyib (tah), I. Baskı, Dımaşk 1998.

ER, İzzet, *Sosyalleşme Sosyal Gelişme ve İslam*, Furkan Kitapevi, Bursa 1998.

EREN, Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, 12. Baskı, İstanbul 2010.

ERGİN, Muharrem, *Hayat Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul ts.

EROĞLU, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Basım, 11. Baskı, İstanbul 2011.

ERSANLI, Kurtman, *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*, Samsun 1991.

ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (çev.), İşaret Yayınları, İstanbul 1996.

ES-SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefasir*, Ensar Neşriyat, (ter.) Doç. Dr. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz (ter.), İstanbul 1995.

ES-SİCİSTANÎ, Ebu Davud b. Süleyman b. El-Eş'as *Sünen*, (I-IV), Darü'l Marife, Beyrut 2001.

ET-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Câmi'u'l Beyân'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Hisar Yayınevi, Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (ter), İstanbul 1996.

ET-TİRMİZÎ ES-SÜLEMÎ, Muhammed bin İsa Ebû İsa, *el-Câmi'u's-Sahîh Sünenü't-Tirmîzî*, Ahmed Muhammed Şâkir vd. (thk.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

FARRAR, Frederic William, *Solomon His Life And Times*, James Nisbet Coppy, London ts.

FAZLUR RAHMAN, *Ana Konularıyla Kur'an*, Alparslan Açıkgenç (çev.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1996.

FERSAHOĞLU, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.

FEYRUZABADÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l-Muit*, Müessetü'r-Risale, Beyrut 1986.

GAZALÎ, Muhammed, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, Emrullah İşler (çev.), Sor Yayıncılık, Ankara 1993.

GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmu'd-Din*, İstanbul 1974.

GÜLÇÜR, Musa Kâzım, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, Işık Yayınları, İzmir 1994.

GÜNDÜZ, Turgay, *Kur'an'da Korku Motifi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

GÜNGÖR, Erol, “Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ahlak Araştırması”, Ötüken Neşriyat, 4. Baskı, 2010.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Salih Tuğ (çev.), İstanbul 1980.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1982.

—————, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1979.

HARMAN, Ömer Faruk, “İbrahim”, *DİA*, c. 5, İstanbul 1996.

HAYDAR, Fuad, *eş-Şahsiyetü fi'l-İslam ve fi'l-Fikri'l-Ğarbî*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1990.

HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008.

—————, “Fitrat”, *DİA*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 47.

—————, “Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbâdet”, *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIX, s.249.

İBN AŞUR, Muhammed Tahir, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, Beyrut 2000.

İBN EBÛ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Kemal Yusuf el-Hût (thk.), Mektebetü'r-rüşd, Riyâd 1409.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, Süleyman Uludağ (ter), Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, Şuayb el-Arnaût vd (thk). Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1421/2001.

İBN KESİR, İmadu'd-Din Ebu'l Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mehmet Keskin (çev), Çağrı Yayınları, İstanbul 1994.

İBN KESİR, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, I-XV, Müessesetu Kurtuba, Kâhire 2000.

İBN'UL-CEVZÎ, İmam Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't Tefsir*, Kahraman Yayınları, Abdulvehhab Öztürk (ter), İstanbul 2009.

İBN-İ ESİR, Ebu'l Hasen Ali, *el-Kamil-fi't-Tarih*, İdaretü't-Tıbaatü'l Müniriyye, Mısır 1929.

İBN-İ KESİR, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yayınları, Dr.Bekir Karlığa, Dr. Bedrettin Çetiner (çev), İstanbul 1985.

İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, thk. M. Abdulkadir Atâ, Daru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut 1410/1990.

İNANÇ YAZGAN, Banu, BİLGİN Mehmet, ATICI KILIÇ, Meral, *Gelişim Psikolojisi: Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Nobel Yayıncılık, Adana 2004.

KADI IYAZ, el- Endülüsî, *Eş-Şifa bi Tarif-i Hukuki'l-Mustafa*, Bedir Yayınları, ter. Naim Erdoğan, Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul 2011.

KANAD, H. Fikret, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul 1948.

KANAWAGA, C, CROSS, S.E, & MARKUS, H., R., “Who am I?” The Culturel Psychology of the Conceptual Self Personality and Social Psychology Bulletin, S.27,(2001), 90-103.

KARACOŞKUN, Mustafa Doğan, *Kişilik ve Karakter Kavramlarının Neliği*, Ordu 2017.

KARAMAN Hayrettin, ÇAĞIRICI Mustafa, DÖNMEZ İbrahim Kafi, GÜMÜŞ Sadrettin, *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB Yayınları, İstanbul 2012.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Âdem'den Hateme Kişilik*, İzci Yayınları, İstanbul 1997.

KAYA, Alim (Ed.), *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007.

KIRCA, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2017.

KİTAB-I MUKADDES- Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes Yayınları, İstanbul 2006.

KİTİYAMA, S., ve MARKUS, H., R., *Emotion and Culture: Empirical Studies of Mutual İnfluence*, American Psychological Association, Washington 1994.

KOÇ, Ahmet, *Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

KOLB L.C., BRODİE, H.K.H., *Modern Clinical Psychiatry*, 10.Baskı, W.B. Saunders Company, Philadelphia 1982.

KÖKNEL, Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1985.

KROEBER, A. L., KLUCKHOHN, Clyd, *Culture, A Critical Review of Concepts and Definitios*, Random House, Vintage, New York 1952.

KURTÛBÎ, *Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir, El-Camiu li-Ahkam'il-Kur'an*, Buruc Yayınları,. M. Beşir Eryarsoy (çev), İstanbul 1997

KUTUP, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, İşaret Yayınları, İstanbul 1992.

——— , *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, Emrullah İşler (çev), Sor Yayıncılık, Ankara 1993.

KUTUP, Seyyid, *Fi Zıllali'l-Kur'an*, Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengülller, Hikmet Yayınları (çev), İstanbul 1970.

MASLOW, Abraham H., *Motivation and Personality*, New York 1987.

MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.

MEVDUDİ, Ebu'l-Ala, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.

—————, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Ahmet Asrar (çev.), 3. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 1992.

MUSLİHİDDİN, Mustafa, *Haşiyetü Şeyh Zade 'Ala Tefsiri'l-Kadi el-Beydâvî*, İstanbul 1994.

MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin b. Haccac, *el Cami'u's- Sahih, (I-III)*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

NECATİ, Muhammed Osman, *Hadis ve Psikoloji*, (çev.) Mustafa Işık(çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 2000.

—————, *Kur'an ve Psikoloji*, Hayati Aydın(çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 2004.

NECCÂR, Muhammed Tayyib, *Târihu'l-Enbiyâ*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 1983.

ONARAN Oğuz, *Örgütlerde Karar Verme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayımları, Ankara 1979.

ÖZLER, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhîd*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZBAY, Yaşar, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, 5. Baskı, Ankara 2004.

PEKER, Hüseyin, "Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.1, S.1, (Şubat 1986), 100-105.

—————, *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun 2000.

PİAGET, Jean, *The Moral Judgment of the Child*, The Free Press, New York 1965.

PİŞGİN, Yasin, *Vahiy ve Karakter İnşası*, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.12, S.1, (2014), 185-222.

RÂZÎ, Fahreddin, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2002.

SA'LEBİ, Ebu İshak Ahmed b. İbrahim en- Neysaburi, *Araisu'l-Mecalis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2000.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Kur'an Işığında Peygamberlik ve Peygamberler*, Suat Cebeci, Bilal Delice (çev.), Dilek Matbaa, İstanbul t.y.

SERT, Hüseyin Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.

SOROKİN, A. Pitirim, *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefesi*, M. Tuncay (çev.), Bilgi Yayınevi, Ankara 1972.

SUYUTÎ, Ebü'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Haşiyetü's-Savi ala tefsiri'l-Celaleyn*, Muhammed Abdüsselam (tah.), Darü'l Kitabi'l İlmiyye, Beyrut 2013.

ŞANVER, *Dinî Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.10,S.1,(2001) ss.137-164.

ŞERİATÎ, Ali, *Hac*, Fecr Yayınları, Ankara 2012.

TABBÂRA, Afif Abdulfettah, *Kur'an ve Modern İlim*, Celal Yıldırım (çev.), Uysal Kitabevi, Konya ts.

TABBÂRA, Afif Abdulfettah., *İlmin Işığında İslâmiyet*, Mustafa Öz (çev.), Kalem Yayınevi, İstanbul 1977.

TABBÂRA Afif Abdulfettah, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, Ali Rıza Temel, Yahya Alkın (çev.), Gonca Yayınevi, İstanbul 1982.

TDK, Türkçe Sözlük,

TDV İslam Ansiklopedisi

TÜTÜNCÜ, Mehmet, “*Kur'an ve Hadislerde İnsan Psikolojisi*”,Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, S.3,(1986) 189-193.

ULUTÜRK, Veli, *Kur'an-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor*, Nil Yayınları, İzmir 1988.

VEHBÎ, Konyalı Mehmed, *Hülasat'ül-Beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1971.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay. Ankara ty.

———, Çelik-Şura Yayınevi, İstanbul t.y.

YILDIZOĞLU, Hüseyin, *Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

YILMAZ, Ali, “*Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri*”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.20, Erzurum 2003, 91-128.

YÜCETÜRK, O. Seyfî, “Belkıs” maddesi, *DİA*, İstanbul 1992.

ZEL Uğur, *Yönetimde Kişilik ve Kişilik Teorileri, Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayınları, Ankara 2001.

ZEMAŞERÎ, *El-Keşşaf an Haka'iki Ğavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *Tefsiru'l-Münir*, (çev.)Hamdi Arslan Bşk. Komisyon, Risale Yay. İstanbul 2005.

DURMUŞ Zülfikar, “*Sa'd 30-33. Ayetler Bağlamında Süleyman (as)*”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.18, Sakarya 2008, ss.47-65.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	:Neşe GÜRER
Doğum Yılı Ve Yeri	:1974/Reşadiye
Eğitim Durumu	:Lisans
Lisans Öğrenimi	:İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisan Öğrenimi:	:Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yabancı Dili	:İngilizce-Arapça
İş Deneyimi	:MEB Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
İletişim	:506 222 83 43
E-Posta Adresi	:nesekarakaya1@gmail.com
Medeni Durumu	:Evli/5 Çocuk